

מלבוב לתל-אביב:
פסיקות גט מוטעה בשל הפרת הסכם הגירושין
בבתי הדין הרבניים
בעקבות תיק (אזורי ת"א) 1-29-9322 (19.3.06) ואחרים*

מאת

עמיחי רדזינר**

בשנים האחרונות ניכרת בבתי דין רבניים נטייה הולכת וגוברת לבטל למפרע גיטין שניתנו על סמך הסכם גירושין במקרה שבו הופר אחד הסעיפים על ידי האשה. זאת, גם אם ההפרה אירעה זמן רב לאחר מתן הגט, וגם במקרה שבו הבעל לשעבר כבר נשוי וכדומה. ההשלכה של ביטול כזה אינה צריכה הרחבה, בפרט במקרים שבהם לאשה כבר יש ילדים מגבר אחר (גם מקרים כאלה נזכרים במאמר). הטענה של בתי הדין היא כי מדובר בגט מוטעה – קרי: גט שניתן על סמך הסתמכות של הבעל כי ההסכם לא יופר – וכי ההפרה גורמת לכך שהגט ייחשב פסול.

סקירה של פסקי דין רבים מן העבר, שלא הלכו בדרך של ביטול הגט במקרה של הפרת הסכם הגירושין ואף חשבו שהדבר אינו אפשרי, מעידה כי מדובר בתופעה של השנים האחרונות. המאמר מראה שעד תחילת 2008 ביטל בית הדין הרבני הגדול פסיקות כאלה של בתי הדין האזוריים, אך לאחרונה השתנתה התמונה.

במאמר נבחנים פסקי דין של ההרכב הרבני המוביל מגמה זו. בחינה זו, שהינה עיקרו של המאמר, מעלה שורה ארוכה של תמיהות וסימני שאלה על אודות המהלך ההלכתי והמשפטי הבעייתי מאוד שבו הולך ההרכב. בין היתר, המאמר עומד על כך שכמעט כל

* לנושא הקשה והמרתק הנדון המאמר התוודעתי במסגרת עבודתי בעריכת הדין והדיין, פרסום שוטף של פסיקה רבנית עדכנית היוצא לאור על ידי המרכז לקידום מעמד האשה על שם רקמן שבפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן ועל ידי ארגון "יד לאישה". פסקי דין שפורסמו על במה זו לימדו אותי על התגברות התופעה של פסיקות 'גט מוטעה' בשנים האחרונות, ועל כן ניגשתי לנתחה. תודתי נתונה לחברות המערכת של הדין והדיין, ובפרט למנהלת מרכז רקמן, עו"ד עטרה קניגסברג, שבעזרתה הגעתי לחומרים רבים המשוקעים במאמר זה. תהילה בארי, רות הלפרין-קדרי, אבישלום וסטרייך, יצחק כהן, ברכיהו ליפשיץ, דב פרימר ויוסף שרעבי קראו את טיוטת המאמר והעירו הערות חשובות. לא תמיד שררה בינינו הסכמה, ובכל מקרה האחריות לכתוב כאן הינה שלי בלבד. תודה מקרב לב לחברי מערכת משפטים, לעורכות הכרך, לעורך הטכני ולעורכת הלשונית על עבודת עריכה מצויינת, יעילה ומהירה. בחלק מהציטוטים פתחתי ראשי תיבות שהופיעו בטקסט המקורי והוספתי סימני פיסוק.

** מרצה בכיר, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן.

המקרים בסוגיה דנן אירעו כשהאשה תבעה מזונות בשם ילדיה בבית המשפט – דבר המעלה סימן שאלה גדול סביב טענת בית הדין שלפיה הבעל הוטעה משום שהיה ברור לו כי הסכם הגירושין הוא סופי גם בנוגע לענייני הילדים. דומה כי הסוגיה מלמדת על כך שבתי הדין מצאו טכניקה חדשה להשבת סמכויות בעניינים הנלווים לגירושין: הם הופכים את קיומו של הסכם הגירושין ותנאיו לעניין המשליך על כשרות הגט וממילא נתון לסמכותם הבלעדית. אם כן, מדובר בשלב נוסף ומשמעותי במאבק הסמכויות שבין בתי הדין לבתי המשפט.

א. פתיחה: שני סיפורים על אודות גיטין. ב. פסיקות גט מוטעה בבתי הדין הרבניים בעבר. ג. טענת גט מוטעה במקרים של הפרת סעיפים הנוגעים לילדים בהסכמי גירושין. ד. ביקורת על פסיקות הגט המוטעה בשל תביעות הנוגעות לילדים. 1. משמעותו של ביטול מודעות; 2. ההסתמכות על דעתו של המהר"ם מלובלין; 3. ההסתמכות על שאר האחרונים; 4. הפרת התחייבות העומדת בבסיסו של מתן הגט והפרתה של התחייבות נלווית; 5. בחינת ה"טעות" ברמה העובדתית; 6. כפיפותם של הילדים להסכם הגירושין; 7. הפתרון וההתעלמות ממנו; ה. פשר: בית הדין ובתי המשפט. ו. סיכום.

א. פתיחה: שני סיפורים על אודות גיטין

הסיפור הראשון התרחש לפני כארבע מאות שנה. כפי שנראה, יש לו השפעה גדולה על דיני הגירושין של מדינת ישראל.

אחת המחלוקות הקשות והידועות בתולדות הלכות הגיטין של המשפט העברי, הידועה בספרות ההלכה בשם פרשת הגט מווינא (וינה), אירעה בפולין בתחילת העשור השני של המאה השבע-עשרה.¹ מעשה בבחור מהעיר לבוב (למברג) שבפולין, אשר נשא

1 חשוב לציין שהדברים מובאים כאן בקיצור רב, ונזכרים רק העובדות והשיקולים ההלכתיים המרכזיים, בפרט אלה הנדרשים לבחינת הפסיקה בבתי הדין בני זמננו, לה יוקדש מאמר זה. לא מעט נכתב על אודות מקרה זה. המאמר המקיף ביותר הוא המאמר של שלמה טל "הגט מווינא" סיני עח, קנז (התשל"ו). ראו גם צבי הורוויץ תולדות משפחת הורוויץ – דורות הראשונים מן ראשית מאה השלישית עד אמצע מאה החמישית 55-56 (התרפ"ח); פנקס ועד ארבע ארצות 27-29 (ישראל היילפרין וישראל ברטל עורכים, התש"ן); יוסף בוקסבוים "תשובת הסמ"ע בענין הגט מווינא" ספר הזכרון למרן הגר"י פרנקל זצ"ל שמו (ברוך דוד לאו ויוסף בוקסבוים עורכים, התשנ"ב). במקורות אלה, שעליהם מבוסס התיאור שלמעלה, ניתן למצוא הן את העובדות ההיסטוריות הנוגעות להשתלשלות העניינים במקרה זה והן הפניות למקורות ההלכתיים שדנו במקרה. יצוין כי תיאור השתלשלות המאורעות אינו זהה לגמרי בכל המקורות ההלכתיים שעסקו במקרה זה בזמן אמת. טל, שם, בעמ' קנח, וכן בוקסבוים, שם, בהערה הפותחת את מאמרו, עומדים על כך. עם זאת, מרבית העובדות אינן שנויות במחלוקת. גם הדיון הנרחב במקרה זה בספרות ההלכה – שהוא החשוב

אשה מווינה. לאחר זמן קצר, בטרם נולדו לזוג ילדים, חלה הבעל במחלה קשה וקרובי אשתו חששו שמא ימות ואז תזדקק האשה לחליצה מאחיו.² על כן שכנעו את הבעל לתת גט באמצעות הבטחה כי אם יחלים תינשא לו האשה בשנית. מאוחר יותר אף חיזקו הבטחה זו – שניתנה על-פה – באמצעות מסמך בכתב, שבו צוין כי במקרה של הפרת הבטחה להינשא בשנית ישלם הצד המפר קנס נכבד לצד שכנגד. הגט סודר על ידי שניים מגדולי חכמי פולין ששהו אותה עת בווינה – הרב יהושע ולק הכהן (כ"ץ) המכונה בעל הסמ"ע על שם ספרו 'בעל הסמ"ע' (ספר מאירת עיניים), שהיה קרוב משפחה של האשה, והרב מנוח הנדל מלבוב. בעת סידור הגט הובטח שוב לבעל כי אם יחלים יישא בשנית את אשתו, והבטחה זו גובתה בחרם ובקנס. עם זאת, נאמר לו כי מכיוון שכיום לא נהוג להתנות תנאים בעת מתן הגט,³ ובפרט במקרה של גט שכיב מרע (גט הניתן בסיטואציה דוגמת זו שלנו), הרי שהגט צריך להינתן ללא תנאי.⁴

לענייננו – לא נטה לטעון כי המחלוקת סביב מקרה זה נבעה מהבנה שונה של העובדות, אלא מתפיסות הלכתיות שונות.

- 2 לפי הורוויץ, לעיל ה"ש 1, בעמ' 55. החשש נבע מכך שהאשה הייתה בת למשפחה עשירה והיבם עשוי לסחוט סכום כסף גדול עבור החליצה, תופעה שנדונה לא פעם בספרות ההלכה.
- 3 ההלכה מאפשרת מתן גט על תנאי, שרק בהתקיימו ייצור הגט את פעולת הגירושין. ראו שולחן ערוך, אבן העזר, סימן קמג, סעיף א: "המגרש על תנאי, אם נתקיים התנאי הרי זו מגורשת; ואם לא נתקיים התנאי, אינה מגורשת". עם זאת, בשל הבעיות המובנות שיוצרת אפשרות ההתניה, הורו פוסקי הלכה שלא לסדר גט על תנאי אלא בנסיבות חריגות. ראו בקצרה בנציון שרשבסקי דיני משפחה 242-243 (מהדורה רביעית מורחבת, 1993). יצוין כי ברמה התאורטית יש במשפט העברי הבחנה כללית בין "תנאי" לבין "טעות", אלא שהמקורות הנוגעים לסוגיה שבפנינו – החל בסוגיה התלמודית (הנוכרת להלן בה"ש 7) ופרשניה בתקופת הראשונים ועד לדברי הפוסקים במקרה הגט מווינא ולאחריו (לרבות בתי הדין הרבניים בישראל) – משלבים בין שני המונחים.
- 4 ראו תיאור מתומצת של המקרה בשו"ת הב"ח החדשות, סימן צ: "תורף המעשה: שכיב מרע נתן גט לאשתו בפני ב' גדולי ישראל, והמה חכמים מחוכמים, וסדרו את הגט ע"פ הנהגת רבינו יחיאל מפרי"ש ליתן גט גמור בלי תנאי וכך אמרו לבעל הוי יודע שאין אנחנו נוהגים ליתן גט על תנאי, אף שהוא שכיב מרע, אבל מקשרין עצמן בחרם ובקנס שיחזרו וישאו זה את זה בנשואין חדשים, והשיב הבעל טוב הדבר כן נעשה גם אנחנו, וכך עשו וכתבו גט ע"פ צויו, ונתן גט בלי תנאי. ואח"כ עמד הבעל וכתבו תנאים מחדש וקבעו זמן לנשואין שנית ונתגלגלו העניינים והסיבות שהבעל מחל ברצונו הטוב כל התקשרות שהיה בחרם ובקנס בפני בית דין חשוב". תקנתו של ר' יחיאל מפריס (מבעלי התוספות במאה השלוש-עשרה) תופסת מקום נכבד בדיונים על אודות כשרותו של הגט מווינא. התקנה מוזכרת על ידי חתנו של ר' יחיאל, מרדכי ב"ר הלל, בספרו מרדכי, גיטין, סימן תכג, ועל ידי תלמידו רבנו פרץ בהגהותיו לסמ"ק (ספר מצוות קטן) מצוה קפד, אות ט, הכותב: "ומורי רבינו יחיאל היה רגיל להצריך בגט שכיב מרע לגרש לגמרי בלא שום תנאי כדי לאפוקי נפשיה מכל ספק וגמגום אך היה מוסיקם לקבל עליהם חרם של תקנת הקהלות לישא אותה מיד כשיעמוד". תקנה זו מוזכרת כהוראה לכתחילה בידי הרמ"א, גדול פוסקי פולין במאה השש-עשרה, בשולחן ערוך, אבן העזר, סימן קמה, סעיף ט, ועל כן נהגו על פיה במקרה דנן.

הגט ניתן ולאחר מכן הבריא הבחור. משכך, התכוונו בני הזוג להינשא מחדש ואף עשו הסכם שידוכין חדש בו נתחייב הגבר להעביר לאשה את ביתו. לאחר שבוצעה העברה זו והחתן נותר חסר כול, ולאחר שבמהלך העניינים אף מחל הגבר לפי דרישת הקרובים על התחייבותה של האשה בחרם ובקנס שניתנה טרם מתן הגט – נתגלע סכסוך בינו לבין משפחת האשה. או אז הודיעו קרוביה כי היא לא תינשא לו, והיא השתדכה לאחר.

הגבר המרומה שב לעירו לבוב ושם נתגלגל מקרה זה לבעל דודתו, המהר"ם (ר' מאיר בן גדליה) מלובלין, שכיהן אז כרב בלבוב.⁵ זה קבע כי מדובר בגט שאינו תקף משום שנתינתו הייתה למעשה על תנאי שהאשה תינשא לו מחדש, ותנאי זה ברור לכול גם אם לא נאמר במפורש בעת מתן הגט. במקרה כזה אין משמעות לעובדה כי הגט ניתן "סתם" וכי לא נאמר תנאי מפורש בעת שסודר: "אם כן לא שייך לומר שביטל הדברים הראשונים [=הסיבה שבעטיה ניתן הגט]. אעפ"י שנתן הגט סתם ולא הזכיר שום תנאי בשעת הנתינה, יש לו דין תנאי".⁶ יתר על כן, אי-קיום התנאי הנ"ל הופך את הגט לגט מוטעה – גט שניתן מתוך הנחה מוטעית של הבעל המגרש – שהינו גט פסול.⁷ לדבריו, ברור לכול שמדובר באדם "שלא עלה על דעתו לגרש את אשתו מעולם [...] ואין מבקשין ממנו גט אלא כדי לפוטרה מן החליצה אם ימות ח"ו", אך אם יבריא – יינשאו שוב. כאן הסתבר למגרש למפרע כי הבנתו זו הייתה מוטעית. המסקנה ברורה: "ואם כן כשלא

5 חמישה סימנים מוקדשים לפרשה זו בשו"ת מהר"ם מלובלין. סימן קכב הוא פסקו המקורי והמרוכז של מהר"ם מלובלין, והוא נותח על ידי שלמה טל במאמרו, לעיל ה"ש 1; סימנים קכג-קכה הם תשובותיו של ר' מרדכי יפה (בעל הלבושים), שהצטרף לדעתו של מהר"ם מלובלין ואף החמיר בתחילה יותר ממנו, בכך שקבע כי אשה זו תישאר עגונה עולמית ואף גט שני לא יועיל לה; סימן קכו הוא תשובה של מהר"ם מלובלין לאחד החכמים שהכשיר את הגט. יש הטוענים כי עמדתו של מהר"ם מלובלין בפרשה זו והמחלוקת שיצרה הייתה בין הגורמים לסילוק מהרבנות בעיר לבוב. ראו מאיר וונדר אלף מרגליות 194-193 (התשנ"ג).

6 שו"ת מהר"ם מלובלין, סימן קכב.

7 מקורו של הצירוף "גט מוטעה" הוא בתלמוד בבלי, יבמות קו, ע"א. לסיכום דינו של גט כזה מן התלמוד דרך ספרות הראשונים ועד לאחרונים האחרונים ראו מאמרו המקיף של הרב אוריאל לביא "האם יש חשש בכשרות הגט כשהבעל הוטעה בהסכם הגירושין" שורת הדין ב, קמו (התשנ"ד). ראו ניסוחו היפה של הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, בספרו פסקים וכתבים חלק ח, תתקסד, תתקסה (התשנ"ו) (=שו"ת היכל יצחק, חלק ב, סימן מח): "והנה יש לנו לחקור מה שורש הפסול בגט מוטעה. והנה פשוט שזהו מפני שבדבר שהאדם הוא הפועל את חלות הדין, הרי זה תלוי ברצונו, רצה – הדין חל, לא רצה – אין הדין חל. וע"כ כיון שאדם זה אינו נותן גט אלא אדעתא שכבר סודר הענין כדרישתו מכבר, אין רצונו שיחול דין הגירושין להתיר את האשה בלעדי זה, ונמצא שחסר כאן רצונו והרי זה כגט באונס. והלכך הוא בטל, שהאיש אינו מוציא אלא לרצונו".

תינשא לו, יכול לומר אילו ידעתי זה לא הייתי מגרשה, והגט בטל למפרע. ואפילו הוא שתק אנן לא שתקינן [=אנחנו לא שותקים]".⁸

המהר"ם זכה לתמיכתם של חמישה רבנים, שהחשוב והבולט שבהם היה הרב מרדכי יפה (המכונה 'הלבוש' או 'בעל הלבושים') שכיהן אז כרבה של פוזנא בפולין וכבר שכב על ערש דווי.⁹

הערעור על כשרות הגט שסידר הגיע לאזניו של בעל הסמ"ע, וזה כתב שתי תשובות המוקדשות לדחיית טענותיו של המהר"ם מלובלין ומצדיקות את כשרותו של הגט.¹⁰ לדעתו של בעל הסמ"ע הצטרפו שישה עשר חכמים, מרביתם מפולין, וכן "שלושה בתי דינים הגדולים אשר המה בק"ק פראג".¹¹ מבין התומכים בולטים שמותיהם של חכמים ידועים ביותר בתולדות עולם התורה בפולין ובכלל: המהרש"א (ר' שמואל אידלס), ר' שלמה אפרים מלונושיץ בעל הכלי יקר, ר' בנימין אהרן סלניק בעל שו"ת משאת בנימין ור' יואל סירקיס בעל בית חדש (הב"ח). בין הנימוקים הרבים שהעלו לסתירת דעתו של המהר"ם אציין שניים החשובים לענייננו:¹² הנימוק הראשון הוא שאין מדובר בגט על תנאי משום ששום תנאי לא נאמר בעת כתיבת הגט; להפך: הוא אף "אמר בפירוש קודם כתיבה שהוא מצוה לסופר לכתוב גט ולעדים לחתום בלי תנאי". גם נתינת הגט לא הייתה על תנאי "מאחר שהודיעוהו המסדרין [=מסדרי הגט] תחלה שצריך שיתן גט בלי תנאי פשיטא דבשעת נתינת הגט וכתיבתו איהו גופא אדעתא דמסדרין [=הוא עצמו על דעת המסדרים] נתן גט".¹³ כלומר יש לנו אמירה מפורשת כנגד תנאי לא מפורש, אם בכלל היה כזה, וברור שאין לתנאי תוקף. הנימוק השני הוא שאין כאן בכלל גט מוטעה. כך, למשל, לדברי בעל ה'משאת בנימין',¹⁴ יש למעשה לזהות בין סוגיית הגט המוטעה לבין דיני התנאים בגט, וכאשר התלמוד קובע שגט מוטעה פסול הכוונה למקרה שבו אמר המגרש במפורש כי הגט ניתן על דעת כך שהמציאות היא מציאות מסוימת, אך נתברר

8 שו"ת מהר"ם מלובלין, סימן קכב.

9 שמוותיהם של ארבעה רבנים נוספים מופיעים אצל הורוויץ, לעיל ה"ש 1, בעמ' 56.

10 התשובה הקצרה פורסמה בשו"ת הגאונים בתראי, סימן נב; תשובתו הארוכה והמאוחרת יותר פורסמה על ידי בוקסבוים, לעיל ה"ש 1. שתי התשובות פורסמו מחדש (לצד תשובותיו של הב"ח עצמו) בשו"ת הב"ח החדשות, סימנים צ-צא (מהדורת זכרון אהרן, ירושלים התשס"ה, רכא-רסא).

11 ראו בוקסבוים, לעיל ה"ש 1, בעמ' שפג-שפד. בהערות שם ציין המהדיר את המקורות לתשובות שכתבו חלק מהחכמים הנ"ל.

12 את הנימוק הראשון הציג הסמ"ע כשמיני וכחשוב מבין השמונה שהוא מעלה ("והוא על כלם"). ראו שם, בעמ' שסט.

13 הציטוטים מתוך תשובת הב"ח, שו"ת הב"ח החדשות, לעיל ה"ש 4. טענה זו מופיעה במקורות נוספים, ובחלקם אף נטען שבוצע ביטול תנאים נוסף קודם המסירה. להבחנה בין אמירת תנאי טרם כתיבת הגט לאמירתו טרם מתן הגט ראו שולחן ערוך, אבן העזר, סימן קמז, סעיף א; שם, סדר הגט, סעיפים ח, לא, צט.

14 שו"ת משאת בנימין, סימן עו. דברים דומים נמצאים בתשובתו השנייה של הסמ"ע, לעיל ה"ש 10.

שהייתה טעות בידו; ובכל מקרה, האמירה המפורשת על אודות העובדה שהגט ניתן ללא כל תנאי שוללת את האפשרות להעלות לאחר מכן את טענת הטעות.

על כך הוסיף הסמ"ע טיעון נוסף, ולפיו לא ניתן כלל לטעון לקיומה של טעות שתוכנה הוא שהגט ניתן רק על דעת שהמגרש ימות או על דעת שתשוב ותינשא לו אם יקום מחוליו, משום שבמקרה שלנו אף הייתה התחייבות נלווית המטילה קנסות על מי שיפר את ההסכם, דבר המלמד כי המגרש הביא בחשבון את האפשרות שהאשה לא תעמוד בהתחייבותה לחזור ולהינשא לו (זאת, כאמור, אף על פי שלאחר מתן הגט נדרש הגבר על ידי קרוביה למחול על חיוב הקנס כלפיו).¹⁵

על כן קבעו בעל הסמ"ע והתומכים בו כי הגט כשר לגמרי, ומי שמערער על כשרותו "עובר על חרם רבנו תם שלא להוציא לעז על גיטין",¹⁶ וכי אין צורך בגט שני אפילו לחומרא.¹⁷ המהר"ם מלובלין לא השתכנע והמשיך להחזיק בעמדתו. במהלך הוויכוח נדונה המחלוקת בשני מפגשים (בשנים 1611-1612) של ועד ארבע הארצות, הגוף האוטונומי העליון של יהדות מזרח-אירופה, ובשניהם הביעו רבני הוועד את תמיכתם בעמדתם של מכשירי הגט.

שלמה טל סיים את מאמרו המקיף על אודות הפרשה במילים הללו: "פרשת 'הגט מווינא' הותירה רישומה הרב בהלכה לא רק בשעתה אלא גם בדורות הבאים".¹⁸ בהמשך אכן נראה התייחסויות מאוחרות של פוסקי הלכה לפרשה זו; לרישומה בימינו אלה אעבור כעת.

סיפורנו השני (להלן: המקרה דנן) התרחש בבית הדין הרבני האזורי בתל-אביב בפני הדיינים הרב אברהם שינפולד, הרב אברהם ריגר והרב דב דומב (להלן: ההרכב דנן)

15 שם. יש לציין כי המהר"ם מלובלין דחה בחריפות טיעון זה (בשו"ת שלו, סימן קכב), הנה מקצת דבריו: "[...] יש טענה להמקיל בנידון דידן דאיכא למימר דכיון דאמר ליה המסדר לבעל אני עושה לך קישור ובטחון בחרם ובקנס שתחזור ותנשא לך לאחר שתעמוד [...] וא"כ נוכל לומר דבשביל כך אף אם לא תחזור ותינשא לו לאחר שיעמוד הוי גט, ותהא מותרת לינשא לאחר, רק שתהיה בעונש חרם ותתן לו קנס כאשר הותנה עם הבעל. אבל הסברא זו סברא דחוייה היא ואין לסמוך עליה. משום שהרי אין עושים הקישור לכוונה זו לגרע כחו של הבעל [...] אלא אדרבה, עושים את הקישור כדי שיהא לב הבעל סמוך ובטוח שתחזור ותינשא לו כשיעמוד [...]".

16 תשובתו השנייה של הסמ"ע, מתוך שו"ת הב"ח החדשות, לעיל ה"ש 10. על החרם עצמו ראו שולחן ערוך, אבן העזר, סימן קנד, סעיף כב: "צריך להטיל חרם על כל העומדים בשעת נתינת הגט, שלא להוציא לעז על הגט. (ומזכירין שרבנו תם גזר בכנופיא עם תלמידיו על מי שמוציא לעז על הגט הניתן)".

17 עם זאת, בסיום תשובתו השנייה של הסמ"ע (משם לקוח גם הציטוט שלמעלה) נאמר שאביה של האשה כן דאג לסדר גט שני, זאת בשל הערעור שהועלה על כשרותו של הגט הראשון.

18 טל, לעיל ה"ש 1, בעמ' קפה.

בשנת 2006.¹⁹ מעשה בזוג ולו ילדה. לאחר חודשיים של חיים בנפרד החליטו בני הזוג להתגרש. הגט סודר באותו יום שבו אושר בבית הדין הסכם הגירושין, שבו נקבע כי האב חייב במזונות הילדה בסך 500 ש"ח לחודש. עוד נקבע בהסכם כי הצדדים מתחייבים שבעתיד לא תוגש כל תביעה שהיא מצד האחד כנגד האחר.

שמונה ימים לאחר סידור הגט הגישה האשה בשם בתה תביעה לבית המשפט לענייני משפחה, ובה תבעה הגדלה משמעותית של דמי המזונות של הילדה. הבעל פנה בתגובה לבית הדין וביקש את הפסקת תשלום המזונות. מכאן אצטט מלשונו של פסק הדין, המתאר את מהלך הדיון (הקטעים החשובים בפסק הדין מופיעים בנספח למאמר זה):

ב"כ האשה הבהירה, שאין בדעת האשה לגבות את המזונות שבהסכם הגירושין אלא רק את מה שנפסק בבית המשפט. בית הדין הפנה תשומת לב ב"כ האשה שיש בעיה עם כשרות הגט, לאור העובדה שזמן קצר לאחר סידור הגט כבר הפרה האשה את תנאי הגירושין.²⁰ על כן, העירה ב"כ האשה, למה בית הדין מעלה את העניין

19 תיק (אזורי ת"א) 9322-29-1 (פורסם בנבו, 19.3.2006). תקצירו פורסם בהדין והדיין 16, 6 (2007) (להלן: תיק 9322 או המקרה דנן). ניתן למצוא את פסק הדין גם באתר דעת: www.daat.ac.il/daat/psk/psk.asp?id=195. פסק הדין פורסם גם כמאמר תחת שמו של אב בית הדין בהרכב דנן (ומכאן יש ללמוד שהוא כתב את פסק הדין): אברהם צבי שינפלד "עיכוב נישואין בעקבות הפרת הסכם גירושין" שורת הדין יב, שעו (התשס"ז). הרב שינפלד ציין בסוף המאמר כי מדובר בנימוקי פסק הדין דנן. עובדות המקרה סבוכות יותר מאלה המובאות כאן וניתן לראותן במקורות הנ"ל. במאמר זה הובאו רק העובדות שהשפיעו על פסיקתו של בית הדין (ולא שאלת האבהות על הילדה או עובדת היותה של האשה בהריון בעת מתן הגט, שאלות שבית הדין לא התייחס אליהן בהקשר דנן).

20 מובן כי יש משמעות לעובדה שהפרת ההסכם בוצעה זמן קצר מאוד לאחר קבלתו, כפי שכתב בית הדין במקרה דנן. סמיכותו של מועד ההפרה למועד קבלת הגט מלמדת כי אולי כבר בעת סידורו לא התכוונה האשה לקיים את ההסכם שעל בסיסו ניתן הגט, ומקרה זה חמור יותר מהפרה שהתרחשה זמן רב לאחר קבלת הגט, משום שהוא נראה כהטעיה שתוכננה עוד טרם מתן הגט. על ההבחנה בין הפרה להטעיה ראו במאמרו של לביא, לעיל ה"ש 7. חשוב לציין כי הרב לביא ממקם מקרה כדוגמת זה דנן – כלומר: מקרה שבו טען הבעל (או בית הדין) כי סבר שההסכם מונע מהאשה לפנות לבית המשפט והתברר לו שלא – כמקרה העומד בין שתי הקטגוריות הראשונות שבהן הוא דן: הפרת התחייבות שהתרחשה לאחר מתן הגט מצד אחד והטעיה שהתרחשה עוד טרם סידור הגט מצד שני. עם זאת, ההרכב דנן כתב דברים כמעט זהים גם במקרים שבהם לא ציין כי ההפרה התרחשה זמן קרוב ביותר למועד מתן הגט, כפי שאראה להלן בסקירת המקרים. ראו גם את הדיון בתיק 8894, להלן ה"ש 96. שם דחה בית הדין במפורש את הטענה כי רק במקרה של סמיכות זמנים בין מתן הגט לבין הפרת ההסכם ניתן לדבר על גט מוטעה. יש מקרים שבהם התרחשה ההפרה אף חמש ושבע שנים לאחר מתן הגט. אכן, היו דיינים שהבינו כי התנהלותם של בתי הדין הנוטים להטיל ספקות בכשרות הגט בשל פניית אשה לבית המשפט יכולה להביא למצב שבו גם אם הפנייה תרחש שנים רבות לאחר מתן הגט, ניתן יהיה להטיל ספק בכשרותו. כך הרב דיכובסקי, שאת שיטתו נראה בהמשך, וכך הדיינים בתיק (אזורי נת) 0408-21-1, הדין והדיין 17, 8 (14.11.2007) (להלן: תיק

שהתובע לא העלה את זה. ובית הדין הסביר לה, שכשרות הגט הוא ענין הלכתי שבאחריות בית הדין ואינו קשור לטענות הצדדים.²¹

במשפט האחרון יכולים אנו כבר לראות את הסתמכותו של בית הדין על פסיקתו של המהר"ם מלובלין בפרשת הגט מווינא – דברים שייאמרו על ידו במפורש מאוחר יותר.²² אחת ממסקנותיו של בית הדין, שהתבססה על דיון הלכתי שאבחן במאמר, המבוסס בעיקרו על דעות פוסקים שהתייחסו לפרשת הגט מווינא או למקרים דומים לה, הייתה קשה למדי: בשל שאלת כשרותו של הגט יש להכניס את שמה של האשה לרשימת מעוכבי הנישואין עד להוראה אחרת של בית הדין. מלבד זאת נקבע כי האב חייב למזונות בתו רק את הסכום שבו התחייב בהסכם הגירושין, והאם חייבת בכל צורכי ילדה שמעבר לסכום זה. כמו כן, היא חייבת להשיב לאב כל סכום שנגבה או שייגבה ממנו מעבר למה שהתחייב בהסכם. רק לאחר השבה זו, ולאחר שהאשה תתחייב לקיים את ההסכם כלשונו, "ישקול בית הדין האם יש צורך לסדר גט נוסף בין הצדדים".²³

עיקר המאמר יוקדש לבחינת המהלך ההלכתי המובא בפסק הדין שניתן במקרה דנן – מהלך שהביא את הדיינים לקבוע שאנו עוסקים בגט שכשרותו לפחות מוטלת בספק, ולביקורת על מהלך זה. חשוב להדגיש כי ניתן להבין את הדיינים המרגישים חוסר נחת מהתנהלותה של האשה המפרה את ההסכם, בפרט כשמדובר בהפרה שהתרחשה זמן קצר לאחר קבלת הגט; אך יש לבדוק אם מסקנתו של ההרכב דנן – שלפיה הפרה זו גוררת תוצאה כה קשה של הטלת ספק בכשרותו של הגט – היא באמת פשוטה כפי שהציג אותה.²⁴

0408: [...] הרי גם אם האשה לא תתבע הגדלת מזונות בכי"מ"ש, הרי מעשים שבכל יום גם בבית דינו שאחר הגט הולכים ותובעים מזונות הילדים בשם הילדים על ידי צד ג' וגוררים את הבעל למקום שלא היה חפץ להיות, ומערערים את כשרות הגט, והגט תלוי ועומד שנים רבות בספק דשמא מאן דהו יחליט שטובת הילדים עתה לתבוע הגדלת מזונות בכי"מ"ש ואשה זו שנישאה בגט זה נמצא שגיטה בטל ובניהם ממזרים (רח"ל)". כדי למנוע מקרה כזה הבהיר בית הדין שכשרות הגט אינה תלויה בקיום התחייבותיה של האשה.

21 תיק 9322, לעיל ה"ש 19. ראו נספח, פסקה 1.

22 תיק 9322, לעיל ה"ש 19. ראו נספח, פסקה 8.

23 קשה ליישב קביעה זו עם הקביעה בגוף פסק הדין שלפיה כבר בוצעה הפרה של ההסכם ומילא "יש לראות בגט שניתן על ידי הבעל גט מוטעה", שאינו תקף על פי ההלכה". יש להניח שבכל מקרה היה בית הדין מחייב גט שני, כפי שחייב בית הדין הגדול (שלכאורה תפיסתו מקלה מזו של בית הדין האזורי דנן) בערעור על פסק דין זה, להלן בה"ש 93, והטקסט הסמוך לה.

24 תיק 9322, לעיל ה"ש 19. ראו נספח, פסקה 13. הבחירה להתמקד בהפרה של סעיפי ההסכם הנוגעים לילדים, מלבד היותה ההפרה השכיחה, כפי שנראה להלן, נובעת משתי סיבות נוספות שחשיבותן תובהר בהמשך הדברים: ראשית, הדבר משפיע על היכולת לקבל את טענת הטעות של הבעל; שנית, ישנן דעות בבית הדין הרבני לפיהן גם על פי ההלכה לא תמיד הילדים כפופים להסכם הגירושין שהושג בין הוריהם, בפרט כשהסכם זה פוגע בהם קשות.

הבחירה בפסק דין זה אינה מקרית ויש לה כמה נימוקים. דומה בעיניי שדייני הרכב זה הינם המייצגים הבולטים ביותר של מגמה ההולכת ומתגברת בשנים האחרונות, כפי שאראה לקמן. מדובר בריבוי מקרים שבהם דיינים מעלים שאלות הנוגעות לכשרות הגט כאשר לאחר נתינתו האשה פונה בשם ילדיה לבית המשפט בניסיון לשנות הסדרים שנקבעו בהסכם הגירושין ונוגעים לילדים (מזונות, הסדרי ראייה, חינוך), שכידוע אינם כפופים במשפט הישראלי להסכם שבין הוריהם. דומה שלא בכדי אף פרסם אב בית הדין את פסק הדין דנן כמאמר הנושא את הכותרת הכללית: "עייכוב נישואין בעקבות הפרת הסכם גירושין".²⁵

יתרונם של פסק דין זה ושל פסקי הדין האחרים של ההרכב דנן נעוץ בכך שהם מציינים את המקורות ההלכתיים שעליהם הסתמכו הדיינים בטענתם לקיומו של חשש גט מוטעה. כפי שנראה, מרבית ההחלטות הדומות שנתנו דיינים אחרים אינן מציינות מקורות כאלה.

יתר על כן: המהלך ההלכתי המופיע בפסק הדין דנן והמקורות שעליהם הוא מסתמך מופיעים באופן כמעט זהה בארבעה פסקי דין נוספים – כמובן, בנסיבות שאינן זהות – שיצאו מתחת ידיו של הרכב זה.²⁶ כמו במקרה דנן, נראה שבשלושה מארבעת המקרים הללו העלה בית הדין מיזמתו את השאלה בדבר כשרות הגט.²⁷ בפסק דין זה, כמו גם בחלק מפסקי הדין האחרים, הנסיבות מלמדות שהנכונות הבסיסית או היזמה למתן הגט לא נוצרו כתוצאה מוויתורה של האשה בעניינים הנוגעים לילדיה, אלא דובר בדרישה של הבעל שחפץ ממילא בגירושין ואף יזם אותם.²⁸ חשוב לציין שבשני מקרים לפחות כבר היו לאשה הגרושה – שעל גטה הועלו ספקות – ילד או ילדים מבן זוגה החדש. אין צורך להרחיב על המשמעות הקשה של עובדה זו, וכדבריו של הרב הראשי שלמה משה עמאר, שישב כאב בית דין בערעור על פסק הדין דנן,²⁹ מדובר כאן ב"חרדה גדולה [...]" של חשש ממזרות, ועוד חמור מכולם להתיר אשת איש בגט שאינו כשר חס וחלילה".

אכן, סיבה נוספת לבחירה בפסק דין זה היא פסיקתו הסופית של בית הדין הרבני הגדול בערעור שהוגש על פסק הדין דנן.³⁰ כפי שנראה להלן, השורה התחתונה בפסיקתו

25 שינפולד, לעיל ה"ש 19.

26 פסקי הדין ועובדותיהם יידונו להלן. יש לציין כי פסק דין נוסף שניתן לאחרונה בבית הדין הגדול הסתמך על הניתוח ההלכתי במקרה דנן. ראו תיק 8894, להלן ה"ש 96.

27 רק בתיק 0428, להלן ה"ש 53, נאמר במפורש כי בא-כוחו של הבעל העלה את טענת הגט המוטעה, אך גם שם, משהעלה בא-כוח האשה את הטענה כי בית הדין פועל באופן חד-צדדי לטובת הבעל, הוא נענה במילים שחוזרות במדויק בכל פסקי הדין: "יתר על כן, המהר"ם מוסיף: 'ואפילו הוא שתק אנן לא שתקינן, דבאיסור חמור כזה אין להקל ולסמוך על דיבור קל'".

28 כפי שנראה להלן, לעניין זה ישנה חשיבות רבה בכאנו להבחין בין המקרה דנן לבין המקרה של הגט מווינא.

29 תיק 5951, להלן ה"ש 86.

30 פסק הדין השני בתיק 5951, להלן ה"ש 93.

של בית הדין הגדול מקבלת למעשה את פסילתו של הגט. יש בכך שינוי מדיניות משמעותי בפסיקתו, שעד היום למעשה דחתה את הטענה כי הפרת האשה את הסכם הגירושין פוסלת את הגט שניתן בעקבותיו. זאת, אף על פי שבמקרה דנן הדגישו דיני בית הדין הגדול כי "יתכן, ובתיק זה קיימת אפשרות הלכתית ונימוקים מיוחדים, שלא לראותו כגט מוטעה", כלומר: מדובר דווקא במקרה קל יחסית למקרים אחרים של הפרת הסכם. נראה שגם פסיקה חדשה נוספת של בית הדין הגדול אימצה למעשה את הגישה של ההרכב דנן.

אפנה כעת לטיעון בדבר עליית השימוש במוסד הגט המוטעה בבתי הדין. בהמשך אציע השערה להסבר של עלייה זו, לא לפני שאבחן בפרוטרוט את פסיקתו של ההרכב דנן בכלל ובמקרה דנן בפרט, פסיקה שכאמור למעשה נתקבלה לאחרונה בבית הדין הרבני הגדול.

ב. פסיקות גט מוטעה בבתי הדין הרבניים בעבר

הטענות המועלות במאמר זה – הטענה שבשנים האחרונות יש עלייה במספר פסקי הדין המאיימים בביטולו של הגט בגין הפרת הסכם הגירושין; הטענה שההרכב דנן, שפסיקתו נבחנת כאן, מגלה עמדה מחמירה יחסית (ודאי ביחס למקובל בבתי הדין עד לשנים האחרונות); הטענה שפסיקתו האחרונה של בית הדין הגדול היא שינוי מדיניות – טענות אלה טעונות, כמובן, הוכחה. על כן יש לבחון בקצרה את פסיקות העבר של בתי הדין הרבניים. לפני כן חשוב להזכיר שתי נקודות ידועות: ראשית, רובה המכריע של הפסיקה הרבנית אינו מתפרסם, ועל כן כאשר מצביעים על מגמות או על שינויים בפסיקה הרבנית יש לעשות זאת תוך מודעות לכך שהתמונה אינה שלמה. שנית, הפסיקה הרבנית אינה מושתתת על עקרון התקדים המחייב, וממילא ייתכן שלכל דיין או הרכב יהיו עמדות עצמאיות.³¹ עם זאת, דומה שניתן להצביע על מגמת החמרה בפסיקה הרבנית בשנים האחרונות הן בבתי הדין האזוריים והן בבית הדין הגדול.

אכן, מקרים שבהם האשה הגרושה מפרה התחייבות שנתנה בהסכם הגירושין, בפרט בעניינים הנוגעים לילדים של בני הזוג הגרושים, אינם בגדר תופעה חדשה ואף בעבר לא היו נדירים.³² בחינת הקבצים של פסקי דיין רבניים (להלן: "פד"ר) מלמדת כי בתי הדין הרבניים דנו לא פעם ולא פעמיים במקרים כאלה. עם זאת, עיון בפסקי הדין השונים מעלה שגם אם במקרים ספורים עלתה בדיון טענה על אודות כשרות הגט, הרי שככל הנראה עד לשנים האחרונות לא פסק בית הדין במפורש, למעשה ומיזמתו, כי האשה

31 להרחבה ראו זרח ורהפטיג "התקדים במשפט העברי" שנתון המשפט העברי ו-105 (התש"ם).

32 ראו, למשל, את המקורות הרבים שהביא שרשבסקי, לעיל ה"ש 3 בעמ' 286-287.

שהפרה את ההסכם מעוכבת מלהינשא, כפי שפסק בית הדין בתל-אביב בתיק שנוכר לעיל.

אפילו פסק דין המציג גישה מחמירה יחסית לא הציע מסקנה מעשית כזו. באותו מקרה הגישה אם בשם ילדיה תביעת מזונות כנגד האב למרות שבהסכם הגירושין נקבע שהוא פטור ממזונותיהם. בית הדין, שטען כי ניתן למצוא בסיס לחיוב במזונות האב, העלה את עניין החשש לכשרות הגט אולם תוך ספק גדול וללא קביעה כי יש להכניס את האם לרשימת מעוכבי הנישואין, וללא כל קביעה אחרת לגבי מעמדה העכשווי של האשה:

ואף שלפני נתינת הגט הבעל אומר שנותן את הגט בלי שום תנאים, מ"מ יש לדון שהוא מתכוין לתנאים בעלמא, אבל מה שנוגע לדרישות שעמד עליהן לפני סידור הגט, בזה הוא לא מוותר בהיות שהן כתמורה ותשלום לגט [...] אם כי אנחנו לא קובעים מסמרות בזה ויש צדדים להתיר, אבל לכתחילה ודאי יש לחוש ויש לזהר שהתחייבותה של האם תהי' ע"פ דין.³³

כאמור, ברבים מפסקי הדין הנוגעים לענייננו ופורסמו בפד"ר לא מצאנו כלל את העלאת הספק בדבר כשרותו של הגט.³⁴ אפילו במקרה שבו העלה הבעל ביזמתו טענה כזו היא נדחתה,³⁵ וכן במקום שבו הועלתה טענה זו על ידי בית דין אחר.³⁶

33 תיק (אזורי פ"ת) תשכד/2019, פד"ר ו 225 (התשכ"ו) (הרכב הדיינים הרבנים שלמה שמשון קרליץ, ישעיהו משורר וישעיהו גולדשמידט). השוו פד"ר יד 43 (התיק הוא מבית הדין האזורי בירושלים ללא מספר הליך ותאריך, בהרכב הדיינים הרבנים שמואל שפירא, משה יוסף מילצקי, משה טופיק (להלן: פד"ר יד)).

34 ערעור (גדול) תשיח/152, פד"ר ג 170 (התשי"ט) (הרכב הדיינים הרבנים יצחק מאיר בן-מנחם, יעקב הדס ויוסף שלום אלישיב); תיק (אזורי ת"א) תשכא/10068, פד"ר ה 171 (התשכ"ב) (הרכב הדיינים הרבנים שמואל ברוך וורנר, יצחק הלוי אפשטיין ושלמה טנא); תיק (אזורי חי") 312/מ"ה, פד"ר טז 218 (התשמ"ה) (הרכב הדיינים הרבנים שלמה שלוש, גדליהו אקסלרוד ויוסף הייזלר); ערעור (גדול) 064/ג"ה, פד"ר יט 80 (התשנ"ז) (הרכב הדיינים הרבנים מרדכי אליהו, יוסף נדב, שלמה בן-שמעון). אמנם בחלק מן המקרים הוגשה תביעת האשה לבית הדין הרבני ולא לבית המשפט, אך ספק אם עניין זה אמור לשנות את העובדה שמדובר כאן בהפרה של הסכם הגירושין – נקודה שבה אגע להלן בסוף פרק ה.

35 ערעור (גדול) תשיט/170, פד"ר ג 353 (התש"ך) (הרכב הדיינים הרבנים עובדיה הראיא, יצחק מאיר בן-מנחם ויעקב הדס)

36 ערעור (גדול) תשכג/84, פד"ר ה 68 (התשכ"ד) (הרכב הדיינים הרבנים יצחק ניסים, יוסף שלום אלישיב ובצלאל זולטי) (להלן: ערעור תשכג/84). החשש לכשרות הגט שעלה בבית הדין האזורי (שפסיקתו לא פורסמה) נדחה בבית הדין הגדול (שמציין כי עליו לדון בו "משום שהשאלה כבר התעוררה ובעל כרחנו עלינו לטפל בשאלה זו"), בפרט בשל העובדה שהבעל ביטל את כל תנאיו בעת

דברים נחרצים נאמרים בפסיקה של בית הדין הגדול משנת התשל"ה, בה נדחה על הסף ערעורו של בעל שטען לבטלותו של הגט במקרה שבו לטענתו הוסכם בינו לבין אשתו שכלל לא יתגרשו והגט נועד למראית עין בלבד. נקל להבין כי טענה זו – שמשמעה שהגבר כלל לא חפץ לגרש את אשתו – הינה טענה משמעותית ביותר לגבי כשרותו של הגט; טענה משמעותית בהרבה מהטענה כי הופר רק סעיף מסוים בהסכם הגירושין (והיא אף מזכירה את טענת הבעל במקרה הגט מווינא). פסיקתו של בית הדין חדה וברורה, והיא אף מוכנה להניח כי הסכם כזה אכן התקיים:

אשר לטענה הראשונה שהיה כאילו מוסכם ביניהם ש"לא היתה כל כוונה להתגרש", טענה זו אין בה כדי לבטל הגט שניתן כדת וכדין במעמד בית הדין, שהרי מקובל ומבואר בסי' קל"ד הבעל המגרש מבטל לפני הגירושין כל מודעה וכל דבר שמחמתו הגט מבוטל. א"כ אפילו חשב בלבו שאין תוקף לגירושין, אין במחשבתו כל ממש, שהם דברים שבלב אינם דברים.

אף איסור בדבר – העלאת טענה מסוג זה שהיא בבחינת הוצאת לעז על הגט, והוא באזהרת חרם דרבנו תם, כמבואר בסי' קנ"ד סכ"ב. ואין לנו צורך כלל וכלל להכנס בברור דברים מצד כל מה שקדם למתן הגט, בטענות ומענות וסידור ההסכם עם פירוט מה שהאשה מקבלת עם מתן הגט וכו' שמוכח במפורש שאכן היתה זו כוונה כנה לגירושין, מאחר שכאמור, מתן גט ללא תנאים ובביטול מודעה וכו' מוציאה מכלל אפשרות הסתמכות על דיבורים או הסכמים, כביכול, שהיו קיימים לפני מתן הגט.³⁷

מגמה שונה רואים אנו בפסק דין שפורסם בפד"ר טו.³⁸ פסק דין זה נכתב על ידי הרב שינפלד, אב בית הדין בהרכב דנן, וקיבל את הסכמתם של שני חבריו להרכב. במקרה זה התחייבה האשה בהסכם גירושין שלא לתבוע הגדלת מזונות ואף לשפות את האב אם תעשה כך, כלומר: להשיב לו כל סכום שבו תזכה מעבר לנקוב בהסכם. למרות זאת תבעה האשה – יותר משבע שנים לאחר מתן הגט – הגדלת מזונות בבית המשפט, וזכתה

מתן הגט. חשוב לציין כי הרכב זה דן בדעתו של מהר"ם מלובלין, אך הדגיש כי דעתו נדחתה על ידי רוב חכמי דורו, וכן הבהיר שאף לדעות המחמירות שהוא מונה, "אם בשעת סידור הגט אמר הבעל שמגרש בלי שום תנאי דהגט כשר לכולי עלמא".

37 ערעור (גדול) תשלה/234 (הרכב הדיינים הרבנים אליעזר גולדשמידט, שאול ישראלי ויוסף קאפח). פורסם כסימן לז בקובץ פסקיו של הרב שאול ישראלי משפטי שאול רלח (נריה משה גוטל ואברהם ישראל שריר עורכים, התשנ"ז).

38 תיק (אזורי ת"א) 8399/ש"ן, פד"ר טו 134 (התשנ"ב) (הרכב הדיינים הרבנים נסים בן-שמעון, אברהם צבי שינפלד ויעקב בוחבוט) (להלן: תיק 8399).

בתביעתה. בית הדין הרבני חייב את האשה להשיב לאב את כל הסכומים שקיבלה מעבר לאמור בהסכם. במהלך דיונו קבע בית הדין כי הפרת ההסכם³⁹ עלולה לגרום "לחשש רציני על כשרותו של הגט". זאת, משום שיש חשש שהבעל לא היה נותן אותו אילו היה יודע שסעיף המזונות יופר. הרב שינפלד הוסיף:

אני בטוח, שלו היתה האשה יודעת לאיזה חששות הלכתיים היא מכניסה את עצמה ואת ילדיה מן הבעל השני, היתה משלמת כל הון שבעולם, שלא תיכשל באיסור אשת איש ושלא ידבק בבניה שמץ פסול ממזרות. וגם עכשיו הדבר בידיה, על ידי מילוי חלקה בהסכם ככתבו וכלשונו.⁴⁰

עם זאת, אפילו בפסק דין זה אין קביעה מעשית לגבי מעמדה הנוכחי של האשה כמעוכבת נישואין – לפחות עד שתשיב לאב את הכספים שבהם זכתה בבית המשפט, כפי שנקבע במקרה דנן ובדומיו שאירעו בשנים האחרונות. כעת אעבור לבחינת פסיקתם של בתי הדין הרבניים בעשור האחרון. באופן כללי ניתן לומר כי ההשוואה למגמת פסקי הדין שנסקרו בפרק זה מלמדת על מגמה ברורה של החמרה.

ג. טענת גט מוטעה במקרים של הפרת סעיפים הנוגעים לילדים בהסכמי גירושין

כאמור, עיון בפסקי דין מהעשור האחרון מלמד כי מתרבים המקרים שבהם דיינים נוקטים איום כי הגט ייחשב מוטעה במקרים שבהם האשה פונה לבית המשפט בתביעות הנוגעות לילדים המשותפים לה ולבעלה לשעבר,⁴¹ ואף קובעים שיש לרשום את האשה

39 מפסק הדין נראה שהכוונה לאי-מילוי הוראתיו של סעיף השיפוי. יש לציין שסעיף כזה לא הופיע במקרה דנן ובדומיו מן השנים האחרונות.

40 תיק 8399, לעיל ה"ש 38, בעמ' 138.

41 יש מקרים יחידים שבהם עולה טענת הגט המוטעה בגין הפרת התחייבות של האשה שאינה נוגעת להחזקת הילדים ומזונותיהם. דומה שמקרים אלה נדירים יותר, ולפחות מבחינתו של גורם אחד שנראה בהמשך, בפרק ד.5. למאמר זה, ייתכן שבהם טענת הטעות היא בעלת משקל גדול יותר. אציין שני מקרים כאלה. המקרה הראשון נדון בשנת התשס"ה בבית הדין הרבני בירושלים, תיק (אזורי-ים) 1-64-2822 (פורסם בנוב, 13.3.2005), פורסם גם כמאמר המופיע תחת שמו של אב בית הדין בתיק זה: ציון אלגרבל "תביעת כתובה לאחר סידור הגט" שורת הדין יב, רס (התשס"ז). במקרה זה ויתרה האשה על כתובתה טרם סידור הגט, אך לאחר קבלתו שבה ותבעה אותה בטענה כי מחילתה כבר לא הייתה בתוקף בעת סידור הגט. הבעל טען שנתן את הגט בהנחה שלא ייאלץ לשלם את הכתובה (ששווייה היה גבוה מאוד), וכי אם תתקבל טענת האשה יהיה מדובר בגט מוטעה. בית הדין דחה את תביעתה של האשה לקבלת הכתובה, אך אמר שהוא לא דן בשאלת תוקפו של הגט במקרה שבו

ברשימת מעוכבי הנישואין. עד לאחרונה ביטל בית הדין הגדול את האיום ברוב המקרים שהגיעו לפניו.⁴² להלן מקרים מן השנים האחרונות בהם נידונה בבתי הדין טענת 'גט מוטעה':

יתברר כי אכן מחילתה של האשה על כתובתה אינה תקפה. מהערת העורך בסיום המאמר הנ"ל (שם, בעמ' רסז) אנו למדים שבית הדין הגדול דחה את ערעורה של האשה, תוך אמירה שקבלת תביעתה תעלה "חשש של גט מוטעה". משם גם ניתן להבין כי דעתו של הרב חגי איזירר שישב בערעור זה הייתה שונה, אך אין בידינו די פרטים להבנת דעתו של בית הדין הגדול. המקרה השני הוא תיק (אזורי ת"א) 2573-64-1 (פורסם בנוב, 3.11.2005) (להלן: תיק 2573). במקרה זה העלתה האשה טענות כנגד הסכם הגירושין שקיפח אותה בחלוקת הרכוש, ולטענתה דובר בעושה. המקרה נדון בפני דין יחיד, הרב נסים בן שמעון, שדחה את תביעתה בעיקר על ידי ניתוח טענת העושה בהלכה ובמשפט הישראלי, אך הוסיף פסקה קצרה ולא מנומקת ולפיה "עוד הייתי מוסיף באזורי העו"ד הטוענים כן בהסכמי גירושין שהבעל נתן גט רק ע"פ תנאי ההסכם, אם לאחר מתן הגט באים לבטל סעיף מסעיפי ההסכם שהבעל עמד עליו לפני מתן הגט, יש חשש גדול על הגט, אם יצליחו לבטל הסעיף הזה, מאחר והבעל נתן גט ע"פ ההסכם".

42 ניתן לומר שבשנים האחרונות מתגבר זרם הפרסום של פסקי הדין הרבניים בשל כמה גורמים: אתר האינטרנט של בתי הדין הרבניים; מאגרים משפטיים ממוחשבים; פרסומים כדוגמת הדין והדיין, שורת הדין, תחומין ועוד. אשר על כן יש בידינו יותר פסקי דין מהשנים האחרונות מאשר מן העבר הרחוק יותר, ולכן התמונה אינה יכולה להיות שלמה ומדויקת לגמרי. למרות הסתייגות זו קרוב לוודאי שהשימוש באיום של גט מוטעה הולך וגובר. הדברים ודאי נכונים לגבי מגמת ההחמרה העולה בבית הדין הרבני הגדול בתקופה האחרונה ממש, כפי שנראה להלן. פרק זה במאמר ינסה להוכיח טענה זו. לרשימת עשרת המקרים המפורטים בגוף הטקסט יש אולי להוסיף את תיק 2452, להלן ה"ש 220. כן ניתן להוסיף מקרה נוסף, הידוע לנו ממקור משני, שבו עלה האיום של קביעה כי מדובר בגט מוטעה. מדובר בפסק דין שפרסם אב בית דין בבית הדין האזורי בירושלים, הרב מסעוד אלחדד, בספר השו"ת שלו, שו"ת ביכורי אשר חלק ב, קח (התשס"ג). ברור שמדובר בפסק דין של המחבר מבית הדין בירושלים, אך לא ניתן לדעת בבירור אם דעתו התקבלה על דעת ההרכב כולו. במקרה זה דובר בהסכם גירושין שכלל סעיף שלפיו הצדדים מתחייבים לנהל את כל התביעות הנוגעות למזונות הילדים בבית הדין. חמש שנים (!) לאחר הגירושין התנהל דיון בבית הדין בתביעת הבעל להפחתת מזונות, ואז עתרה האשה לבג"ץ בטענה כי בית הדין פועל בחוסר סמכות. הרב אלחדד קבע כי עתירה זו מעמידה "בסימן שאלה את כשרותו של הגט שלא יהיה ח"ו בבחינת גט מוטעה", וממילא על בית הדין להמשיך ולעסוק בשאלת המזונות גם "מצד ההלכה, שלא תעמוד בפניו השאלה לגט מוטעה, וע"כ הסמכות לדון במזונות הינה לבית הדין בלבד". פסק הדין הסתפק בהעלאת האיום בלבד ולא קבע כי יש להכניס את האשה לרשימת מעוכבי הנישואין. בדומה למרבית פסקי הדין שיאזכרו בהמשך, פסק הדין לא ציין מקורות הלכתיים לקביעה כי מצב כזה מעורר את עניין הגט המוטעה (קביעה שאינה פשוטה כלל, כפי שנראה בהמשך). יש להשוות פסיקה זו לפסיקה קודמת של הרב אלחדד המופיעה בשו"ת שלו (שו"ת ביכורי אשר חלק א, קא (התשנ"ג)). במקרה ההוא הפרה האשה התחייבות בהסכם הגירושין לפיה היא תזון את ילדיה בעצמה, ותבעה מן הבעל מזונות בבית הדין. הרב אלחדד חייב את האשה להחזיר את הכספים שתבעה וקיבלה בניגוד להתחייבות בהסכם הגירושין, אך לא העלה כלל את שאלת כשרות הגט. ניתן להציע בזהירות שאולי

1. בבית הדין הרבני באשדוד ניתן בשנת התשנ"ז פסק דין המעכב את תוקפו של הגט – שסודר יותר משלושה עשר חודשים קודם לכן – ומורה למשרד הפנים לא לשנות את רישום מעמדה האישי של האשה במרשם האוכלוסין.⁴³ במקרה זה הופיע בהסכם הגירושין סעיף שלפיו מוסכם על בני הזוג כי נושא החזקת הילדים יהיה בסמכותו של בית הדין גם לאחר הגירושין. כמה חודשים לאחר סידור הגט פסק בית הדין כי הילדים יישלחו לחינוך דתי בניגוד לרצונה של האם. זו עתרה לבג"ץ, שקבע כי בית הדין אינו מוסמך לדון בנושא חינוך הילדים.⁴⁴ בית הדין קבע כי בשל פסיקה זו מתעורר ספק בדבר כשרות הגט, משום שהוא ניתן מתוך הנחה של הבעל כי נושא החינוך יישאר בסמכותו של בית הדין. בפסק הדין לא מובאים מקורות הלכתיים לפסיקה זו. האשה ערערה לבית הדין הגדול, והרב דיכובסקי (בהסכמת שני חבריו להרכב) לא חסך מילות ביקורת שמהן ניתן להסיק התנגדות עקרונית להטלת ספקות בכשרות גיטין בשל הפרות הסכם הגירושין:

אני חייב לומר כי הופתענו והשתוממנו על פסק הדין הנ"ל. כיצד ניתן להטיל ספק בכשרות הגט, שנה ורבע לאחר שניתן? ככל בתי הדין בישראל – בארץ ישראל ובכל העולם – קיים סדר ביטול מודעות והפרת נדרים ושבועות, בכדי למנוע כל צל של נדנוד ספק בדיבור כלשהוא נגד הגט. בסיום סידור הגט מוכרז כי יש חרם שלא להוציא לעז על הגט, וכיצד יכול בית הדין בכבודו ובעצמו להוציא לעז על גט שניתן?

והרי אילו היתה המערערת נשואה – המשיב נשוי – והיו לה ילדים, היה בית הדין מטיל ספק בכשרותם של הילדים – דבר שאין להעלות על הדעת.

בכל סידור גט יש הסכם גירושין או פסק דין המסדירים את הנושאים הנלווים. בחלק לא קטן של תיקי הגירושין ישנן הפרות של צד זה או אחר בסעיפים שונים של הסכם הגירושין, כולל סעיפים עקרוניים – האם יעלה על הדעת להטיל ספק בכשרות הגט בגלל הפרות אלו, שעלולות להתרחש גם שנים לאחר הגט?

מאז ומתמיד מבדילים בתי הדין בין הגט שהוא "ספר כריתות" מוחלט וסופי, לבין כל הנושאים הנלווים. כאשר ישנה הפרה של הסכם הגירושין

ההבדל הוא בכך שבמקרה זה תביעות האשה התנהלו בבית הדין ולא בבית המשפט. בנקודה מבחינה זו אגע בסופו של פרק ה.

43 תיק (אזורי אשד) 6448 (לא פורסם, 6.1.1997) (הרכב הדיינים הרבנים יקותיאל כהן, עמנואל זרביב, אברהם שמן).

44 בג"ץ 6012/96 גרייבר (סגל) נ' בית הדין הרבני האזורי אשדוד, פ"ד נ(5) 397 (1996).

– גם הפרה בסיסית – יש לכך תרופה בדיון המשפטי, אבל לא ניתן גם לא לבית הדין הרבני – להחזיק את הגט כ"בן ערוכה" ולערער על כשרותו. אילו היה בית הדין מתכוון לערער ברצינות על הגט, אזי היה הבעל נאשם בביגמיה, כי יש לו שתי נשים, והיה עליו לגרש אחת מהן, ללא כל תנאי ומיד.

סוף דבר: פסק הדין בטל ומבוטל, וטוב יעשה בית הדין אם יבטלנו בעצמו.⁴⁵

2. בשנת התשס"א התעורר בבית הדין הגדול ויכוח בערעור שהוגש על פסק דינו של בית הדין האזורי בנתניה.⁴⁶ באותו מקרה נקבע בהסכם גירושין כי כל העניינים הנוגעים להחזקת הילד ולמוזנותיו יידונו רק בבית הדין הרבני. יום למחרת סידור הגט (!) פנתה האשה בשם בנה לבית המשפט. הגבר פנה לבית הדין וביקש לפסול את הגט בשל הפרת הסכם הגירושין (בדומה למקרה הקודם, גם כאן עמד הגבר להינשא שנית בעת שהגיש את תביעתו). דעת הרוב בבית הדין האזורי דחתה את תביעתו זו, למרות שהודתה בכך

45 תיק (גדול) 1-21-6448, הדין והדיין 7, 11 (28.5.1997) (הרכב הדיינים הרבנים אליהו בקשי דורון, שלמה דיכובסקי ושלמה בן שמעון). הרב דיכובסקי, שגם בהמשך נראה כי עמד בראש הלוחמים נגד השימוש בטיעון הגט המוטעה, נאמן כאן לדרכו העקרונית שלפיה ראוי שלא לתלות את מתן הגט וכשרותו במה שהוא מכנה "הנושאים הנלווים". ראו, למשל, בהקשר לעניין אחר, שלמה דיכובסקי "בעל המתנה את מתן הגט בביטול חיוביו הקודמים" תחומין כו 156 (התשס"ו) (להלן: דיכובסקי "בעל המתנה"); פנחס שיפמן "ההלכה היהודית במציאות משתנה: מה מעכב את מעוכבות הגט?" עלי משפט ו 27, 39-40 (2007) (להלן: שיפמן "ההלכה היהודית").

46 תיק (גדול) 1-53-1903 (לא פורסם, 12.12.2000) (להלן: תיק 1903) תקציר פורסם בהדין והדיין 16, 5 (2007). דעת המיעוט של הדיין הרב שאנן בבית הדין האזורי בנתניה פורסמה כמאמר; ראו חיים שלמה שאנן "ביטול גט כתוצאה מהעברת הדיון במוזנות לבית משפט" תחומין כא 340 (התשס"א) (להלן: שאנן "דעת המיעוט בתיק 1903") (בהיבט נוסף של הפרת הסכם הגירושין שנדון בתיק זה דן הרב שאנן בספרו; ראו חיים שלמה שאנן עיונים במשפט חלק א, קפ (התשס"ה)). הבעיה המרכזית במאמר זה היא העובדה שלקורא המאמר אין שום דרך לדעת כי מדובר בדעת מיעוט – לפחות בכל הנוגע לשאלת כשרותו של הגט (דבר המתחוויר מקריאת פסק הדין בערעור), אף על פי שהמאמר אומר במפורש שהוא מבוסס על דברים שנכתבו במסגרת פסק דין. לדעתו של הרב שאנן הפרת הסכם הגירושין אכן גורמת לפסולו של הגט ויש לסדר גט נוסף. עם זאת, יש לציין כי נראה שהרב שאנן פחות מחמיר מההרכב דנן שבפסקיו נעיין לקמן, משום שמדבריו (שם, בעמ' 342) עולה שדרישתו לסידור גט חדש מבוססת, בין היתר, על העובדה שהאשה טרם נישאה לאחר, וניתן להבין שפסקתו הייתה משתנה אילו האשה כבר הייתה נשואה. כפי שנראה להלן, ההרכב דנן העלה ספקות בדבר כשרות הגט אף במקרים שבהם לאשה כבר היו ילדים מגבר שני. כפי שציין הרב שאנן בסוף מאמרו, באותו מקרה אכן סודר גט שני, אולם לא היה זה בגלל הבעיה בכשרותו של הראשון אלא בגלל הטענות שהועלו כנגדו ובשל בקשתה של האשה עצמה, שרצתה לקבל גט שני כדי לצאת ידי כל הספקות.

שהגט ניתן על סמך הנחת המגרש כי עניינים הקשורים לילד יתבררו רק בבית הדין. הבעל ערער לבית הדין הגדול וערעורו נדחה בדעת רוב של הדיינים הרבנים שלמה דיכובסקי וישראל מאיר לאו. שניהם התבססו על הטענה שלא ניתן לתלות את כשרות הגט בקיום פרטי ההסכם, וכי ביטול המודעות⁴⁷ שנעשה קודם מתן הגט אינו מאפשר את העלאת הטענה כאילו ניתן רק בתנאי שיקוימו פרטי ההסכם. זו לשונו של הרב לאו, העומד הן על כך שמדובר בתופעה נפוצה והן על ההשלכות רחבות ההיקף של הקביעה כי הפרת הסכם עלולה להביא לגט מוטעה:

חדשות לבקרים נתקלים אנו בתופעה שלאחר הסכם הגירושין, אין האשה מקיימת את פרטי ההסכם, ואז נשאלת השאלה, האם יש חשש ל"גט מוטעה" [...]

האמור בשו"ע הנ"ל⁴⁸ בא לאפוקי כל תנאי או דעה שהיתה לו טרם נתינת הגט בין במפורש בין בגילוי מילתא. במקרה דידן אין ספק בכך שבית הדין שבפניו ניתן הגט, עשה כפי המתחייב בהלכה ושמע מן הבעל ביטול המודעות וכל המתבקש והמתחייב בשעת מתן הגט. כיום, נהוג שכמעט כל מעשה גירושין מלווה עם הסכם גירושין. האם יעלה על הדעת לומר שמעשה נתינת הגט יהיה תלוי ועומד בביצוע הסכם הגירושין? ! במקרים רבים לאחר מתן הגט, מנסים המתגרשים להתחמק מחובתם לפעול על פי ההסכם, לעיתים רבות מנסים "לשפר עמדות". בבתי הדין מתנהלים דיונים רבים בשאלת אי קיום הסכם הגירושין.⁴⁹

דעת המיעוט של הרב יוסף נדב הייתה שהגט אכן אינו כשר. הרב נדב ציין את דברי הרמב"ם⁵⁰ הקובעים שאי-קיום דרישותיו של הבעל לגבי אופן מסירת הגט גורם לביטולו. את הטענה המרכזית של דעת הרוב – לפיה ביטול המודעות אינו מאפשר לטעון כי הגט ניתן על סמך הנחות מסוימות – דחה הרב נדב ללא מקורות, תוך הוספה של נימוק שניתן לראותו כנימוק שנועד לשמור על כבודו וכוחו של בית הדין:

גם אם אומרים לבעל המגרש בעת מסירת הגט שהגט ניתן ללא תנאי, אך לא יתכן שזה יכלול בתוכו גם את הענין החשוב שהוא החזקת הילד והכרוך לו, ויבוטל מפני שהגט ניתן ללא תנאי. אמנם ללא תנאי, אבל הגט

47 עניין שיידון להלן בפרק ד.1. למאמר זה.

48 כוונתו למקורות שהזכיר קודם לכן על אודות ביטול המודעות: שולחן ערוך, אבן העזר, סימן קלד, סעיפים א, ג, ולדברי הבית-שמואל, שם, בס"ק א.

49 תיק 1903, לעיל ה"ש 46.

50 רמב"ם, משנה תורה, גירושין, פרק ט, הלכות לג, לה-לו.

ניתן על דעת האמור בהסכם ובמקרה שלפנינו ניתן הגט על דעת שהסמכות נמסרה לבית הדין ע"י שני הצדדים, כפי שהודגש בהסכם. נוסף על כל האמור, בית הדין לא יתן יד למי שמפר הסכם, מוליך שולל את בית הדין והופך את כל הענין לחוכא ואיטלולא.⁵¹

3. בשנת התשס"ב דן בית הדין הגדול במקרה שבו תבע גבר לבטל גט שנתן בשל העובדה שלא מתקיימים הסדרי הראייה המפורטים בהסכם הגירושין. קביעתו של בית הדין, כנראה פה אחד, הייתה קצרה, חדה וברורה:

טענתו של המבקש, ביחס לגט, כי יש לחשוש לכשרותו, בגין אי קיום המפגשים, היא טענת הבל. הבהרנו לו היטב, בעת סידור הגט, שהגט אינו כפוף להסכם ועומד בפני עצמו.⁵²

4. בשנת התשס"ב אנו מוצאים את פסק הדין הראשון – מבין החמישה הידועים לי – שבו הכריז הרכב בראשותו של הרב אברהם שינפלד בבית הדין האזורי בתל-אביב על חשש לגט מוטעה.⁵³ במקרה זה תבעה האשה בבית המשפט לענייני משפחה הגדלה של מזונות ילדים, בניגוד לאמור בהסכם, שישה ימים לאחר סידור הגט. בעת קיום ההליכים (וככל הנראה טרם שקיבלה האשה פסיקה להגדלת מזונות) פנה האישה לבית הדין בתביעה לביטול הגט. בית הדין בחן את תביעת האם וקבע שאין מקום להגדלת מזונות משום שהאב חייב לספק לילדיו את צורכיהם הבסיסיים בלבד (והסכום עבורם אכן הוסדר בהסכם הגירושין). זאת, גם אם הילדים הורגלו לרמת חיים גבוהה יותר. בית הדין אף דחה את הטענה שלפיה הובהר לבעל כי ההסכם אינו מונע מן הילדים לתבוע הגדלת מזונות: מעבר לכך שהטענה לא הוכחה, "התביעה הוגשה על ידי האשה כאפוטרופסית טבעית ולא על ידי הילדים עצמם, וההבדל ברור". כאן מונה לראשונה ההרכב את

51 תיק 1903, לעיל ה"ש 46.

52 תיק (גדול) 5317-64-2, הדין והדיין 3, 4 (6.1.2002) (הרכב הדיינים הרבנים שלמה דיכובסקי, שלמה בן שמעון וזלמן נחמיה גולדברג). יש לציין כי במקרה זה, בשונה ממקרים אחרים, עלתה הטענה כי הבת (בת השלוש-עשרה) היא זו שמסרבת להיפגש עם האב וכי לא האם היא הגורמת להפרת ההסכם. עם זאת, בית הדין הודה כי "אכן, צודק המבקש, שיש כאן אי קיום פורמלי של הסכם הגירושין. אולם כאשר מדובר בנושא הרגיש של ראיית ילדים, איננו יכולים לראות את הדברים, אך ורק במשקפיים משפטיים. רצונן של הבנות וטובתן, עומדים מעל לכל דבר". אין צורך לומר כי אילו סבר בית הדין שיש מקום לטענה של גט מוטעה במקרה כזה (שבו בית הדין הודה במפורש כי ההסכם שעל פיו ניתן הגט לא מתקיים), עקרון טובת הילד לא היה יכול לרפא את בעיית הכשרות של הגט.

53 תיק (אזורי ת"א) 0428-21-1 (פורסם בנבו, 20.2.2002) (להלן: תיק 0428). בתיק זה ישב לצד הרבנים שינפלד וריגור הרב עמרם אבוזגלו. פסק הדין מופיע גם באתר דעת www.daat.ac.il/daat/psk/psk.asp?id=197.

המקורות ההלכתיים המופיעים מעתה ואילך בכל פסקיו בנושא, שאותם – כפי שהם מופיעים במקרה דנן – אנתח בהמשך. מסקנתו של בית הדין היא:

א. [...] מעכבים את נישואיה של המשיבה אלמונית עד להוראה אחרת של בית הדין [...] הבעל פטור מכל חיוב לאשה.⁵⁴ ב. מחייבים את [האשה] לשלם [לבעל] סך 5,000 ש"ח הוצאות משפט ושכ"ט עו"ד. הסכום צמוד למדד המחירים לצרכן מהיום ועד ליום התשלום בפועל.⁵⁵

על פסק דין זה ערערה האשה לבית הדין הגדול.⁵⁶ זה נקט בתחילה את הפתרון של בקשה מהצדדים להסכים לסידור גט נוסף לחומרא,⁵⁷ למרות שסבר שהגט אינו מוטעה וממילא אינו פסול:

יצויין, כי לעז על הגט, שמוצא על ידי בית הדין, חמור יותר מבחינה הלכתית, מאשר לעז המוצא על ידי אנשים מן החוץ. קבלת הערעור, אין פירושה מחיקת הלעז [...]
בשים לב להקפדה היתרה שהקפידו רבותינו ז"ל בענין סידור הגט, ומתוך חשש ללזות שפתים בעתיד, אנו ערים לכך, שיתכן ובעתיד, כאשר תאבה המערערת להנשא מחדש, וילדיה יגיעו לפרקם – בית הדין האיזורי ובית הדין הגדול בהרכבם הנוכחי, כבר לא ישמשו בתפקידם – אזי עלולה להתעורר בעיה על ידי גדולי הדור של הדורות הבאים, שתטיל צל על כשרותם של הילדים. משום כך, מצאנו לנכון להציע לצדדים סידור גט לחומרא.
לסיכום: לא ניתן למנוע מן הצדדים להנשא. אולם, על מנת להסיר לזות שפתיים, ועל מנת למנוע סיבוכים הלכתיים בעתיד, על הצדדים לפנות לסידור גט נוסף.⁵⁸

54 משמעותו של המשפט האחרון, המופיע גם בפסקי הדין אחרים של הרכב זה, היא שאף על פי שלכאורה איבדה האשה את מעמדה כגרושה בעקבות הפסיקה, הרי מבחינת חיוביו של בעלה כלפיה אין הפסיקה מחזירה אותה למעמדה הקודם כאשר איש.

55 תיק 0428, לעיל ה"ש 53.

56 תיק (גדול) 0428-21-1 (פורסם בנבו, 5.9.2002) (הבהרה לפסק הדין פורסמה ביום 25.11.2002), פסק הדין מופיע גם באתר דעת www.daat.ac.il/daat/psk/psk.asp?id=200. (הרכב הדיינים הרבנים שלמה דיכובסקי, שלמה בן שמעון ואברהם שרמן) (להלן: ערעור 0428). ראו פסק דין נוסף שנתן הרכב זה במקרה שבו העלה בית הדין האיזורי בירושלים ספק בכשרות הגט (במקרה זה בשל טענות המגרש כי הסכם הגירושין הושג בכפייה): תיק (גדול) 9466-64-1, הדין והדיין 11, 12 (11.12.2002).

57 יש להזכיר שבפרשת הגט מווינא, שם הפרה מצד האשה הייתה מהותית בהרבה מאשר כאן, כפי שאטען להלן, דעתם של רוב הפוסקים הייתה שמצד הדין אין כל צורך בגט שני.

58 ערעור 0428, לעיל ה"ש 56, בהחלטה מיום 5.9.2002.

חודשיים וחצי מאוחר יותר הוציא בית הדין הגדול את ההכרעה החשובה הנ"ל:

משמעות החלטתנו מיום כ"ח באלול תשס"ב, היא כי אין לפסול את הגט בדיעבד. אולם לכתחילה, על מנת למנוע לעז, יש לסדר גט נוסף. [...] במידה וכבוד בית הדין האזורי יתקל בקשיים בסידור הגט הנוסף – קשיים שימנעו את סידור הגט בתקופת זמן סבירה, אזי לא ניתן יהיה למנוע מן המערערת מלהנשא בהתאם לגט שסודר.⁵⁹

כפי שנראה, בהמשך יאמץ בית הדין הגדול עמדה מחמירה יותר במקרה דומה, אולי אף קל יותר.

5. בשנים התשס"ד-התשס"ו התנהלו בבתי הדין כמה דיונים על אודות פרשה ששורשיה בתחילת שנות התשעים והגיעה פעמיים גם לבית המשפט העליון.⁶⁰ דובר באשה שבמשך שנים רבות הייתה מסורבת גט, ואף הוטל על בעלה מאסר בשל סירובו לתת גט. בסופו של דבר הסכים הבעל לתת גט בתנאי שכל ההחלטות שכבר ניתנו בעבר בבית המשפט בנוגע למזונות ולרכושם של בני הזוג תבוטלנה, ושכל התביעות הנוגעות לכך יוגשו מחדש לבית הדין. האשה הסכימה, אך לאחר שקיבלה את הגט ב-1999 לא פעלה כאמור. הבעל פנה לבית הדין הגדול בטענה שהוטעה, וזה קבע בשנת 2000 כי גיטה של האשה מעוכב. עתירתה של האשה לבג"ץ כנגד החלטה זו נדחתה, אך חשוב להדגיש כי במקרה זה הודתה האשה שהסכמתה לתביעות הבעל נועדה לשם קבלת הגט וכי לא התכוונה לקיים את ההסכם⁶¹ – דבר ההופך את טענת ההטעיה במקרה זה לברורה ומשמעותית יותר מאשר במקרים האחרים. בני הזוג נשלחו לנהל את תביעות הממון שלהם בבית הדין האזורי בחיפה, וזה קבע כי יש לסדר גם גט חדש לחומרא בשל הספק בכשרותו של הגט הראשון.⁶² האשה ערערה על קביעה זו. בדיון הראשון דחה בית הדין הגדול את ערעורה וקבע כי אין צורך לדון בו, תוך שהוא קובע במפורש שלא ברור לגמרי

59 ערעור 0428, לעיל ה"ש 56, בהבהרה מיום 25.11.2002.

60 בג"ץ 5548/00 רחל אברהם (כהן) נ' בית הדין הרבני הגדול בירושלים (פורסם בנבו, 29.5.2001) (להלן: פרשת אברהם (כהן) השנייה). פסק דין זה מאזכר את בג"ץ 3984/98 רחל אברהם (כהן) נ' בית הדין הרבני הגדול בירושלים (פורסם בנבו, 24.8.1998). משם גם ניתן ללמוד עוד על עובדות המקרה שיובאו כאן בקצרה. העובדות מתוארות בהרחבה בפסק דינו הסופי של בית הדין הגדול; ראו תיק 7009, להלן ה"ש 64.

61 הדברים נאמרו במפורש על ידי בית המשפט העליון (פרשת אברהם (כהן) השנייה, שם), שמסיבה זו סירב לתת סעד לאשה.

62 תיק (אזורי חי') 7009-24-1 (25.11.2003), פורסם בחלקו בהדין והדיין 12, 8 (2006) (הרכב הדיינים הרבנים שלמה שלוש, חיים הרצברג ויצחק שמואל גמזו). חשוב לציין כי פסק הדין קבע במפורש שהאב לא העלה טענות כנגד תביעת האשה למזונות הילדים.

שהגט "פסול או בטל וכי יש צורך בגט לחומרא".⁶³ אולם, אז הסתבר לבית הדין הגדול כי קשה מאוד יהיה לסדר גט שני, בשל התנהגותו הבעייתית של הבעל ונטייתו להיעלם, דבר שחייב אותו לדון בכשרותו של הגט מ-1999.⁶⁴ בית הדין קבע כי הגט כשר, למרות שעדיין לא סודרו כל ענייני הממון ולמרות הודאתה המפורשת של האשה כי מעולם לא התכוונה לקיים את התחייבותה, שניתנה אך ורק כדי לקבל את הגט, ובמילים אחרות: כי אכן התכוונה להטעות את הבעל. בפסק דין ארוך ומנומק הסביר הרב איזירר את קביעתו זו של בית הדין הגדול; נימוקיו ההלכתיים התייחסו, בין היתר, למקורות שהביא ההרכב דנן וייבחנו להלן. אציין רק קביעה משמעותית אחת שלו:

בשעה שהבעל נתן הגט הוא נתן גט על יסוד הסכם שיש לו בסיס משפטי תקין. הכוונת של האשה להשתמש בהסכם כתרמית, אינן הופכות ההסכם להיות הסכם חסר תוכן ולא הסכם מוטעה.⁶⁵

עם זאת, חשוב לציין כי הרב איזירר הדגיש שבסופו של דבר, למרות התנהגות האשה, הבעל קיבל את מבוקשו והתביעות הועברו לבית הדין, ו"לאור הנ"ל, גם אם במקרים של הפרת הסכם תתכן שאלה של כשרות הגט, אבל במקרה זה שכוונת ההטעיה לא נתמשה הגט כשר".

6. בשנת התשס"ו נתן בית הדין האזורי בתל-אביב, על ידי ההרכב דנן, ארבעה פסקי דין של עיכוב גיטין בשל טענת גט מוטעה. עד לכתיבת שורות אלה, בשניים מהמקרים ניתנו פסקי דין גם בערעורים שהוגשו עליהם.

במקרה הראשון⁶⁶ דובר באשה שתבעה מזונות ילדים ומשמורת בבית המשפט בניגוד לאמור בהסכם, שקבע כי תביעות כאלה יידונו בבית הדין בלבד. הבעל תבע לנהל את ההתדיינות בבית הדין, ועל כן פנה להרכב שדן בהסכם הגירושין כדי שזה יוציא כתב סירוב⁶⁷ על האשה המסרבת להתדיין בפניו. בית הדין קבע שאין צורך בכך משום שברור לכולם שהעניין הוא בסמכותו של בית הדין, והאשה חייבת להופיע בפניו. עוד הוסיפו הדיינים כי על האשה להבין שפעילותה בניגוד להסכם מובילה לחשש כי מדובר בגט

63 תיק (גדול) 2-22-3460 (פורסם בנבו, 21.10.2004) (הרכב הדיינים הרבנים יונה מצגר, אברהם שרמן וחגי איזירר).

64 תיק (גדול) 1-24-7009 (22.1.2006), פורסם גם בחלקו בהדין והדיין 12, 8, 9-11 (2006) (הרכב הדיינים הרבנים שלמה עמאר, אברהם שרמן וחגי איזירר) (להלן: תיק 7009).

65 שם.

66 תיק (אזורי ת"א) 1-21-7164, הדין והדיין 12, 7 (21.11.2005) (להלן: תיק 7164).

67 על משמעותו של מוסד הלכתי זה ועל סמכותו של בית הדין הרבני הרשמי להשתמש בו ראו בג"ץ 3269/95 כץ נ' בית הדין הרבני האזורי בירושלים, פ"ד נ(4) 590 (1996).

מוטעה.⁶⁸ החלטה זו זכתה לתגובה נזעמת מצד הדיינים שסידרו את כתיבת הגט ואת מסירתו:

בית הדין מבהיר בזאת, כי בטרם סדור הגט, הבעל מבטל את כל המודעות וכל דבר שעלול לפסול את הגט, וכן נאמר במפורש שהגט נעשה ללא תנאי.

לאור האמור, הגט שבין הצדדים שריר וקיים כדת משה וישראל ואינו גט מוטעה.

בית הדין מציין בזאת את חרם דרבנו תם וגדולי דורו על המוציא לעז על הגט (עין מרדכי סוף גיטין סי' תנ"ה בדבריו החרפים). וכל המוציא לעז על גט זה הוא בכלל החרם.⁶⁹

לאור זאת הבהיר ההרכב בראשותו של הרב שינפלד כי הוא לא הוציא לעז על הגט, אלא האשה היא זו שבהתנהגותה מעלה ספקות בדבר כשרותו וכי בה תלוי עניין זה. בית הדין ציטט את הקטע עם המקורות לדבריו – הקטע המופיע בכל פסקיו בנושא ויידון בהמשך – וקבע כי הדיינים שסידרו את הגט מתעלמים מדעתם של פוסקים אלה.

צריך לציין שבמקרה זה בית המשפט כלל לא דן בתביעת האשה והפנה אותה להתדיינות בבית הדין, וכי תביעתה של האשה לבית המשפט הוגשה חודשים ארוכים לאחר סידור הגט. בכל זאת טען ההרכב דנן כי ההפרה בוצעה סמוך למתן הגט – כנראה כדי לרמוז כי מדובר בהטעיה מתוכננת מראש.⁷⁰

חשוב לא פחות לציין כי לאחר מתן הגט וטרם הדיון בכשרותו נישאה האשה מחדש וילדה לפחות ילד אחד, עובדה שהייתה ידועה להרכב דנן. בשל כך, המשמעות החמורה של הפסיקה מובנת מאלה, והיא זו שגם השפיעה על תוצאתו של פסק הדין בערעור שהוגש על מקרה זה.⁷¹

אכן, במקרה זה התקבל בבית הדין הגדול ערעורה של האשה. עם זאת, יש לתת את הדעת לנימוקיהם ולדרך הילוכם של הדיינים בפסיקתם זו מאוגוסט 2008 (זהו פסק הדין המאוחר ביותר הנזכר במאמר זה). שלושת הדיינים בהרכב הגיעו לאותה מסקנה – שיש

68 תיק (אזורי ת"א) 7164-21-1, הדין והדיין 12, 7 (5.6.2005).

69 תיק (אזורי ת"א) 7164-25-1, הדין והדיין 12, 7 (3.8.2005) (להלן: תיק 7164). מדובר בדיינים הרבנים שמואל פלדמן וצבי יהודה בן-יעקב. לעמדתו של הרב בן-יעקב בנושא ביטול המודעות והשפעתו על חוסר היכולת לטעון לחוסר כשרותו של הגט (תוך דיון במקרה הגט מווינא), ראו בהרחבה בספרו, צבי יהודה בן-יעקב משפטיך ליעקב כרך ד, תעד-תעז (התשס"ג).

70 המידע על אודות הפער שהתקיים בין מועד סידור הגט למועד התביעה ניתן לי גם מידי באת-כוחה של האשה בערעורה לבית הדין הגדול. ההפניה של בית המשפט נזכרת פעמיים בדבריו של הדיין הרב אלגרבלי (בערעור הנזכר בה"ש הבאה).

71 תיק (גדול) 9225-64-3 (פורסם בנבו, 25.8.2008) (להלן: תיק 9225). מהאמור שם עולה שהחלטתו של בית הדין האזורי ניתנה לאחר שכבר היה לאשה בן מבעלה השני.

לקבוע כי הגט כשר – אך נראה שלא בכדי מוצגת בפסק הדין דעתו של הרב ציון אלגרבלני בנפרד מדעתם של הרבנים אברהם שרמן ומנחם חשאי. אף על פי ששלושת הדיינים מגנים את האשה על הפרת ההסכם ומצביעים על התקלות הקשות העלולות לצמוח מהפרות כגון זו,⁷² ואף על פי ששלושתם מדגישים את עובדת היותה של האשה נשואה בשנית ואם לילדים מנישואיה אלה, דבר שהוא בעל משקל רב בכאנו לרון בכשרות הגט, נראה כי בסופו של דבר אכן יש מחלוקת מסוימת בטעמיהם לתוצאת הדין. טיעונו המרכזי של הרב אלגרבלני נוגע להליך סידור הגט, שם לא הציב הבעל שום תנאי מפורש למתן הגט. לדבריו, "השאלה היא, אם יש להטיל דופי בכשרות הגט. ולכן יש לרון אם גילוי דעת שהיה לפני כתיבה ומסירת הגט ולא בזמן סידור הגט מועיל לבטל גט כאשר האשה מפרה ההסכם". מסקנתו היא כי "יש להכשיר הגט בשים לב שגדולי הפוסקים הכשירוהו הלכה למעשה וחלקם בתור הלכה עקרונית", וזאת בהסתמך על מקורות רבים שהביא, ומהם עולה דחיית שיטתו של המהר"ם מלובלין.⁷³ הרב אלגרבלני הוסיף שלביטול המודעות של הבעל בעת סידור הגט יש משקל מכריע: "היות ונוהגים להדגיש בביטול מודעות שהגט ניתן ללא תנאי תוך הבהרת מסדר הגט משמעות המילים 'ללא תנאי' אין להטיל ספק בכשרותו של הגט". על כן ניתן לסכם ולומר כי אף על פי שהרב אלגרבלני הדגיש את חומרת המקרה בשל חשש הממזרות, טיעונו ומקורותיו מצביעים על כך שגם בהיעדר חשש כזה יש בהחלט מקום לחלוק על ההרכב דנן ולקבוע שתביעה בניגוד לאמור בהסכם הגירושין אינה פוגמת בכשרות הגט.

לא כך עולה מדברי הרבנים שרמן וחשאי. בדבריהם הקצרים ונטולי המקורות הם הצדיקו את תגובת ההרכב דנן כלפי ההרכב שסידר את הגט ונמנעו מלבקר את דרכו. להפך: לדבריהם, לאור המובאות שהובאו ממאמרו של הרב לביא – "אין להחלטה זו כל נגיעה לחרם של רבנו תם שלא להוציא לעז על הגט, אלא אדרבה, עצה טובה נתן בית הדין לגב' פלונית שלא תגרם היא לחשש של פסול בגט שקיבלה". מדוע, אם כן, קיבלו את הערעור? התשובה טמונה בנסיבות המיוחדות של המקרה:

לאחר העיון בערעור ובכל החומר שבפנינו, אנו מוצאים שבנסיבות אלו, הטלת ספק בכשרותו של הגט גורמת לנזקים חמורים ופגיעה במעמדה האישי של האשה וביחוסם של ילדיה מנישואיה השניים. על כן חובה עלינו לחפש כל דרך ולהשען על שיטות הפוסקים, שכאשר נמסר לבעל שאין כל קשר בין תנאי הסכם הגירושין לבין הגט, ושאת הגט הוא נותן

72 הרב אלגרבלני אף העלה את האפשרות כי ייתכן שמבחינת ההלכה יוכל הבעל לתבוע השבה של הכספים שבהם חויב שלא כדין (שם).

73 הרב אלגרבלני מנה מקורות נוספים לאלה שיוזכרו על ידי, להלן בפרק ד.2. למאמר זה, ובכללם תשובות מפורטות של פוסקים חשובים במרוקו.

בלא כל התניה שהיא, וכאשר הבעל מודיע שהוא לא יאמר דבר הפוגע בכשרותו של הגט, אין לערער על כשרותו של הגט.⁷⁴

לכאורה, כמו הרב אלגרבלוי גם הם נשענים על דעות הפוסקים שלפיהם הליך סידורו של הגט מונע מן הבעל לטעון לאי-כשרותו. אולם יש לתת את הדעת לדרך ההצגה של הדברים: רק חומרת נסיבות המקרה גורמת להישענות על דעות אלה. קורא הדברים אף עשוי להתרשם שמדובר בשיטות מיעוט או בשיטות דחוקות, שניתן להישען עליהן רק בשל החובה המוטלת עלינו "לחפש כל דרך" להציל ילדים מהגדרת הממזרות. אולם, הצגה זו בעייתית למדי, מכיוון שכפי שנראה להלן דווקא הדעות שעליהן נסמך ההרכב דנן הן דעות מיעוט, ועיון בהן מעלה ספק גדול אם בכלל ניתן היה להסתמך עליהן במקרים שבהם הוא דן.

כאמור, דומה כי אילולא דובר בחשש ממזרות לא היה מתקבל ערעורה של האשה, לפחות על דעת הרוב. סביר למדי שבמקרה חמור פחות הייתה מתקבלת עמדתו של ההרכב דנן והאשה הייתה נדרשת לסידור גט נוסף, כפי שאכן פסק בית הדין הגדול בערעור על המקרה שתואר בפתיחת המאמר ושבנו ארחיב להלן. אם כך, הרי שמדובר בפסק דין הממחיש את מגמת ההחמרה במדיניותו של בית הדין הגדול. אמנם, הרב חשאי כבר ישב לפני כן בראש הרכב של בית הדין הגדול שדחה ערעורה של אשה על פסיקת גט מוטעה,⁷⁵ אך הרב שרמן ישב בעבר בהרכב שעל פניו שלל את נכונות הקביעה של גט מוטעה בידי ההרכב שבראשותו של הרב שינפלד,⁷⁶ ואף קבע – לכאורה בניגוד לאמור בפסק הדין שבו אנו עוסקים כעת – כי בפסיקתו אכן הוציא בית הדין האזורי לעז על הגט, וזו הסיבה היחידה להמליץ לבני הזוג לסדר גט נוסף. יצוין, כי המקרה ההוא לא היה מקרה קל מזה שלנו, להפך: נסיבות ההטעיה שם נראות חמורות יותר.⁷⁷ להלן אכן נראה כי בשני מקרים נוספים שנדונו בבית הדין הגדול בשנת 2008 – מקרים שבהם לא התקיים חשש ממזרות – אימץ בית הדין הגדול מדיניות מחמירה ואישר את פסיקת הגט המוטעה של בית הדין האזורי.

7. במקרה נוסף שהתברר בפני ההרכב דנן עיכבו הדיינים את אפשרותה של אשה להינשא וזאת, כאמור, על סמך אותו טקסט הלכתי המופיע בשאר פסקי הדין שלהם.⁷⁸

74 תיק 9225, לעיל ה"ש 71, בפסק דינם של הרבנים שרמן וחשאי.

75 תיק 8894, להלן ה"ש 96.

76 ערעור 0428, לעיל ה"ש 56.

77 ראו גם את תיק 7009, לעיל ה"ש 64, שגם בו ישב בדין הרב שרמן. אף שם דובר בהטעיה חמורה מזו שלנו.

78 תיק (אזורי ת"א) 8369-29-1, הדין והדיין 15, 5 (החלטה ראשונה מיום 29.5.2006; החלטה שנייה מיום 19.6.2006).

מקרה זה היה שונה מהמקרים האחרים בכך שההפרה של הסכם הגירושין התרחשה בו במעין "שב ואל תעשה": האשה סירבה לדון בבית הדין בתביעת הגבר להפחתת חיובו במזונות ילדיו, למרות שסמכותו סוכמה בהסכם הגירושין (בפסק הדין לא צוין אם ההפרה התרחשה סמוך למועד סידור הגט). בתגובה לטענת האשה כי על פי המצב המשפטי בארץ ההסכם אינו מחייב את הילדים, קבע בית הדין:

כמובן שמי שמוסמך לקבוע אם הופרו ההסכמות והשפעת ההפרה על הגט הוא בית הדין הרבני, אשר עניני הנישואין והגירושין של בני הזוג הם בסמכותו הייחודית. אין לענין זה כל קשר להחלטות בג"ץ. לפיכך על האשה לפעול בהתאם להסכם הגירושין ולהחלטת בית הדין מיום י"ב אייר תשס"ו ולא לגרום לפסילת הגט.⁷⁹

האשה חזרה והודיעה כי לפי דעתה אין היא חייבת לנהל את ההתדיינות בבית הדין. בתגובה הוציא בית הדין החלטה שנייה ולפיה יש לעכב את נישואיה של האשה עד להחלטה אחרת, וכי לאחר שהאשה תודיע כי היא מתכוונת לפעול לפי ההסכם, ידון בית הדין בשאלת הצורך בסידור גט נוסף. בהחלטתו התייחס בית הדין לעובדה כי הערעור על כשרות הגט לא הועלה בידי הגבר:

בית הדין מצווה לשמור על כשרות הגיטין המסודרים על ידו, ולהתריע אם יש בהם חשש פסול. ואין לכך קשר לענין הסמכות. וכדברי המהר"ם מלובלין המובאים בהחלטה הנ"ל שבשאלת כשרות הגט, אין הדבר תלוי בטענות הבעל, ואסור לבית הדין לעבור בשתיקה על הדבר.⁸⁰

על החלטה זו הוגשה עתירה לבג"ץ.⁸¹ העתירה נדחתה על הסף בשל אי-מיצוי הליך הערעור לבית הדין הגדול. ערעור אכן הוגש, אך נכון לעת כתיבת שורות אלה עדיין לא ניתן בו פסק דין. חשוב לציין שגם במקרה זה האשה נשאה ברחמה ילד מבן זוגה החדש.⁸²

8. עוד החלטה לעיכוב נישואין שיצאה מהרכב זה, על סמך אותם מקורות, ניתנה במקרה שבו הערימה אשה קשיים על קיומם של הסדרי הראייה שנקבעו בהסכם הגירושין בין בעלה לשעבר לבתה הקטינה. בית הדין ציין כי מעבר לנזק שנגרם לדעתו

79 שם, החלטה ראשונה.

80 שם, החלטה שנייה.

81 בג"ץ 9820/06 פלונית נ' בית הדין האזורי בתל-אביב (פורסם בנבו, 1.11.2006) (להלן: עניין פלונית).

82 לעובדות מקרה זה ראו תמר רותם "פתאום הם הודיעו לה שהיא לא גרושה" הארץ 5.12.2006.

לילדה, התנהגותה של האשה גם מטילה צל כבד על כשרותו של הגט שקבלה. על כן קבע בית הדין:

מעכבים את נישואיה של האם פלונית עד להוראה אחרת של בית הדין, ויש לרשום אותה ברשימת מעוכבי נישואין, והאב פטור מכל חיוב לאם. לאחר שהאשה תקיים את הסדרי הראיה במלואם ישקול בית הדין האם יש צורך לסדר גט נוסף בין הצדדים.⁸³

גם במקרה זה לא טען בית הדין כי ההפרה החלה סמוך למועד סידורו של הגט, וגם במקרה זה נראה כי הטענות בדבר כשרותו של הגט הועלו על ידי בית הדין מיזמתו.

9. פסק הדין השני מבחינת סדר התאריכים מבין הארבעה שיצאו מתחת ידו של ההרכב דנן, מבין אותם ארבעה שיתואר כאן, הוא פסק הדין במקרה דנן. גם שם הועלו הספקות על כשרותו של הגט ביזמתו של בית הדין, וגם שם ראה בית הדין צורך מיוחד להדגיש יותר מפעם אחת כי ההפרה התבצעה סמוך מאוד למועד סידורו של הגט – דבר המחזק לשיטתו את ההנחה שהתקיימה הטעיה כבר במועד סידורו של הגט:

בית הדין הפנה תשומת לב ב"כ האשה שיש בעיה עם כשרות הגט, לאור העובדה שזמן קצר לאחר סידור הגט כבר הפרה האשה את תנאי הגירושין [...]

מתוך סמיכות המועדים של הגשת התביעה למועד סידור הגט, ברור שהאשה וב"כ תיכננו את צעדיהן, באופן שהבעל יוטעה לחשוב, שעם סדור הגט על בסיס ההסכם, יגמרו כל הדיונים. אבל בפועל הם פעלו בדיוק להיפך. בכגון זה, יש לראות בגט שניתן על ידי הבעל 'גט מוטעה', שאינו תקף על פי ההלכה [...]

חמור הדבר שבעתיים, כשהפרת ההסכם נעשית ימים מספר לאחר הגירושין.⁸⁴

דברים אלה מודגשים שוב בהבהרות שנתן ההרכב לאור בקשתו של בית הדין הגדול:

המדובר לכן הוא בחשש ל'גט מוטעה' ולא בכיטול גט. וסמיכות המועדים של הגשת התביעה מיד לאחר סידור הגט מאשרת חשש זה.

83 תיק (אזורי ת"א) 9997-23-1 (10.7.2006), פורסם באופן חלקי בהדין והדיין 14, 8 (2007) (להלן: תיק 9997).

84 תיק 9322, לעיל ה"ש 19.

יש הבדל רב בין חילוקי דעות שמתעוררים ביחס לביצוע הסכם לאחר זמן, מכח נסיבות חדשות [...] ובין הפרת הסכם שהיא בבחינת 'הטעיה', שאין לה כל הצדקה, והיא מערערת את כשרות הגט.⁸⁵

כאמור, גם במקרים שבהם לא נראה כי ההפרה הייתה סמוכה למועד מתן הגט פסק הרכב זה תוצאת דין זהה, המתבססת על אותם מקורות בדיוק. על פסק דין זה הוגש ערעור לבית הדין הגדול. החלטתו הראשונה של בית הדין הגדול⁸⁶ מגלה מחלוקת שהתקיימה בין חברי ההרכב. הרב שלמה דיכובסקי קבע בשורה התחתונה כי הגט כשר. הוא קיבל את הקביעה כי האשה אכן הפרה באופן בוטה את ההסכם, דבר ה"מהווה בעיה הלכתית חמורה",⁸⁷ אולם לדבריו אין מדובר בהטעיה משום שעובדות המקרה מעלות כי בית הדין האזורי יידע את הבעל על אודות האפשרות שההסכם לא מונע מהאשה לפנות בתביעת למזונות הילדים לבית המשפט, וכי הבעל קיבל ייעוץ משפטי והבין שיש סיכוי שכך יקרה ונתן את הגט מתוך מודעות לעניין זה. עוד כתב הרב דיכובסקי הערה כללית:

אני חרד מן האפשרות של ביטול גט למפרע או שימוש בהלכה של גט מוטעה, במקרים של הפרת הסכם הגירושין. האם נרחיק לכת עד קביעה של ממזרות, במקרה וכבר נולדו ילדים מגבר אחר? האם יעלה על הדעת, שהפרת הסכם גירושין 10 שנים לאחר הגט, תביא לממזרות? ! חושבני שאין מנוס מיצירת הפרשה מוחלטת בין הגט, ובין כל הסדר גירושין, כדרכם של מסדרי הגיטין בימים עברו.⁸⁸

כנגדו, הרב ציון בוארון⁸⁹ מקבל את פסיקת בית הדין האזורי כי יש ספק בכשרות הגט משום שהבעל לא הבין כי אכן "העניין אינו סגור", אך הוא לא הביא לכך נימוקים הלכתיים נוספים אלא רק נימוקים ריאליים החושפים מדוע מתגברת המגמה של עיכובי גיטין בשנים האחרונות. לדבריו, גם הוא חרד מהמשמעות של "ביטול גיטין למפרע, אך

85 תיק (אזורי ת"א) 5951-64-1 (טרם פורסם, 26.2.2007), תקציר פורסם בהדין והדיין 16, 8 (2007) (להלן: ההבהרה בתיק 5951).

86 תיק (גדול) 5951-21-1 (טרם פורסם, 31.1.2007), תקציר פורסם בהדין והדיין 16, 7 (2007) (להלן: תיק 5951).

87 ש.ם.

88 ש.ם.

89 יצוין שהרב בוארון, גם בשבתו כאב בית דין בפתח־תקוה, העלה ספקות בדבר כשרותו של גט ועיכב נישואיה של אשה שפנתה לבית המשפט בתביעה לחלוקת רכוש בניגוד להתחייבותה בהסכם גירושין שאושר בבית הדין (לטענתה ההסכם לא קיבל תוקף מחייב); ראו תיק (אזורי פ"ת) 2101-53-1 (טרם פורסם, 26.4.2007).

מה לעשות והמצב הפרוץ הוא כזה! הבעיה היא "שבשנים האחרונות"⁹⁰ פתחו בתי המשפט פתח להורים לתבוע בשם ילדיהם כדי לעקוף את ההתחייבות של ההורים בהסכם זה עם זה, זאת למרות שמדובר בתביעה של ההורים עצמם. מגמה זו מסלפת את החוק ואת ההלכה וכל "מטרתה לקעקע סמכויות בתי הדין", והיא מנוצלת על ידי שופטי משפחה "אשר רובם ככולם שומרי תורה ומצוות", אך אינם שמים לב לכך שהדבר משפיע על כשרות הגט.

דעתו של הדיין השלישי, הרב הראשי ונשיא בית הדין הגדול, הרב שלמה עמאר, הייתה שקשה להכריע במקרה חמור זה בלי לברר עם בית הדין האזורי אם באמת צדק הרב דיכובסקי בקביעה כי הבעל היה מודע לאפשרות שייתבע בבית המשפט. לדבריו, חששו של הרב דיכובסקי לגבי ההשלכות החמורות של קביעה כי גט הוא גט מוטעה אינו יכול להפחית מהחשש החמור יותר של ממזרות או של אשת איש שהותרה בגט שאינו כשר.

אכן, ההחלטה הייתה לפנות לבית הדין האזורי כדי לברר אם נכונה קביעתו של הרב דיכובסקי בדבר יידועו של הבעל. ההרכב דן כתב את ההבהרות הנדרשות.⁹¹ לדבריו, הרב דיכובסקי טעה בהנחתו זו ונסיבות העניין לא תומכות בה כלל. ניתוח הדיון שהתנהל טרם סידור הגט מלמד כי הבעל דווקא הניח שהוא לא ייתבע על ידי האשה, ולא נאמר לו דבר הסותר הנחה זו. ההרכב דן אף התייחס לטענתו ההלכתית של הרב דיכובסקי:

הפוסקים שהוזכרו בנימוקי פסק הדין, הלא הם המהר"ם מלובלין, המשכנות יעקב, הבית מאיר, החלקת יואב, העמק שאלה, ו'דברי יוסף' לרבי יוסף כהן זצ"ל, ידעו גם כן את מה שכתב הגר"ש דיכובסקי שליט"א, בענין נוסח סדר הגט וביטול המודעות והתנאים, ואע"פ כן חששו לגט מוטעה, כמו שהבאנו בנימוקי פסק הדין. בספר 'העמק שאלה' (חלק אה"ע סימן קט"ז), פסק שאם הבעל יחוייב בממון לאחר הגט (בניגוד להסכם), פשיטא ליה שהוי גט מוטעה.⁹²

90 לא ברור מדוע קבע כי מדובר בתופעה של השנים האחרונות בלבד; יתר על כן: אם מדובר בתופעה נפוצה הרי שטענה זו מקטינה את יכולתו של הבעל לטעון לכך שהוטעה מחוסר ידיעה! בטיעון זה אעסוק להלן בפרק ד.5. למאמר זה.

91 ההבהרה בתיק 5951, לעיל ה"ש 85.

92 שם.

קרוב לשנה מאוחר יותר ניתן, פה אחד, פסק הדין הסופי בבית הדין הגדול.⁹³ דומה שבפסיקה זו אנו יכולים לזהות את השינוי בפסיקתו של בית הדין הגדול, משום שהשורה התחתונה בפסיקתו של בית הדין הגדול מקבלת למעשה את פסילתו של הגט בשל הפרת ההסכם. בית הדין קבע כי הבעל חייב לתת גט נוסף ללא כל תנאי, ובמקרה של סירוב או התניה כלשהם ניתן יהיה להטיל עליו מאסר. משמעותה של קביעה זו היא שאין אפשרות להסתמך על הגט הראשון, בניגוד למה שנקבע בעבר.⁹⁴ חשוב לציין כי פסק הדין הסופי אינו מציין מקורות הלכתיים כלשהם, וממילא אין בו ניסיון לסתור את הניתוח ההלכתי שעשה בית הדין האזורי (בית הדין הגדול הסתפק בקביעה כי "לפי ההלכה, כאשר מדובר ב'אומדנות דמוכח' שהגט ניתן על דעת כך – וההסכם הופר ביודעין – יש מקום לחשוש לכשרות הגט, שהשלכותיו החמורות נוגעות במישרים גם לעניין פסלות הילדים מחשש ממזרות ח"ר"). יתר על כן: פסיקה זו ניתנה למרות שבמקרה דנן הצהירו דיני בית הדין הגדול כי "אין בית הדין מזדרז לפסול גט, ואכן זה אחד הדברים הנדירים ביותר", ובהמשך אף הדגישו כי "יתכן, ובתיק זה קיימת אפשרות הלכתית ונימוקים מיוחדים, שלא לראותו כגט מוטעה", כלומר: מדובר דווקא במקרה קל יחסית למקרים אחרים של הפרת הסכם.⁹⁵

93 תיק (גדול) 1-21-5951, הדין והדיין 17, 9 (15.1.2008) (להלן: פסק הדין השני בתיק 5951). בית הדין פתח את דבריו בכך ש"כתיבת פסק הדין המסכם בתיק זה התמהמהה זמן רב, עקב התלבטות קשה של חברי בית הדין הגדול". כאמור, פסק דין זה ניתן פה אחד, עניין שמשמעותו היא שהרב דיכובסקי חזר בו לכאורה מדעתו בהחלטה הראשונה בערעור זה. נראה כי התוצאה של פסק הדין, אותה נפרט מיד, משקפת ניסיון להגיע לקונצנזוס בהרכב – דבר שחייב גם את הרב דיכובסקי לחזור בו מדעתו, לפיה הגט כשר ואין צורך בגט שני. הרב דיכובסקי עצמו סיפר לנו על אודות מקרה אחר שבו הרצון להשגת קונצנזוס גרם לו לכתוב בפסק דין עקרוני עמדה הלכתית שאינה תואמת את דעתו האישית. ראו "ברק: נפתחה הדרך לנישואים אורחיים בישראל" עורך הדין 68, 40, 42 (2007) (להלן: "ברק: נפתחה"). לאחרונה התייחס הרב דיכובסקי למקרה דנן במאמרו, שלמה דיכובסקי "דרך השיפוט הראויה בבתי הדין הרבניים" תחומין כח 19, 25-26 (התשס"ח) (להלן: דיכובסקי "דרך השיפוט"). במאמר מתואר הוויכוח שהתנהל בבית הדין הגדול וכן פסק הדין הסופי: "חבירי לא הסכימו לדעתי, למרות שהורו כי אילו האשה היתה נכנסת להריון, הילדים לא היו נחשבים לממזרים. בדלית ברירה נאלצנו להוציא פסק דין שיש צורך בסידור גט נוסף, וניתן לכפות את הבעל לכך. יחד עם זאת, ביטלנו את פסק הדין של בית הדין האזורי שחייב את האשה להחזיר לבעל כל סכום עורף למזונות שגבתה לפי פסיקת בית המשפט" (שם, ההדגשה הוספה). יש לשער כי סביר למדי שפתרון זה לא יתקבל על דעתו של ההרכב דנן, ואולי אף ייתפס על ידו כמחמיר את מצבה של האשה; ראו להלן ה"ש 206.

94 ראו בפרט את פסיקתו של בית הדין הגדול, בערעור 0428, לעיל ה"ש 56. שם אמנם הייתה הצעה לסידור גט נוסף, אולם בניגוד לגט הנדרש כאן, שם דובר רק בגט לחומרא שעליו ניתן לוותר במקרים שקשה לקבלו, כפי שאכן נפסק שם. יתר על כן, הסיבה לדרישת הגט השני שם נבעה מכך שבית הדין האזורי "הוציא לעז על הגט" ולא משום שבאמת היה ספק בכשרותו, ואילו כאן קיבל בית הדין את הטענה כי אכן יש ספק בכשרות הגט.

95 דבר זה הוביל את בית הדין להדגיש שכפייה למתן גט שני לא תיעשה בכל מקרה של חשש לגט מוטעה: "נדגיש שאין ללמוד מזה בענין הכפייה לתיקים אחרים משום הנימוקים 'המיוחדים' כאמור".

10. לאחרונה ניתן בבית הדין הגדול פסק דין נוסף שאישר עיכובו של גט. דובר בדחיית ערעור על פסק דין שניתן בחיפה, ובו התקבלה תביעת גבר לעיכוב נישואי גרושתו משום שפנתה לבית המשפט בתביעה להגדלת מזונות ילדה, אף על פי שהתחייבה בהסכם הגירושין לפנות לבית הדין הרבני בלבד. הבעל הסתמך על פסיקות קודמות שנתן ההרכב שבראשותו של הרב שינפלד. אכן, בית הדין לא ראה צורך לתת נימוקים הלכתיים והסתפק בהפניה למקרה דנן:

לא נחזור על הנימוקים ההלכתיים בנושא 'גט מוטעה', משום שהם נמצאים בפסק הדין של בית הדין תל אביב אותו צירף ב"כ המשיב לכתב תשובתו לערעור, וגם נדפסו בהרחבה בקובץ שורת הדין, יב, עמ' שעו-שפ, בנוגע לתיק אחר.⁹⁶

מפסק הדין עולה שהמערערת ניסתה להבחין בין שני המקרים, משום שבמקרה שלה חלפו שבעה חודשים בין סידור הגט לבין הגשת תביעתה – דבר המלמד כי בעת קבלת הגט התכוונה לקיים את ההסכם ולכן לא התקיימה הטעיה בעת סידורו של הגט. בית הדין דחה טענה זו וקבע כי אכן הייתה הטעיה בעת סידורו של הגט, וכי מראש תכננה האשה להשהות את הגשת התביעה, והוסיף: "נכון שסמיכות הזמנים בין הגט להגשת התביעה היא אינדיקציה טובה לבחינת 'תום הלב', אולם זה לא התנאי היחיד".⁹⁷ חשוב גם לציין כי מפסק הדין ניתן להבין בבירור שבית המשפט עדיין לא פסק כי האב מחויב

נראה ש"הנימוקים המיוחדים" בתיק זה הם אלה הנוכחים בדבריו של הרב דיכובסקי בדיון הראשון – שבו קבע כי הגט כשר (בניגוד למה שנקבע פה אחד בדיון הסופי), משום שלבעל הובהר שיש אפשרות לתבוע הגדלת מזונות בבית המשפט, ולכן אין הטעיה – אף על פי שטענתו זו של הרב דיכובסקי נדחתה על ידי בית הדין האזורי בהבהרות שכתב לפי בקשתו של בית הדין הגדול. הרב דיכובסקי ציין זאת במאמרו, דיכובסקי "דרך השיפוט", לעיל ה"ש 93, והדגיש שם פעמיים גם את העובדה שבית הדין נתן לבעל אפשרות להתייעץ עם עורך-דין שוודאי יידע אותו על כך שההסכם אינו יכול להיות סופי. עוד יש לתת את הדעת לכך שבהבהרות של בית הדין האזורי מופיע המשפט הבא: "אמנם הבעל התחייב לשלם רק 500 ש"ח למזונות הילדה" (ההדגשות הוספו), כלומר: היה מקום לחשוב שהבין כי לא סביר שהאם תסתפק בסכום נמוך זה. בית הדין הסביר שם מדוע אין זו הצדקה להפרת ההסכם, אך עורכת הדין דוריס גולשה-נצר, שייצגה את האשה במקרה זה, הבהירה לי שגם גובה המזונות הנמוך ומשמעותו היו כלולים ב"נימוקים המיוחדים" שאליהם התכוון בית הדין הגדול בהחלטתו הסופית.

96 תיק (גדול) 8894-21-1 (פורסם בנבו, 27.1.2008) (הרכב הדיינים הרבנים מנחם חשאי (אב בית דין), ציון בוארון ואברהם שינפלד) (להלן: תיק 8894). כפי שראינו, שניים מהדיינים בהרכב כבר פסקו בעבר כמה פעמים שיש לעכב גט בשל הפרה של הסכם הגירושין. במקרה זה העלתה האשה טענות שונות נגד ההסכם ונגד דרך אישורו בבית הדין, בכללן טענת עושק, אך בית הדין דחה את טענותיה.

97 שם.

בהגדלת תשלום המזונות לבתו. עצם הגשת התביעה לבית המשפט הביאה לטענת גט מוטעה (כאמור, ההתחייבות בהסכם הייתה לפנות לבית הדין בלבד).⁹⁸

* * *

ניתן לסכם ולומר כי פסקי הדין של ההרכב דנן הם פסקי הדין המרכזיים בסוגיית גט מוטעה עקב הפרת הסכם הגירושין בשל תביעה הנוגעת לילדים, ובפרט למזונותיהם. בפסקי הדין האלה נוכל למצוא את הנימוקים ההלכתיים לפסיקה זו, נימוקים הנעדרים כמעט מכל פסקי הדין שנתנו הרכבים אחרים. לצורך הדיון בחרתי בפסק הדין שניתן בהליך 9322⁹⁹ ואף פורסם כמאמר על ידי ראש ההרכב שנתן אותו. כפי שראינו במקרה האחרון, פסק דין זה משמש בסיס לתביעות של גברים לעיכוב של נישואי גרושותיהן כשאלה מגישות תביעה בשם הילדים (במקרים אחרים העלה ההרכב דנן מיזמתו את הספק בכשרות הגט). עוד ראינו שדעתו של הרכב זה על אודות הספק בכשרות הגט התקבלה לאחרונה בבית הדין הגדול לפחות בשני מקרים. ועוד, כפי שנטען לעיל, הנימוקים והמקורות המופיעים בו, מופיעים בצורה זהה בפסקי דין נוספים שנתן אותו הרכב, ללא התחשבות באופיים השונה של המקרים בכלל, ובפרט במשך הזמן שחלף בין זמן סידור הגט למועד הגשת התביעה עבור הילדים לבית המשפט. כלומר: גם אם ניתן לטעון שיש מקרים חמורים יותר מאחרים, ההרכב דנן אינו עושה הבחנה כזו. יתר על כן: פסק הדין שבו בחרתי, תיק 9322, אף הוגדר על ידי בית הדין הגדול כמקרה קל יחסית – ובכל זאת למעשה בוטל בו הגט. על כן אעבור כעת לניתוח הטיעונים והמקורות ההלכתיים המופיעים בפסק דין זה (הקטע הרלוונטי מופיע בנספח).¹⁰⁰ יש לציין כי ניתן לראות את מרבית ההרהורים והערעורים המוצגים כאן כעצמאיים וכעומדים בפני עצמם, ללא קשר הכרחי בין נקודה אחת לחברתה.

98 זו לשון פסק הדין: "כחצי שנה לאחר סידור הגט הגישה האם תביעה למזונות הילדה בבית המשפט לע"מ, ובעקבות זאת הגיש האב תביעה לאסור נישואי האם בעקבות הפרת הסכם הנישואין והיות הגט 'מוטעה'". כמו כן, פסק הדין אינו כולל הוראה כדוגמת זו המופיעה בתיק 9932 (ראו בנספח, פסקה 14 ג) המחייבת את האשה להשיב את כל הסכומים העודפים שקיבלה על פי פסיקת בית המשפט.

99 תיק 9322, לעיל ה"ש 19.

100 יצוין כי בפסק דין זה (ראו נספח, פסקה 15), כמו גם בפסקי דין אחרים, קבע ההרכב כי כשרות הגט למעשה נתונה עדיין בסימן שאלה ותלויה בהתנהגות האשה: אם זו תשיב לבעל את הכספים שגבתה ממנו בניגוד להסכם ישקול בית הדין אם יש צורך בגט נוסף. לאור האמור לעיל, סביר להניח שיידרש גט נוסף וייתכן שבשלב זה אף יוכלו להתווסף תנאים נוספים מצדו של הבעל בתמורה להסכמתו למתן הגט (בהנחה, הסבירה למדי, שההרכב דנן לא יורה כי ניתן לכפות את מתן הגט השני, כפי שהורה בית הדין הגדול בערעור על המקרה דנן. ראו להלן ה"ש 206).

ד. ביקורת על פסיקות הגט המוטעה בשל תביעות הנוגעות לילדים

1. משמעותו של ביטול מודעות

כפי שראינו, טענה מרכזית בפיהם של הדיינים שסברו כי הפרת הסכם הגירושין אינה יכולה להביא לידי ספק בכשרות הגט – הן בעשור האחרון והן בעבר הרחוק יותר – היא כי הליך של ביטול מודעות המתרחש טרם מתן הגט אינו מאפשר לבעל לטעון כי הגט ניתן על דעת כך שיקוימו תנאים מסוימים.¹⁰¹ בהליך זה, הנעשה בכל מקרה של סידור גט, מבטל הבעל "כל דבר שגורם כשיתקיימו אותן הדברים ביטול לגט זה",¹⁰² ובכלל זה אומר שהגט ניתן ללא תנאי.¹⁰³ ממילא, סוברים אותם דיינים, לא יוכל המגרש לטעון מאוחר יותר שנכונותו לתת את הגט הייתה תלויה בקיום סעיף כזה או אחר בהסכם וכשרותו של הגט אינה מוטלת בספק. זוהי למעשה טענת הביקורת הראשונה על פסיקתו של ההרכב דנן.

טענה זו ידועה היטב להרכב דנן ותשובתו עליה פשוטה, ולמעשה מהווה את עיקר הדין ההלכתי בפסקי דינו:

לדעת הפוסקים שהפרת ההסכם פוסלת את הגט, לא מועיל ביטול המודעות עובר לסידור הגט, והצהרת הבעל שהגט נעשה ללא תנאי.¹⁰⁴

בראש פוסקים אלה עומד המהר"ם מלובלין (בפסיקתו על אודות הגט מווינא); תמכו בו פוסקים נוספים, שאותם ציין בית הדין בדבריו ושאת דבריהם אבחן בהמשך. בכל מקרה, ברור מהדברים שבית הדין היה מודע לכך שיש מחלוקת בסוגיה זו, אולם בחר לחשוש לדעת הפוסקים המחמירים (ולא ציין שהיא נדחתה על ידי מרבית הפוסקים). אכן,

101 מקורו של הליך זה (ומקור שמו) בחשש שמא יעשה הבעל "מודעא" שהיא מעין הצהרה על כך שמעשה משפטי נעשה בכפייה, ועל כן הוא בטל, כפי שמנוסחים הדברים בשולחן ערוך, אבן העזר, סימן קלד, סעיף א: "צריך שיבטל כל מודעה קודם שיתן הגט, שאם מסר מודעא בפני שנים ואמר: גט שאני רוצה ליתן לאשתי דעו שאני אנוס ליתנו ולכן אני אומר בפניכם שיהא בטל, הרי הוא בטל". על מקורותיו והתפתחותו של הליך זה ראו אברהם בארי "תקנות גאונים בביטול מודעה" ממזרח ומערב ג 7 (התשמ"א).

102 לשונו של השולחן ערוך, אבן העזר, סימן קלד, סעיף ב. וראו שמעון יעקבי "מתן גט והסדרי ממון – מה קודם?" תחומין כב 157, 160-161 (התשס"ב).

103 ראו דבריו של לביא, לעיל ה"ש 7, בעמ' קנז ובעמ' קעז, וכן את דבריו של בן-יעקב בספרו, לעיל ה"ש 69, בעמ' תעח.

104 תיק 9322, לעיל ה"ש 19. ראו נספח, סוף פסקה 6. גם בתיק 2573, לעיל ה"ש 41, הוצגה טענה זו כעניין פשוט ומוסכם: "ואף שהבעל לפני מתן הגט מבטל כל מודעות ותנאים בגט וכאילו ניתן גט ללא כל תנאים. אין זו טענה שהרי ברור שביטול שעושה הבעל אין הכוונה לבטל כל תנאים שהיו ביניהם ונכתבו בהסכם, אלא כל תנאי ו/או מודעה שמסר מחוץ לתנאים הכתובים בהסכם".

השאלה אם ביטול התנאים שעשה המגרש במקרה של הגט מווינא מועיל גם כלפי התנאי הראשוני שבזכותו ניתן הגט – התנאי שעל פיו תחזור ותינשא לו גרושתו אם יבריא – עומדת במוקד הוויכוח בין מכשירי אותו גט לבין המהר"ם מלובלין שכתב כנגד טענה זו:

אין לסמוך על זה להקל ולומר שכוונת השכיב מרע היה בזה לגמור בדעתו להודות שאף כשיעמוד לא תנשא לו ולבטל דברים הראשונים, כי מי יאמר לנו שדעת השכיב מרע היה כן, אדרבא כיון שכבר קדמו ואמרו לו שכשיעמוד יחזור וישאנה ועשו לו קישור על זה, אם כן בודאי גם עתה היה דעתו כן, ולא היתה כוונתו במה שהודה אלא לומר שלא יהא שום תנאי בגט עצמו [...] אבל לעולם בדעתו הראשונה היה עומד וסמך על מה שהבטיחו אותו ועשו לו קישור שכשיעמוד יחזור וישאנה ואדעתא דהכי נתן לה הגט. ואם כן כשלא תנשא לו יכול לומר אילו ידעתי זה לא הייתי מגרשה והגט בטל למפרע, ואפילו הוא שתק אנן לא שתקינן, דבאיסור חמור כזה אין להקל ולסמוך על דיבור אחד קל.¹⁰⁵

אכן, שני המשפטים האחרונים בפסקה זו מועתקים לפסק הדין דנן¹⁰⁶ ולדומיו. אולם האם העדפת עמדתו של המהר"ם מלובלין במחלוקת זו היא העדפה פשוטה?

2. ההסתמכות על דעתו של המהר"ם מלובלין

לאחר שסקר את דעתו של המהר"ם מלובלין ואת דעת הפוסקים שלדבריו תמכו בו, שאל ההרכב דנן:

ואם כן מי יערב לבו להקל באיסור אשת איש כנגד דעת המהר"ם מלובלין, המשכנות יעקב, הבית מאיר, החלקת יואב והעמק שאלה?¹⁰⁷

התשובה לשאלה רטורית זו היא פשוטה: רבים חלקו על דעתו של המהר"ם מלובלין, וממילא גם על הפוסקים (המעטים) שתמכו בעמדתו, ועמדה מחמירה זו נותרה במיעוט. להלן אבחן את דברי הפוסקים המוצגים כאן כתומכים בעמדתו של המהר"ם מלובלין, ואף אטען כי לא ברור שניתן להקיש מדבריו של המהר"ם מלובלין ותומכיו במקרה של הגט מווינא למקרה דנן; אולם ראשית אבדוק את ההתייחסות לעמדתו בספרות ההלכה.

105 שו"ת מהר"ם מלובלין, סימן קכב. ראו לביא, לעיל ה"ש 7, בעמ' קנז-קנח והמקורות שם. אמנם שם היה ביטול מיוחד הנוגע לגט שכיב מרע (ראו לעיל, בה"ש 4), אולם לדעת ההרכב דנן כנראה שאין הדבר משנה לענייננו.

106 תיק 9322, לעיל ה"ש 19. ראו נספח, פסקאות 7, 8.

107 תיק 9322, לעיל ה"ש 19. ראו נספח, פסקה 13.

למעשה, חלק ניכר מהדעות החולקות מובאות במאמרו של הרב אוריאל לביא,¹⁰⁸ מאמר שאין ספק כי שימש את ההרכב דנן בכתיבת פסקי הדין שלו וזכה ממנו לשבחים.¹⁰⁹ בחינה כוללת של מאמר זה מגלה שמחברו אמנם ציין בסוף דבריו כי אין הוא רוצה להכריע למעשה "בעניינים חמורים אלו שנחלקו בהם גדולי עולם בדורות האחרונים",¹¹⁰ וכי הוא דן באריכות בדעות המחמירות ואף חושש למקצתן, אך עדיין נראה שדעתו קרובה יותר לדעתם של הדיינים הרבים שסברו כי הפרת הסכם אינה גורמת לחשש בכשרות הגט. אלה, למשל, דבריו לאחר שתיאר את המחלוקת סביב הגט מווינא:

כשנערך הסכם גירושין ולאחר הגט מתברר שהאשה לאחר הגט לא קיימה את חלקה בהסכם, אין לחוש לביטול הגט עקב כך, גם אם לפני סידור הגט הבעל אמר שהגט ניתן רק על דעת כן שהאשה תעמוד בהתחייבותיה שבהסכם. [...] ומאז שהונהג סדר הגט שלפנינו שהבעל אומר שהגט ניתן ללא תנאים הרי דבכל גוני אין לחוש לכל דיבור אחר שנאמר קודם לכן מכיון דאתי דיבור אחרון ומבטל דיבור קודם, וזו דעת רוב האחרונים וכן הכריעו הט"ז והב"ש, אך מהר"ם לובלין והמשכנתו יעקב כתבו שלא לסמוך על מה שהבעל אומר שהגט ניתן ללא תנאים.¹¹¹

אכן, דעותיהם של רבים מהחולקים מסוכמות יפה במאמרו של הרב לביא וניתן אף להוסיף עליהן. כפי שנאמר לעיל, כבר בעת התרחשותו של סיפור הגט מווינא דחו רוב חכמי פולין את דעתו של המהר"ם מלובלין וסברו שאפילו בגט נוסף לחומרא אין כאן

108 לביא, לעיל ה"ש 7, בעמ' קנז-קפג. כן ראו המקורות המובאים באוצר הפוסקים חלק ב 58 (התשכ"ו).

109 תיק 9322, לעיל ה"ש 19. ראו נספח, פסקה 6. ראוי לציין כי בתיק 0428, לעיל ה"ש 53, הדברים ברורים אף יותר: בית הדין ציין את המקורות מדברי האחרונים על פי העמודים שבהם הם מופיעים במאמרו של לביא, לעיל ה"ש 7.

110 לביא, לעיל ה"ש 7, בעמ' קצ.

111 שם, בעמ' קס. ראו גם סיכומיו בעמ' קפב ובעמ' קפט, המתייחסים למקרים שונים של הפרה והטעיה, כאמור לעיל בה"ש 20. אכן, בפסק הדין של בית הדין הגדול בתיק 1903, לעיל ה"ש 46, ציין הרב דייכובסקי את מאמרו של הרב לביא כמקור נוסף התומך בטענה כי פנייה לבית המשפט בניגוד לאמור בהסכם הגירושין אינה גורמת לספק בכשרות הגט. כמו כן הפנה אליו הרב איזירר בתיק 7009, לעיל ה"ש 64; ולא מיותר לאזכר כאן דברים אחרים שכתב שם הרב איזירר: "ביחס לשאלה הראשונה הרי כבר דנו האחרונים בכגון זה בדמיון למעשה בגט דווינא שאשה התחייבה לבעלה השכ"מ שאם יגרשנה ויחלים תנשא לו מחדש, וגירשה ואח"כ הבריא ולא עמדה בהתחייבותה, שמהר"ם מלובלין פסל הגט, ורוב רובם של האחרונים כולל סמ"ע ב"ש וח"מ ונודע ביהודה הכשירו הגט, משום שכנגד הגילוי דעת שמגרשה ע"ס ההתחייבות שלה הרי בשעת סידור הגט ביטל את הגילוי דעת באמרו שנותנו בלא תנאי". בהמשך דבריו הוא אף ציין שכלל לא ברור שהמהר"ם מלובלין עצמו יחמיר במקרה כגון זה שהוא דן בו כעת. נקודה אחרונה זו תיבחן בפרק ד. 4. למאמר זה.

צורך, ואף בדורות הבאים נותרה דעה זו כדעת מיעוט, גם אם היו מעט פוסקים שחששו לה. כך, למשל, כתב ר' דוד הלוי סגל, בעל טורי זהב, על דעתו של המהר"ם מלובלין:

והאריך בזה בדברים דחויים ואינם על צד האמת כלל, וכבר חלקו עליו כמעט כל הרבנים ומחו לה במאה עוכלי בעוכלא¹¹² [...] ¹¹³

וכך האדמו"ר השלישי של חב"ד, ר' מנחם מנדל שניאורסון, בשו"ת צמח צדק:

אלא שבאמת על זה חלקו כל חכמי דורו הסמ"ע והב"ח ומהרש"א וסבירא ליה דכיון שאמר בפירוש שנותן בלי שום תנאי, א"כ דבריו אלו מבטלים התנאי שהיה תחלה כנ"ל. וכמו שכתבתי לעיל בשמם. וכן כתב הבית שמואל סוף סי' קמ"ה ס"ק ט"ז.¹¹⁴

דברים חריפים כתב גם ר' יחיאל מיכל אפשטיין, שהתייחס אף לדברי בעל משכנות יעקב שתמך בדעת המהר"ם מלובלין (והוזכר על ידי ההרכב דנן):

[...] וזה קרוב לשלש מאות שנה שקם אחד מהגדולים וערער בזה לומר שזה שמתקשרים אח"כ חשוב כאלו התנה שאם לא מתי לא יהא גט. ורבו עליו חכמי הדור וביטלו את דבריו וגזרו בגזירה שלא להוציא לעז על זה וצדקו מאד בזה. ועיקר טעמו של אותו גדול הוא מפני האומדנא שבוודאי אלו ידע שלא תתרצה לחזור אליו לא היה מגרשה וכבר בארנו בסי' מ"ב דבגיטין וקדושין לא אזלינן בתר אומדנא [...] ומאד תמיהני על הגאון בעל משכנות יעקב סי' ל"ד שערב לבו לחזק דברי המהר"ם לובלין נגד כל גדולי הדור וכל דבריו לפי מה שכתבנו נדחו מכל וכל וכן כתבו הב"ש סקט"ו והב"ח סי' קמ"ח, וחס וחלילה לחלוק בזה ודו"ק.¹¹⁵

112 ביטוי שמשמעו התקפה חריפה, על פי התלמוד הבבלי, כתובות נג, ע"א. רש"י, שם: "מכין אותה מאה מכות ברצועה שבראשה ברזל כמין משקולת קטנה ששמה עוכלא".

113 טורי זהב, אבן העזר, סימן קמה, ס"ק ו. בעל הטורי זהב, חתנו של הב"ח, היה גם הוא בין המכשירים את הגט מווינא.

114 מנחם מנדל שניאורסון, צמח צדק, אבן העזר, סימן רצ (להלן: צמח צדיק). התשובה עסקה בכשרותו של גט שניתן על סמך ההנחה שפעולה לטובה המגרש כבר נעשתה בעת הגירושין, כלומר: מדובר במקרה לכאורה חמור מזה שבו עוסק מאמר זה (ובו ההפרה של ההסכם מתרחשת לאחר מתן הגט), משום שכבר בעת מתן הגט הוטעה הבעל ונתן את הגט על סמך הנחה שלא הייתה נכונה.

115 ערוך השולחן, אבן העזר, סימן קמה, סעיף ל (ההדגשה הוספה). ראו גם דבריו שם, סימן מב, סעיף ט: [...] וכשיקום מחליו ולא ירצה לקדשה או היא לא תרצה להתקדש לו האם נפסול הגט? והרי אין לך אומדנא דמוכח מזה שלא גירשה אלא מדאגת מיתה! מ"מ לא משגחינן בזה מפני שע"פ המעשה הוה גט גמור [וידוע הגט שבימי מהר"ם מלובלין שהמהרש"א וכל גדולי הדור הכשירוהו וכמ"ש הב"ח בסי' קמ"ח והרי האומדנא היה שם ידוע].

נראה, על כן, כי מקורות אלה מלמדים שאכן התקיימה מחלוקת בין המהר"ם מלובלין ותומכיו לבין חכמים אחרים, אך השאלה: "מי יערב לבו להקל באיסור אשת איש כנגד דעת המהר"ם מלובלין וכו'?"¹¹⁶ מקבלת כאן תשובה ברורה. אל מול שאלה זו של ההרכב דנן כדאי אולי להביא את דבריו של ר' אברהם דנציג, שעסק גם הוא במקרה שבו הוטעה בעל ונתן גט על סמך טעותו. גם הוא פתח את דבריו בקביעה כי –

הנה כבר מעשה כזה היה בגט שסידר הסמ"ע בווינא, כמבואר בתשובת מהר"ם מלובלין, ויצא מחכמי הדור בהכשר, וכ"כ ברש"ל ומ"ב וב"ח ותשובת גאוני בתראי. וכן נמצא בתשובות אלשיך ומבי"ט. ועכ"פ הסכימו כיון שעכשיו הבעל מבטל קודם נתינת הגט כל דבור שיזיק לבטל הגט אין אחרי דבריו כלום.¹¹⁷

ולאחר שניהל דיון ארוך בדעה הטוענת כי אולי על סמך דברי הר"ן, אחד מחשובי הראשונים, יש מקום לפקפק בכשרותו של גט זה, סיכם שאין לסמוך על דעה זו:

וחזינן דכל האחרונים לא חשו לה, ומכ"ש עכשיו שהבעל מבטל כל מה שיזיק לבטל הגט מי הוא זה אשר יחלוק עליהם, ולכן אין ספק שאשה זו מותרת.¹¹⁸

3. ההסתמכות על שאר האחרונים

ההרכב דנן מנה חמישה מחכמי האחרונים התומכים לדבריו בדברי המהר"ם מלובלין, ולאור דעתם יש להטיל ספק בכשרותו של הגט במקרה דנן (שם, פסקאות 7-13). הדברים מוצגים בצורה ברורה אף בתגובת ההרכב לפסיקתו של הרב דיכובסקי שקבע, בדיון הראשון בערעור על המקרה דנן, כי אין לחשוש לגט מוטעה בגין הפרת הסכם הגירושין. נראה שההרכב מודע לכך שדעתו של המהר"ם מלובלין היא דעת מיעוט שרבים דחו אותה בחריפות, כאמור לעיל, ועל כן הוא התאמץ למצוא דעות מחמירות התומכות בו. האם כל הפוסקים שמנה ההרכב אכן תומכים במסקנתו? אפתח במאוחר שבהם: הרב יוסף כהן כיהן כדיין ואב בית דין בבית הדין האזורי בירושלים ולאחר מכן כחבר בית הדין הרבני הגדול. חלק מפסקי דינו קובצו בספרו דברי

116 תיק 9322, לעיל ה"ש 19. ראו נספח, פסקה 13.

117 בינת אדם, שער בית הנשים, סימן לב (הודפס בספרו חכמת אדם, מהדורת ירושלים, התשל"ל 154-152). גם כאן טענתו של הבעל הייתה כי הוטעה עוד קודם נתינת הגט וכי נתן אותו על סמך מציאות שגויה. במקרה זה דרש הבעל כי יופקדו עבורו חפצים מסוימים, ולאחר מתן הגט התברר לו שרומה וקיבל חפצים פחותי ערך. ראו תמיכה בדברי בינת אדם במקרה כגון זה דנן בפתחי תשובה, אבן העזר, סימן קלד, ס"ק א.

118 בינת אדם, שם.

יוסף, ואל סימן יח שבחלקו השני הפנה ההרכב דנן.¹¹⁹ שם דובר במקרה קשה במיוחד, הן במישור האנושי והן בזה ההלכתי:

ביום י"ז אלול תשמ"ב פנו אלי וביקשו ממני לסדר גט פיטורין בהקדם, לאשה פלונית מבעלה אלמוני, שיש בזה ענין של פיקוח נפש כי הבעל חולה רוח שמתעלל באשתו, ובזמן האחרון הוא מאושפז בבי"ח וכל הזמן סירב לתת גט לאשתו, וכעת נתרצה לגרש, ומבחינת הלכה הוא עכשיו ראוי לתת גט. [...] למחרת סדרנו הרכב של בי"ד, הופיעו הצדדים בבית הדין, בדקנו את האיש ונמצא שהוא ראוי לגרש, וסדרנו את הגט. לאחר כך נודע לי שיש כאן ענין מרומה וגט מוטעה, כי האיש לא רצה לגרש רק אם ימצאו עבורו אשה אחרת. רימו אותו והביאו לפניו אשת איש שהבטיחה להנשא לו וקדש אותה, ורק לאחר שקדש את השניה הסכים לגרש, ועל דעת כן גירש.¹²⁰

לאחר דיון ארוך אכן קובע הרב כהן שמדובר בגט מוטעה:¹²¹

לאור כל הנ"ל בית דיננו לא יתיר את האשה על ידי הגט הזה, ואם כי צר לי מאד על העגונה האומללה הזו, אבל שערי ההיתר ננעלו בפני.¹²²

שאלה היא אם מקרה קשה וחריג זה באמת יכול להוות מקור לפסיקה במקרה דנן, שבו מפרה האשה את הסכם הגירושין באמצעות תביעת מזונות עבור ילדיה. שאלה זו מתחזקת מן העובדה שבאותו עמוד שבו נמצא סימן יח בדברי יוסף נמצאים דברי

119 יוסף כהן דברי יוסף חלק שני, קעד (התשס"ד) (להלן: דברי יוסף).

120 תיק (אזורי ירושלים) 5641/מ"ב (פורסם בנבו, 10.10.1983) (בראש ההרכב ישב הרב יוסף כהן יחד עם הדיינים הרבנים דוד עטיא ואליהו עצור). פורסם גם באתר דעת www.daat.ac.il/daat/psk/psk.asp?id=54.

121 שהרי אין משמעות לקידושין שעשה משום שהאשה השנייה הייתה אשת איש. הרב כהן התעכב על המקורות שהכשירו את הגט בסיפור הגט מווינא, כמו גם במקרי הטעיה נוספים (הוא הזכיר, למשל, את הבינת אדם, לעיל ה"ש 117, והצמח צדק, 114, שנוכרו לעיל), והסביר מדוע מקרה זה חמור אף יותר ממנו. עם זאת, חשוב לציין כי מקרה זה נדון גם אצל פוסקים אחרים והם הכשירו את הגט. ראו אברהם דוד הורוויץ (אב בית הדין שטרסבורג וחבר הבר"ץ של העדה החרדית) שו"ת קנין תורה בהלכה חלק רביעי, רס (התשמ"ה), שדן בקשר למקרה זה במקורות רבים, לרבות אלה שנדונו אצל הרב כהן, וסיים בעמדתו של גדול פוסקי ארצות-הברית, הרב משה פיינשטיין: "וכבר נתבאר אשר נידון דידן יותר כל מהדוגמאות הנ"ל, כי באמת שהבעל לא הוטעה כיון שבעצמו התפלא על המשחק אשר אשה שאינו מכירה ושמשתדלת אצלו שייגרש האחרת תאבה להינשא לו, באופן שאין כאן שום מקום לעגן חס וחלילה בת ישראל כי לכל הפוסקים הנ"ל מגורשת גמורה. ולמעשה הוגשה תשובה זו לגדולי ארה"ב שי' ובראשם הגאון המפורסם בעל אגרות משה שליט"א [=הרב משה פיינשטיין] וניתן להאשה היתר נישואין בכתב".

122 תיק 5641, לעיל ה"ש 120.

הסיכום של סימן יז שכותרתו נראית מתאימה בהרבה למקרה דנן: "גט שסודר עם הסכם גירושין והאשה אינה מקיימת את ההסכם".¹²³ גם דברי הפתיחה מלמדים על הרלוונטיות של סימן זה לענייננו, כמו גם על העובדה שהתופעה של תביעת מזונות ילדים בבית משפט בניגוד להסכם הייתה נפוצה גם בעבר והייתה מוכרת היטב לבתי הדין:

דבר מצוי הוא, שאיש ואשה באים להתגרש בבית הדין, עם הסכם גירושין שלפיו האשה פוטרת את הבעל מלשלם מזונות לילדים אחרי הגט, ובית הדין נותן להסכם תוקף של פסק דין עם מתן הגט. ואח"כ האשה תובעת בערכאות מזונות בשם הילדים. וביה"מ המחוזי מחייב את הבעל במזונות הילדים. והשאלה היא אם יש בזה חשש לגט מוטעה. ואם ההסכם לפני הגירושין הוא גלוי דעת למסירת מודעה שעל דעת כן הוא מגרשה.¹²⁴

מסקנתו של הרב כהן ברורה וחדה:

סכום הדברים: בנידון דידן אין כל חשש של גט מוטעה גם לשיטת האומרים שגילוי דעת לפני הצווי לכתיבת הגט מילתא היא.¹²⁵

שלושה נימוקים הביאו את הרב כהן למסקנתו זו. שני הראשונים אף מסבירים מדוע שונה התוצאה בסימן זה מזו שאליה הגיע בסימן יח. הנימוק הראשון, בו אאריך בסעיף הבא, טוען שיש להבחין בין מקרה שבו ההטעיה נגעה לגורם שהביא לגירושין לבין מקרה שבו היא נגעה לעניין שהינו רק נספח אליהם; הנימוק השני מבחין בין הטעיית הבעל בנוגע למציאות שסבר שהייתה קיימת בעת מתן הגט (בסימן יח דובר במצב שבו הגבר סבר כי בעת שהוא נותן את הגט לאשתו הראשונה הוא כבר נשוי כדין לאחרת) לבין הפרה שהתרחשה לאחר מתן הגט וכלל לא ברור היה לבעל שהיא אכן לא תתרחש, ובלשונו: "בעניינינו שהוא ענין להבא ולא היה ברור אם האשה תקיים את ההסכם או לא".¹²⁶ הנימוק השלישי הוא מעין תוספת על הנימוק השני: במקרה שבו מדובר בהפרה

123 דברי יוסף, לעיל ה"ש 119, בעמ' קע. פורסם לראשונה כמאמר: יוסף כהן "אם יש חשש גט מוטעה" כשהאשה אינה שומרת את פרטי ההסכם" אדרת אליהו (ספר הזכרון לרב אליהו ראם זצ"ל) שסט (שבת י' רוזנטל עורך, התשמ"ח).

124 דברי יוסף, לעיל ה"ש 119, בעמ' קע-קעא.

125 שם, בעמ' קעד (ההדגשה הוספה).

126 נימוק זה אף מסביר מדוע המקרה שבו דן הרב כהן בסימן יח חמור יותר מהמקרה של הגט מווינא (כפי שהוא עצמו טוען שם, בעמ' קעח). לאור זאת מתחזקת עוד יותר השאלה אם סימן יח יכול להיות בסיס למקרים כמו אלה שבהם דן ההרכב דנן – שבהם התרחשה הפרה לאחר מתן הגט. נקודה זו תעלה גם להלן בפרק ד.4. למאמר זה.

עתידי, ברור שניתן להסתמך על דברי בינת אדם¹²⁷ ולקבוע שדברי הבעל ש"מבטל בשעת נתינת הגט כל דבר שמזיק לגט" מועילים כדי למנוע טענת גט מוטעה. לאור דברים אלה, ובפרט לאור הנימוק האחרון, עולה תמיהה כלפי הסתמכותו של ההרכב דנן על דעתו של הרב כהן במקרה כגון המקרה דנן. הדבר אף מעודד את המעיין לבחון את המקורות הנוספים שהביא ההרכב בפסק דינו.¹²⁸ הבה נבדוק את שאר מקורותיו. ההרכב צדק בכך שבעל משכנות יעקב (ר' יעקב ברוכין מקרלין) תמך בדבריו של המהר"ם מלובלין שביטול המודעות אינו מועיל תמיד,¹²⁹ ועל כן הוא מקור נוסף לפסיקתו על אודות עיכוב הגט במקרה של פנייתה של אשה לבית משפט בניגוד להסכם. אולם, יש להדגיש כי דבריו נסובים על מקרה דוגמת זה של הגט מווינא, וכפי שנראה בסעיף הבא לא ברור שמקרה זה דומה למקרה דנן.¹³⁰ עדיין דומה שמקור זה תומך בפסיקתו של ההרכב דנן יותר מאשר שאר האחרונים שהוא מביא.

בכל פסקי הדין של ההרכב דנן מופיעה הקביעה הבאה: "ובספר 'העמק שאלה' (חלק אה"ע, סימן קט"ז), פסק, שאם הבעל יחוייב בממון לאחר הגט (בניגוד להסכם), פשיטה

127 בינת אדם, לעיל ה"ש 117. הוא ציין במפורש שגם החולקים על הבינת אדם יסכימו לדבריו במקרה של הפרה עתידית.

128 ולא רק בו. כשפורסם פסק הדין דנן כמאמר (שינפלד, לעיל ה"ש 19) נוספה לו הערה בעמ' שפ, ובה הפנה הרב שינפלד למקור נוסף התומך בעיכוב הגט: דברי הרב צבי פסח פראנק המופיעים בספר השו"ת של הרב עדס, חבר בית הדין הגדול: יעקב עדס שו"ת חדות יעקב חלק שני – תשובות וביאורים בעניני אבן העזר וחושן משפט, קנא (התש"ס). שם דובר במקרה שבו אמר הבעל בבית הדין, כמה ימים לפני מתן הגט, כי אם יחוייב בהגדלת מזונות לילדו מעבר למה שחוייב בבית הדין האזורי – לא ייתן גט, ולאחר קבלת הגט ערערה האשה לבית הדין הגדול בתביעה להגדלת מזונות. הרב עדס דן בהשפעה של קבלת הערעור על כשרות הגט. בפתיחת דבריו הוא ציין שהרב פראנק, רבה של ירושלים, קבע שיש לחשוש לכשרותו אך "לא היה סיפק בידי לברר מפי קדשו מה הם נימוקיו בזה". דבריו אלה של הרב פראנק והמשפט שצוטט כאן מדבריו של הרב עדס הובאו בידי שינפלד, שם. אכן, מהערה קצרה של הרב פראנק בעניין אחר ניתן להבין שהוא מחמיר בסוגיה דנן; ראו צבי פסח פראנק ספר הר צבי: תשובות, פסקים, וחקרי הלכה, אבן העזר, חלק שני, קעח (התשס"ד). עם זאת, יש לציין כי דעתו של הרב עדס בסימן שאליו הפנה הרב שינפלד הייתה שונה. המשפט המצוטט מדבריו מסתיים בפסיק, ואחריו מופיעות המילים הבאות: "כי לפי הנראה לכאורה שאין לחוש בנידון דין אפילו להוצאת לעז כיון שדבריו לא נאמרו בשעת מתן הגט רק לפני כמה ימים", ובהמשך מובאים מקורות לכך. אכן, דעתו של הרב עדס הייתה שהגט כשר. עוד חשוב להביא הערה שהוסיף בסוף דבריו (שם, בעמ' קנג): "דברי הבעל נאמרו בזמן הדין ולא בזמן נתינת הגט וגם ידוע שבשעת נתינת הגט הוא מבטל כל מודעתו וכל דבור או דברים שגורמים שום פסול או הורעת (כך!) כח הגט". לאחר מכן הפנה לדברי ערך השולחן, להלן ה"ש 188.

129 תיק 9322, לעיל ה"ש 19. ראו נספח, פסקה 7.

130 על כך יש להוסיף את עמדתו של בעל ערוך השולחן, לעיל ה"ש 115. הרב לביא, לעיל ה"ש 7, בעמ' קנט, התקשה בדבריו של בעל משכנות יעקב, אך אכן הציג אותו כפוסק מחמיר בסוגיה דנן.

ליה שהויה גט מוטעה".¹³¹ אמנם ההרכב מדבר על ספר שנקרא 'עמק שאלה' (הגרשיים במקור), אולם אין ספק שכוונתו לשו"ת עמק שאלה של ר' מרדכי דב טברסקי. דומה שההרכב נסמך על סיכומו של הרב לביא, שאכן הסיק מתשובה זו שאם הבעל קיבל מסמך המבטיח אותו מפני חיוב כספי בבית משפט ונתברר לו שהמסמך אינו מועיל, "הרי שהיה פשוט ל'עמק שאלה' לחוש משום גט מוטעה".¹³² עם זאת, נראה שההרכב דן מחמיר יותר מאשר בעל עמק שאלה, שהרי מסקנתו של פוסק זה היא שבמקום שבו הייתה הפרה של הסכם שהבטיח את הבעל מתביעה ואכן הוגשה תביעה לבית משפט, אולם התביעה כנגדו נכשלה והוא לא חויב בסכום נוסף – הרי ש"לכל הדעות, גם למהר"ם מלובלין, אין כאן חשש כלל משום גט מוטעה", וכפי שההרכב דן ציין בעצמו כי פסיקתו של בעל עמק שאלה נוגעת למקרה שבו "הבעל יחוייב בממון לאחר הגט".¹³³ אולם, ההרכב אינו נמנע מלהסתמך על דבריו של פוסק זה גם במקרים שבהם הגישה האשה תביעה לבית המשפט, אך נראה שהבעל טרם חויב בסכום כלשהו!¹³⁴ גם הטענה כי הדברים פשוטים ("פשיטה ליה") אינה פשוטה. פסקת הסיום ובה מסקנתו זו של בעל עמק שאלה מסתיימת במילים: "וכל זה אני כותב רק להלכה ולא לסמוך עלי", ונראה שהדברים הללו מתייחסים לתשובה בכללה, לרבות העמדה המחמירה המופיעה בה (עליה, כנראה, מסתמך ההרכב דן), שהרי תשובה זו פותחת במילים:

מכתבו עם שאלתו נתקבל. ולהשיבו להלכה מלבד אשר אני רחוק ומונע
 עצמי מלהשיב להלכה מחמת טרדותי, והלא רואה אנכי אשר כבר יצא
 הדבר בהיתר מכת"ר ורב אחד גדול [...] אך למען הכבוד [...] אכתוב
 בקצרה.¹³⁵

בכל פסקי הדין ציין ההרכב את דברי ר' מאיר פוזנר: "וראה בית מאיר, אה"ע, סימן קמ"ה סעיף ט', שחושש לדעת המהר"ם מלובלין, ונותן שם דרך כיצד לסדר הגט באופן שלא יהיה שום חשש לגט מוטעה גם לדעת המהר"ם".¹³⁶ ראשית יש לשאול מדוע, אם כך, אכן לא המליץ ההרכב דן לתת את הגט בצירוף נוסח הדומה לזה שהציע הבית מאיר

131 תיק 9322, לעיל ה"ש 19. ראו נספח, פסקה 11.

132 ראו לביא, לעיל ה"ש 7, בעמ' קפ-קפז. הסתמכות זו מפורשת בדברי ההרכב בתיק 0428, לעיל ה"ש 109. גם בית הדין הגדול בתיק 9225, לעיל ה"ש 71, ציין את הסתמכותו של ההרכב דן על מאמר זה.

133 תיק 9322, לעיל ה"ש 19. ראו נספח, פסקה 11.

134 ראו תיק 0428, לעיל ה"ש 53, ותיק 7164, לעיל ה"ש 66. ראו גם בפסיקתו של בית הדין הגדול, המסתמכת על נימוקי ההרכב דן, תיק 8894, לעיל ה"ש 96. ספק גדול אם פסיקתו של בעל עמק שאלה רלוונטית גם לגבי תיק 8369, לעיל ה"ש 78 ותיק 9997, לעיל ה"ש 83. ראו הדיון בתשובה זו בפסיקתו של הרב איזירר בתיק 7009, לעיל ה"ש 64.

135 שו"ת עמק שאלה, אבן העזר, סימן קטז (התרס"ו).

136 תיק 9322, לעיל ה"ש 19. נספח, פסקה 12.

– נוסח שיבהיר לבעל שהגט יהיה כשר גם אם ההסכם יופר?¹³⁷ אך גם עיון במכלול דבריו של הבית מאיר מעלה כי דעתו מורכבת יותר מכפי שניתן להבינה מדברי ההרכב:

והודאי שדברי החולקים על מהר"ם לובלין ז"ל אמת, שכונת התיקון [של רבינו יחיאל מפריש] לא היה על דרך שפירשו איהו [=הוא: המהר"ם מלובלין] כמבואר בדבריהם ובמהרש"א סוף גיטין, אבל עם כל זה לא מצאתי בכל דברי החולקים ישוב מספיק על טענות מהר"ם מלובלין מה שהכריחו לפירושו [138]

על כן הציע הבית מאיר בהמשך את הצעתו להוספת הנוסח הנ"ל בעת סידור הגט. עם זאת, הוא נמנע מלקבוע במפורש כי יש לחוש ולהחמיר כדעת המהר"ם מלובלין במקרה שבו לא נאמר נוסח זה.

החכם האחרון שהביא ההרכב כתומך בדעתו הוא ר' יואב יהושע ויינגרטן, שלפי דברי ההרכב הצטרף לדעת המהר"ם מלובלין ומשכנות יעקב:

בשו"ת חלקת יואב (אה"ע סימן כ"ה), כתב גם כן, שאם בשעת סידור הגט כבר היה בדעת האשה שלא לקיים את מה שהבטיחה לו, הרי זה גט מוטעה. כי אם היה יודע הבעל את הדבר במתן הגט לא היה מגרשה, "ואם כן, הוא מוטעה בעיקר המעשה, ואין אמירת הבעל שמגרשה בלא תנאי מועיל כלל והגט בטל".¹³⁹

דומני שעיון בדבריו של בעל חלקת יואב מלמדנו כי לא רק שדעתו למעשה שונה מן האופן שבו הציג אותה ההרכב דנן, אלא שבדבריו טמונה הבחנה חשובה ביותר בין מקרה כדוגמת הגט מווינא לבין מקרה כדוגמת המקרה דנן. הבחנה זו ראויה שתידון בראש פרק נפרד.

4. הפרת התחייבות העומדת בבסיסו של מתן הגט והפרתה של התחייבות נלווית

האם דומה המקרה של הגט מווינא למקרה שנדון במקרה דנן ובתיקים הדומים לו? כפי הנראה, סביר מאוד שגם מי שמחמיר במקרה של שכיב מרע שנתן גט על דעת זה שהאשה תינשא לו מחדש אם יבריא, לא יסבור שבמקרה של תביעה להגדלת מזונות יש להטיל ספק בכשרות הגט.

137 וראו להלן בסעיף 7 של פרק זה.

138 בית מאיר, אבן העזר, סימן קמה סעיף ט (התר"ך).

139 תיק 9322, לעיל ה"ש 19. נספח, פסקה 9.

הבחנה זו מתקיימת למשל בדבריו של הרב יוסף כהן, שעל דבריו בסימן יח של דברי יוסף הסתמך כאמור ההרכב דנן; אך במקרה כגון זה דנן הוא סבור שאין ספק בכשרותו של הגט. אחד מנימוקיו להכשרת הגט בסימן יז מבוסס על דברי הבינת אדם, שכתב:

שאינ מן הסברא שיגרש אשתו בשביל ממון שנותנים לו, ומי ראה כזאת, אלא בודאי שבלאו הכי היה מן ההכרח לגרש, יהיה מאיזה טעם שיהיה, רק כל מה שיכול להוציא ממון עושה כל התחבולות, ואנן סהדי שלא בשביל זה הוא מגרשה כיון שנתן לה גט. על כן גמר ומגרש אותה בלא פקפוק.¹⁴⁰

לעומת זאת, הסביר הרב כהן בסימן יח,¹⁴¹ במקרה של גבר שכלל לא רצה לגרש את אשתו משום שלא רצה להיות ללא אשה, הטעייתו כאילו נתקדשה לו אשה אחרת הינה הטעיה בגורם המהותי למתן הגט, ויש להבחין מקרה זה ממקרה של הטעיה בעניין ממוני שאינו הגורם לגירושין אלא עניין נלווה להם.

במילים אחרות, נראה שגם מרבית הפוסקים המחמירים, מחמירים במקרה שבו הפרת התחייבות נגעה להתחייבות שבעטייה ניתן הגט, כמו במקרה של הגט מווינא, שם הבעל כלל לא רצה לגרש ולכן הובטח לו שאשתו תשוב אליו אם יבריא. כלל לא ברור שיחמירו במקרה שבו הפרת התחייבות נגעה לתנאי ממוני הנלווה לגט, ואינו הסיבה לנתינתו. הבחנה זו מפורשת בדבריהם של כמה פוסקים ודיינים, ובכללם בדבריו של בעל חלקת יואב. לפני שאעניין בדבריו אציין כי עובדות המקרה דנן, המובאות בפסיקת ההרכב דנן, מלמדות שלא היה מדובר במקרה שבו השתוקק הבעל להמשיך ולחיות עם אשתו ורק הסכסם הגירושין הביא אותו לגרשה; להפך, הוא חפץ בגירושין מרצונו החופשי ואף העלה כלפי האשה טענות קשות שמשמעותן ההלכתית היא שלכאורה אסור להם

140 בינת אדם, לעיל ה"ש 117. נימוק זה הוצג על ידי הרב כהן (דברי יוסף, לעיל ה"ש 119, בעמ' קעב) כ"עיקר יסוד ההיתר" של הבינת אדם. חשוב לציין כי המקרה שבו דן הבינת אדם הוא חמור יותר מהמקרה דנן גם לדעת הרב כהן (ראו לעיל ה"ש 126), משום ששם הבעל הוטעה עוד קודם מתן הגט. לדיון ארוך נוסף בהבחנה זו, כמו גם בטענה שיש להבחין בין הטעיית הבעל לגבי מצב עובדתי שהתקיים כביכול בעת מתן הגט לבין הפרת הבטחה כלפיו המתרחשת לאחר מתן הגט, ראו שו"ת ויען דוד חלק שני, צ (התשנ"ג). המחבר, הרב חיים יוסף דוד ווייס, דיין באנטוורפן, דן בהתחייבות ממונית משמעותית מאוד של האשה, שהופרה מיד לאחר קבלת הגט. הרב ווייס הכשיר את הגט וטען שאף אין צורך בגט שני, למרות שברור היה שקיום התחייבותה של האשה היה חשוב מאוד לבעל. ההבחנה שבה אני עוסק בפרק זה משמשת אותו כדי להבחין מקרה זה מהמקרה של הגט מווינא ולטעון שגם הדעות המחמירות שם לא יחמירו כאן.

141 דברי יוסף, לעיל ה"ש 119, בעמ' קעח.

להמשיך לחיות יחד (בית הדין אף ציטט את טענתו: "אשה שזנתה תחת בעלה"). ממילא קשה לומר שסכום המזונות הנמוך שנקבע בהסכם הוא הגורם להחלטתו להתגרש.¹⁴² מה פסק בעל החלקת יואב?¹⁴³ לפי דברי ההרכב דנן הוא קבע בפשטות "שאם בשעת סידור הגט כבר היה בדעת האשה שלא לקיים את מה שהבטיחה לו, הרי זה גט מוטעה".¹⁴⁴ אולם, עיון בדבריו מעלה תמונה שונה. פוסק זה קבע כי הגט כשר אף במקרים חמורים יותר מהמקרה דנן, מקרים שבהם לא רק שהאשה התכוונה להפר את הבטחתה (וההפרה אכן בוצעה לאחר קבלת הגט), אלא אף יצרה מצג שווא כלפי הבעל שלמעשה כבר הוטעה טרם מתן הגט.¹⁴⁵ למעשה, תשובתו מיועדת להבחין בין מקרה

142 ייתכן שבית הדין היה מודע לטענה זו ולכן הדגיש כי "מי שדחף מאד לאישור ההסכם וסידור הגט היו האשה וב"כ ואילו הבעל היסס" וכן כי הבעל התייעץ עם עורך-דין במטרה להיות בטוח שלא ייתבע בהמשך. עדיין קשה להניח שסכום המזונות היה הגורם העיקרי למתן הגט כפי שאמור למעלה (ואכן, כפי שראינו, לא הבעל היה זה שעורר כאן את טענת הגט המוטעה). אכן, הרב שאנן בפסק דינו (שאנן, לעיל ה"ש 46, בעמ' 341), ראה צורך להדגיש כי לא היה לבית הדין כל ספק שהגט לא היה ניתן אילו הניח הבעל שייטבע בהמשך בבית המשפט, וכי מלכתחילה לא רצה בגירושין. אכן, קשה להניח שבכל מקרי הגט המוטעה שנפסקו בארץ מדובר בטעות בגורם שהביא לגירושין. להפך, ניתן להניח שבמרבית המקרים הגורם לגירושין אינו סכום המזונות שנקבע בהסכם, וכדברי הרב כהן (דברי יוסף, לעיל ה"ש 119, בעמ' קעד): שבמרבית המקרים "אין אומדנא דמוכח שרק על דעת כן הוא מגרשה, ואדרבה יש לומר שיש אומדנא הפוכה שגם בלאו הכי היה מגרשה, שמן הסברא אין אדם מגרש אשתו בשביל ממונו". עם זאת, דומה שבמקרה דנן הודגשו הדברים אף בעובדות פסק הדין. יש לציין כי גם בתיק 7164, לעיל ה"ש 66, תביעת הגירושין הוגשה על ידי הבעל – דבר המקשה לטעון כי הממון היה מניע מרכזי למתן הגט. בכל מקרה, גם אם ברור שישנם מקרים שבהם התחייבויות האשה בנוגע למזונות ילדים וכו' הן גורם דומיננטי בנכונותו של הגבר לתת את הגט, קשה לומר כי הן הסיבה לגירושין, ולדעת בעל החלקת יואב, למשל, שעל דבריו כביכול מסתמך ההרכב דנן, אף הטעיה מכוונת מראש (ולא רק הפרה עתידית) הנוגעת לתנאי נלווה אינה פוגעת בכשרות הגט. בכל מקרה, כפי שכבר צוין, ההרכב דנן החיל את אותו דיון בדיוק על כלל המקרים הבאים לפניו, ללא הבחנה בנסיבות הגירושין השונות.

143 יואב יהושע וינגרטן חלקת יואב חלק א, ריו (התשמ"ה).

144 תיק 9322, לעיל ה"ש 19. ראו נספח, פסקה 9. מילים אלה מופיעות בכל פסקי הדין של ההרכב, גם במקרים שבהם לכאורה כלל לא ברור שכוונת האשה הייתה להפר את ההסכם כבר "בשעת סידור הגט". לחשיבותה של קביעה זו ראו לעיל ה"ש 20.

145 זו נקודה חשובה ביותר, משום שבמקרה דנן ובשאר המקרים שבהם עוסק מאמר זה התבצעה ההפרה לאחר מתן הגט (גם אם ההרכב דנן טען שמלכתחילה התכוונה האשה להפר אותו), ואין ספק שזו "טעות" קטנה יותר מאשר במקרים שבהם הוטעה הבעל טרם מתן הגט ונתן אותו על סמך ההטעיה הזו (כמו במקרה המתואר בדברי יוסף, לעיל ה"ש 119, בסימן יח). אכן, אחד הפוסקים המחמירים יחסית בסוגיית הגט המוטעה, ר' יצחק אלחנן ספקטור, עומד באריכות על הבחנה זו: שו"ת עין יצחק, חלק ב, אבן העזר, סימן לו, אות כו (לא מיותר לציין שהמקרה שנדון שם הוא מקרה שבו הגבר אהב את אשתו ורצה להמשיך לחיות איתה, והרמאות שהופעלה כלפיו נועדה לגרום לו לגרשה. כפי שניתן

כדוגמת זה של הגט מווינא לבין הטעיה הנוגעת לממון, ומכאן שבהחלט סביר שההבחנה שעשה תיתמך גם על ידי המהר"ם מלובלין ושאר הפוסקים המחמירים שהביא ההרכב דנן כתומכים בו (למעט, אולי, בעל עמק שאלה), ואף הם לא יעלו ספקות בכשרות הגט במקרים כגון המקרה דנן.

בעל החלקת יואב קיבל את דעתו של המהר"ם מלובלין שבמקרה של הגט מווינא לא יועיל ביטול המודעות שעשה הבעל; אולם במקרים כגון אלה שמתקיימים במדינת ישראל דעתו כנראה תהיה שונה. במקרה כגון זה (וכאמור, לכאורה אף חמור יותר) עוסקת תשובתו הפותחת במילים:

אמרתי לבאר במה ששכיח מאד שהאשה רימתה את הבעל בחפצים ובמעות, והבעל סבר שהוא מושלש ואח"כ נמצא שאינו מושלש כפי רצון הבעל.¹⁴⁶

בתשובתו קבע בעל החלקת יואב כי ההגדרה של גט מוטעה מתקיימת "רק במוטעה בעיקר המעשה"¹⁴⁷, כלומר: כשהטעות נוגעת לגורם שהביא את הבעל לגרש, כדוגמת הטעיה שהתקיימה בגט מווינא, בעוד שטעות בעניינים הנספחים למתן הגט אינה פוסלת אותו, גם אם מתן הגט מתעכב עד לויתורים או להבטחות שונות של האשה (דבר המלמד על חשיבות העניין לבעל):

אבל במגרשה בשביל שסבר שכבר השלישה החפצים, הרי אינו מגרשה בשביל החפצים רק שמעכב הגירושין למשכון שתתן לו החפצים, אבל הגירושין בעצם אינן מוטעין שהרי אדרבה אם אינה נותנת החפצים יותר הוא שונא אותה ורוצה לגרשה, רק שהוא מחזיק הגט למשכון על החפצים, וזה לא נקרא רק תנאי, וכהאי גוונא בחליצה תהיה כשרה, וכן בגט אם אמר הבעל קודם נתינה שמגרשה בלא תנאי שפיר הגט כשר, דטעות לא הוי רק אם לא היה צריך להתחיל המעשה כלל אבל אם כוונתו לעשות המעשה רק על אופן זה, תנאי מיקרי ולא טעות.¹⁴⁸

לראות שם, המקרה הוא אף חמור יותר מזה של הגט מווינא והפוסק שם עמד על כך באריכות. ראו גם בדיונו של הרב הרצוג בה"ש 150). ראו בדברי הרב איזירר בתיק 7009, לעיל ה"ש 64, שהסיק שהרב ספקטור היה מקל במקרה כגון זה שהוא דן בו. בכלל, בפסק דין זה עשה הרב איזירר הבחנה חשובה בין "גט מוטעה מיסודו לבין גט שהתחייבות בו לא קוימה". במקרה כגון זה שלנו נחתם הסכם שניתן היה לקיימו, אלא שהאשה החליטה להפר אותו. במקרה כזה מדובר על תרמית ולא על הסכם מוטעה, וממילא הגט שניתן בעקבותיו הינו גט כשר.

146 חלקת יואב, לעיל ה"ש 143.

147 שם, בעמ' ריט.

148 שם, בעמ' ריט-רכ.

ובהמשך שוב:

אם רימתה אותו בחפצים אף שלא היה כפי כוונת הבעל בשעת נתינת הגט
בזה שפיר מועיל אם אמר שנותן בלא תנאי ואין זה מקרי טעות.¹⁴⁹

הבחנה זו שהציע בעל החלקת יואב – בין טעות בגורם המרכזי לגירושין לבין טעות באחד התנאים הנלווים למתן הגט – היא הבחנה חשובה שרבים עמדו עליה, ועל כן ספק רב אם ניתן לבסס עליה את הפסיקה של ההרכב דנן (ואף ספק אם שאר הדעות המחמירות במקרה כגון זה של הגט מווינא, שעליהן מסתמך ההרכב, היו מחמירות כמותו). להפך, דומה שלפי הבחנתו של בעל החלקת יואב קשה להגדיר את הגט במקרה דנן כגט מוטעה.¹⁵⁰

5. בחינת ה"טעות" ברמה העובדתית

לצד הדיון על המקורות ההלכתיים על אודות הגט המוטעה והתאמתם למקרה דנן, יש צורך לנהל דיון על אודות הקביעה העובדתית של ההרכב שמדובר כאן בהטעה של

149 שם, בעמ' רכ.

150 ראו דיון בדבריו אצל לביא, לעיל ה"ש 7, בעמ' קעד-קעז, ואת סיכום דבריו המובא בטקסט הסמוך לה"ש 162. להסתמכות נוספת על החילוק שהוא עושה ראו ערעור תשכג/84, לעיל ה"ש 36, בעמ' 81 (ללא אזכור שמו של בעל החלקת יואב); תיק (אזורי ת"א) 980/כ"ז, פד"ר ז 353, 377 (התשכ"ט) ובדברי הרב איזירר בתיק 7009, לעיל ה"ש 64. מקרה מעניין מאוד נדון אצל הרב הרצוג בתקופת המנדט, והוא ודאי חמור יותר מהמקרה דנן (הרצוג, לעיל ה"ש 7): "שאלה: איש אחד מעגן את אשתו הרבה שנים. עכשיו, בהשפעת רבנים, הוא מסכים לתת גט לאשתו, אולם רק בתנאי שאבי אשתו יתן סך של שלוש מאות לא"י לטובת מוסד מסויים. הסך הזה הוא למעלה מכוחותיו של האב, שיכול לתת, לכל היותר, חמישים לא"י. ראש המוסד מוכן לקבל חמישים לא"י ושטר על מאתיים וחמישים לא"י הנותרות ולתת קבלה על סך שלוש מאות לא"י, ואח"כ ימחול על השטר. נשאלת השאלה, אם תחבולה זו היא הערמה, ואם הוגן לעשות כך, ואם לא יהא זה גט מוטעה". כלומר: הרב נשאל אם מותר להטעות מלכתחילה את הבעל – ולא על כשרותו של הגט בדיעבד, כמו במקרה דנן. הרב קבע שניתן לעשות זאת, אך לאחר התחבטות קשה וארוכה, ותוך שהוא חושש מאוד לדעות המחמירות. במהלך הדיון (עמ' תתקסח) הוא הבחין בצורה דומה לזו של בעל החלקת יואב (אך ללא הזכרת שמו) בין מקרה זה לבין המקרה שבו דן הרב ספקטור (לעיל ה"ש 145). הרב הרצוג שלח את תשובתו לכמה רבנים ופרסם את תשובותיהם בספרו (פסקים וכתבים חלק ח, תתקפז = היכל יצחק חלק ב, סימן מט). מעניינת במיוחד תשובתו של הרב שלמה זלמן אויערבך שהסכים להתיר לעשות גט כזה, ובין דבריו, כפי שהביאם הרב הרצוג (שם, בעמ' תתקצז): "ועוד הוא [=הרב אויערבך] מביא מחלקת יואב להגאון מקינצק ז"ל, סי' כ"ה שכתב שדבר זה שכיח מאד שמרמין את הבעל בחפצים ובמעות ומבאר בארוכה שבכהאי גוונא שאינו מוטעה בעיקר מעשה הגירושין כי אם בהשלשת ממון וכדומה, בזה שפיר מועיל מה שאומר אח"כ שהוא נותן את הגט בלי תנאי, ותורה לאל שבנקודה זו כיוונתי [=הרב הרצוג] לדעת הגאון ז"ל כמו ששנית וכפלתי במשך דיוני הנ"ל".

הבעל, גם אם הפנייה לבית המשפט אכן התרחשה זמן קצר לאחר מתן הגט. הדיינים רואים בהגשה של תביעת המזונות עבור הילדים ובשמם מעין פיקציה, שהרי התביעה מוגשת למעשה על ידי האם, ועל כן קבעו שהאשה הפרה את התחייבותה לבעל ואף הטעתה אותו בעת מתן הגט בכך שגרמה לו לחשוב כי הוא מובטח מפני תביעות עתידיות.¹⁵¹ ניתן אולי להבין את כעסו של בית הדין על התנהלותה של האשה שאכן אינה עומדת בדיבורה, אולם ספק אם ניתן לטעון כי בוצעה כאן הטעיה, בפרט כשמדובר – כמו במקרה דנן – על הסכם המחייב את הבעל בסכום נמוך מאוד למזונות ילדי, דבר שללא ספק יעודד את האשה לפנות לבית המשפט בתביעה להגדלת מזונות.¹⁵² מעבר לכך שגם מבחינת ההלכה הקביעה כי האשה יכולה להטיל על עצמה התחייבות מוחלטת הנוגעת למזונות הילדים אינה פשוטה (כפי שנראה בסעיף הבא), הרי ודאי שמבחינת המשפט הישראלי אין תוקף להתחייבות כזאת, ולכן קשה לטעון שזהו מקרה רגיל של הגבלה חוזית שבה אדם מתחייב להימנע מעשיית דבר מה שהחוק מתיר לו לעשות. בכל

151 תיק 9322, לעיל ה"ש 19. ראו נספח, פסקאות 2-5. דברים דומים נאמרו בתיק 0428 (לעיל ה"ש 53) וכן בתיק 8894 (לעיל ה"ש 96): "אין מקום גם לטענה שלמרות הסכמת האפוטרופסית שלה, הקטינה יכולה להגיש תביעה עצמאית. שהרי ילדה בת תשע לא חתמה על יפוי כח לעו"ד אפשטיין, היא איננה יכולה לעשות זאת מבחינה משפטית, בהיותה מחוסרת כשרות משפטית. מי שהגישה את התביעה היא האם, כאפוטרופסית טבעית, וכמו שנכתב בכותרת כתב התביעה שהגישה לבית המשפט".

152 לעניין זה היה משקל בפסיקת בית הדין הגדול במקרה דנן, ראו לעיל ה"ש 95. אכן, בדיון הראשון בערעור על התיק דנן, לעיל ה"ש 54, כתב הרב דיכובסקי כי קביעת סכום מזונות זעיר "לא רק שאינה ראויה, אלא פותחת פתח להפרת ההסכם ופניה לבית המשפט". הוא חזר על קביעה זו במאמרו, דיכובסקי, לעיל ה"ש 93. ראו תיק (אזורי טב') 7083-21-1, הדין והדיין 7, 19.5.2004, שם קבעו הדיינים שאין לאשר הסכם גירושין שבו מזונות נמוכים מהמקובל (שם מדובר היה על 700 ש"ח), למרות שהבעל התנה בכך את נכונותו למתן הגט, משום שהדבר יעודד את האשה להגיש תביעה בניגוד להסכם. ראו גם דברי הרב איזירר בתיק 7009, לעיל ה"ש 64, על אודות מקרים שבהם בעל יכול להבין שיש סיכוי שיתבע בהמשך. עוד יש לומר כי פוסקי הלכה מכירים בכך שישנם מקרים שבהם אשה יכולה להפר תנאים שעליהם התחייבה אל מול הבעל כדי לקבל את גטה, אם היא מבצעת הליך הנקרא "מודעא" (וראו לעיל ה"ש 101) שבו היא מודיעה לאחריים (כמובן, ללא ידיעת הבעל) כי אין בכוונתה לקיים את ההסכם והיא "מסכימה" לו מתוך חוסר ברירה כדי לקבל את הגט. לדעתם של פוסקים מסוימים, מודעא כזו יכולה לאפשר לה לגבות מן הבעל חיובים שעליהם כביכול ויתרה לו כדי לקבל את הגט בלי להחשיב את הגט כמוטעה. לא ארחיב בנקודה זו, אך הטענה בדבר מודעת האשה כגורם לפטור מהתחייבות בהסכם עלתה (לחיוב ולשלילה) בפסיקתם של בתי הדין הרבניים. ראו, למשל, ערעור תשכ"ג/84, לעיל ה"ש 36, ובפסק הדין בפד"ר יד, לעיל ה"ש 33, בעמ' 88, ולאחרונה תיק (גדול) 5037-28-1 (פורסם בנבו, 6.2.2006), שם עולה טענה כי ביטול המודעות טרם סידור הגט מועיל גם כדי לבטל את מודעת האשה. וראו גם דברי לביא, לעיל ה"ש 7, בעמ' קפח-קפט. לדעתו של הרב שינפלד – שלא בקשר לענייני גירושין – על תוקפה של מודעא שנעשתה ע"י מי שנאנס לחתום על הסכם, ראו: תיק (אזורי ת"א) 07/תשנ"א, פד"ר טו 276, 301-308 (התשנ"א).

מקרה מדובר בהתחייבות שאין אפשרות אמיתית לאוכפה לחלוטין, והבעל אמור היה לדעת זאת. אפרט.

דבר ידוע הוא שהפסיקה האזרחית במדינת ישראל, במהלך שהחל כבר בשנותיה הראשונות של המדינה, הכירה באי-כפיפותו של הקטין להסכם הגירושין שבין הוריו בכל הקשור לתביעת המזונות שלו, אף אם זו מוגשת באמצעות אמו כאפוטרופסית שלו.¹⁵³ בהמשך אף נקבע כי גם השאלה בדבר החזקת ילד אינה כפופה תמיד להסכם הגירושין של הוריו.¹⁵⁴ כאמור, ההרכב דנן יכול למתוח ביקורת על הגשת התביעה עבור הקטינה בידי האשה, אולם קשה מאוד לטעון – כפי שאכן הוא טוען בתיק דנן – כי הבעל הוטעה משום שבאמת ובתמים סבר שההסכם מבטיח אותו לחלוטין מפני כל תביעה להגדלת מזונות. ועוד: בדיון הראשון בערעור על התיק דנן ציין הרב בוארון, שתמך בפסיקתו של ההרכב דנן, כי בשנים האחרונות נוצרה קביעה מגמתית בבתי המשפט, שלפיה הילדים אינם כפופים להסכם הגירושין וכי מגמה זו "מנוצלת במלוא המרץ ע"י שופטים בבתי המשפט למשפחה".¹⁵⁵ אולם, אם כך הם פני הדברים ומדובר בתופעה רחבה ההולכת וגדלה, הרי שהדבר דווקא מפחית מחוזק טיעונו של הרב בוארון, הקובע שהבעל לא הבין כי "הענין אינו סגור".¹⁵⁶

התמיהה אף גוברת עקב העובדה שבמקרה דנן הדגיש בית הדין כי הבעל התייעץ עם עורך-דין טרם חתימתו על ההסכם.¹⁵⁷ אמנם מטרתו של בית הדין בהדגשה זו היא להראות עד כמה חשש הבעל מהפרת ההסכם, אולם קשה להניח שעורך-הדין, המודע היטב למצב המשפטי בארץ, שכנע אותו שההסכם אכן מבטיח אותו מפני כל אפשרות להגשת תביעת מזונות.¹⁵⁸ יתר על כן: יש לתמוה גם על בית הדין עצמו. לדברי בית הדין

153 ראו מקורות ודיון, למשל: פנחס שיפמן דיני המשפחה בישראל כרך שני 257-259 (1989); מיכאל קורניאלדי דיני אישים, משפחה וירושה בין דת למדינה: מגמות חדשות 141-146 (2004). חשוב להדגיש כי בדרך כלל תביעה בשם הקטין להגדלת מזונות שנקבעו בהסכם גירושין אינה מצריכה הוכחה בדבר שינוי נסיבות. להרחבה ראו אבישי גריידי וניסים שלם מזונות ילדים – הלכה ומעשה 275-305 (2005). עם זאת, כפי שראינו, בית הדין המניח שהתביעה לא באמת הוגשה בשם הילד ולכן בחן את קיומו של שינוי נסיבות. אכן, במקרה דנן עמד ההרכב על כך שתביעת האם אינה מוצדקת משום שלא ייתכן שחלו שינויים בתוך שמונה ימים מיום סידור הגט (דבר דומה הוא כותב בתיק 0428, לעיל ה"ש 53).

154 קורניאלדי, שם, בעמ' 147.

155 תיק 5951, לעיל ה"ש 86. לא ברור מדוע ציין הרב בוארון כי מדובר בתופעה של השנים האחרונות בלבד. תופעה זו הייתה מוכרת כבר לפני שנים רבות כתופעה נפוצה, גם על ידי הדיינים. ראו, למשל, בדברי הרב כהן שהובאו בסעיף 3 לעיל.

156 שם.

157 הן בפסק הדין הראשון (ראו להלן ה"ש 230) והן בפסק הדין המבהיר, תיק 5951, לעיל ה"ש 85.

158 אכן, בדיון הראשון בערעור (ערעור 5951, לעיל ה"ש 86) הדגיש הרב דיכובסקי כי ההתייעצות עם עורך-הדין מקשה על העלאתה של טענת ההטעיה. כך הוא גם הדגיש בנוגע למקרה דנן במאמרו, לעיל ה"ש 93. ראו גם את דבריו של הרב דיכובסקי בתיק 1903, לעיל ה"ש 46, שם ציין כי יש להניח

הבעל השתכנע כי "ההסכם סגור" ועל דעת כן נתן את הגט. אולם, בית הדין הרי מודע היטב לכך שההסכם איננו יכול להיות "סגור" – ומדוע זה נתן לבעל להבין שלא כך הם פני הדברים, ובעקיפין תרם להיווצרותו של גט מוטעה לפי שיטתו? ¹⁵⁹ לשאלה זו אתייחס בפרק הסיום, אולם חשוב לציין כעת שכאשר ביקש הרב דיכובסקי לטעון כי ההרכב דנן אכן הבהיר לבעל "היטב את משמעות הסכם הגירושין שאינו סגור, וכי קיימת אפשרות לתביעה נוספת בבית המשפט" ¹⁶⁰ ועל כן לא מדובר כאן בגט מוטעה, ענה לו ההרכב דנן כי לא הייתה כל הבהרה כזו; להפך: לדבריו הבעל היה משוכנע שלא ייתבע בעתיד. ¹⁶¹

מכל מקום, לדעתי קשה לטעון להטעיה של הבעל במקרה דנן ובמקרים דומים, והעלאתה של טענה זו נראית פעמים רבות כהיתממות, בפרט אם קיבל הבעל ייעוץ משפטי. על מקרה כגון זה כתב הרב לביא, על סמך דברי כמה אחרונים:

גם לדעת המחמירים במקום שהבעל הוטעה, יש להקל בשני מקרים, או במקום שהבעל יכל לבדוק אם מטעים אותו ולא ברר, ככהאי גוונא אמרינן איהו אטעי אנפשי [=במקרה כזה אנו אומרים: הוא הטעה את עצמו]. ויש אומרים שבכל מקום שניתן לתלות שהיה מגרש גם בלאו הכי, אין לפסול הגט מחמת הטעיה. ¹⁶²

בנקודה זו יש להוסיף את דבריו של אחד מגדולי הפוסקים בדורות האחרונים, הרב משה פיינשטיין. ¹⁶³ הרב פיינשטיין נשאל על אודות מקרה שבו התגרשו בני זוג יהודים אורחי

שעורך-דינו של הבעל מודע למצב המשפטי בישראל, ולכן טענתו של בעל שהיה לו ייצוג משפטי – הטוען כי לא ידע שיש דרך לעקוף את הכתוב בהסכם הגירושין – "אינה תופסת". ¹⁵⁹ בניגוד להרכבים אחרים, שדאגו להודיע כי הגט ניתן ללא כל קשר לקיום ההסכם; ראו להלן בסעיף 7.

160 ערעור 5951, לעיל ה"ש 86.

161 לעיל, בטקסט הסמוך לה"ש 91. קשה לקבל את ההסבר כי בית הדין לא יידע את הבעל על אפשרות התביעה רק משום שמידע זה היה מרתיע את הבעל ומעכב את מתן הגט. כפי שכבר ראינו בדברי הבית מאיר וכפי שנראה להלן בסעיף 7, ראוי לבית הדין לבצע הבהרה כזו.

162 לביא, לעיל ה"ש 7, בעמ' קפב, וראו דבריו שם, בעמ' קפז. עם זאת, הוא ציין שם כי לדעת בעל עמק שאלה (לעיל ה"ש 132), שעליו גם ההרכב דנן נסמך, "סברא זו תלויה באשלי רברבי". הטענה כי אדם שיכול היה לבדוק עניין מסוים ולא עשה זאת גורם לכך שהוא "מטעה את עצמו" ואף "מפסיד על עצמו", מופיעה בהלכה בהקשרים שונים. ראו, למשל, בדיני הקניין: שולחן ערוך, חושן משפט, סימן רלב, סעיף יח.

163 שו"ת אגרות משה, אבן העזר, חלק שלישי, סימן לו (התשל"ג). תשובה זו נדונה אצל לביא, לעיל ה"ש 7, בעמ' קפז-קץ. בתיק 1903, לעיל ה"ש 46, נסמך הרב דיכובסקי על תשובה זו כדי לדחות על הסף טענה כנגד כשרות הגט. יצוין כי בתיק 0428, לעיל ה"ש 53, הזכיר ההרכב דנן תשובה זו (באמצעות הפניה למאמרו של הרב לביא, כמו מקורות אחרים המובאים שם), אולם היא נעדרת מפסקי הבאים בנושא גט מוטעה. יש להניח כי השמטתה של תשובה זו – שקשה להבין כיצד היא תומכת בדעתו של ההרכב דנן – אינה מקרית.

קנדה בבית הדין ובו גם סודרו ענייני הממון שביניהם, תוך הסכמה שלאחר מכן יבוצע גם הליך גירושין אזרחי. הם אכן ביצעו על סמך ההסכם הליך גירושין אזרחי במקסיקו. לאחר מכן נשא הגבר אשה חדשה. אז הגישה אשתו הראשונה תביעת מזונות כנגדו לבית המשפט וכן הגישה תלונה כנגדו על עבירת ביגמיה (במטרה לחייבו לגירושין בבית המשפט הקנדי). זאת, משום שלטענתה – שהייתה כפי הנראה נכונה עובדתית – הם עדיין נשואים לפי חוקי קנדה, שלא הכירו בגירושין שנערכו במקסיקו. הבעל טען כי אילו היה יודע שהגירושין האזרחיים שעשו לא יועילו וכי ייתבע על ידי אשתו למזונות בבית משפט ואף אולי יישלח לכלא, לא היה נותן גט. וכפי שניסח את הטענה הרב פיינשטיין:

אבל כשהיא תובעת דבר שאינו חייב לה מצד שיש לה כח מדיני המדינה יש לחוש דאולי הוא כאנן סהדי [=אנו עדים, כלומר: זה דבר הברור לכל] שלא היה נותן גט אדעתא דהכי [=על דעת כך] ובפרט שהסכימה לפסק ב"ד לקבל הגט בסך שאמרו הב"ד. ואם תובעת אותו גם שיענשוהו על החטא שנשא אשה אחרת, הרי לפי תביעתה לא יועילו לו כלום הגט פטורין, דהרי אף שרוצה ליקח אשה לא יוכל בשביל שלא יניחוהו מדיני המדינה, שעל דעת זה הוא עוד יותר אומדנא שלא היה נותן גט.¹⁶⁴

ניסוח זה, לצד עובדות המקרה, מלמד כי במקרה זו טוען הגבר טענה מהותית העומדת בבסיס נכונותו להתגרש, ולא טענה הנוגעת לתנאי נלווה לגירושין (לאור ההבחנה שנעשתה בסעיף הקודם): מה בצע לו להתגרש כהלכה אילו לא ייחשב כגרוש על פי חוקי מדינתו, אלא ייחשב כנשוי לגרושתו ה"הלכתית" ואף יועמד לדין בעבירת ביגמיה? ובכל זאת קבע הרב פיינשטיין כי רק אם היה מתנה הבעל במפורש כי הגט תלוי בגירושין האזרחיים יוכל לטעון לבטלותו, אך לא כך היה במקרה זה (כפי שלא היה במקרה דנן ובדומיו):¹⁶⁵

אבל מטעם אחר יש לדון שלא יוכל לטעון כן ולבטל את הגט, דהרי דיני המדינה ודאי היה ידוע גם לו והיה לו לחוש ולהתנות שאם תתבע בדיני

164 שו"ת אגרות משה, שם.

165 יש לציין כי בתשובה שכתב הרב פיינשטיין עשר שנים קודם לכן (אך פורסמה מאוחר יותר: שו"ת אגרות משה, אבן העזר, חלק רביעי, סימן קטז (התשמ"ה)) הוא מחמיר יותר וחושש לגט מוטעה – "וחשש ממזרות על הבנים שתלד ח"ו" – ומקרה זה מוזכר בידי הרב שאנן בפסק דינו, שאנן "דעת המיעוט בתיק 1903", לעיל ה"ש 46, בעמ' 342. יש לעמוד על ההבדל בין שני המקרים: גם במקרה החמור יותר מדובר היה באשה שהתגרשה בגט ועיכבה את הגירושין האזרחיים. אולם שם לא היה מדובר בתביעת מזונות מכוח חוק שהיה אמור להיות ידוע לבעל, כפי שהוא במקרה הנדון למעלה (ובמקרה דנן), אלא בהעלאת תביעת ממון סחטנית מצד אבי האשה כנגד הבעל בתמורה להסכמתה להתגרש אזרחית – תביעה שלפי האמור בתשובה לא עלתה כלל טרם סידור הגט ולא הייתה יכולה להיות מובאת בחשבון בעת סידורו.

המדינה בין טענת ממון בין טענת עונש לא יהיה גט שאף בלא תנאי כפול היה מועיל מצד שהוא גם אנן סהדי [...] אבל כיון שלא חשש להתנות זה חזינן שהיה לו טעם שלא היה חושש לזה אולי שחשב להשאר בא"י או טעמים אחרים. עכ"פ כיון שודאי ידע מזה ולא חשש להתנות ודאי גמר בדעתו ליתן הגט אף שאיכא חשש זה ואין יכולין לבטל הגט אף שתובעת דבר שאינו חייב, ואף שתובעת לענשו. ואם האמת שלא ידע שתוכל לתבעו בדיני המדינה איכא חשש גדול על הגט לע"ד, אבל מסתמא יש לנו לתלות שידע מדיני המדינה ואין יכול לבטל הגט.¹⁶⁶

לאור זאת ניתן להניח כי גם גבר המתגרש בישראל, בפרט אם הוא מקבל ייעוץ משפטי, מודע למצב המשפטי בארץ, ולא יוכל לטעון לטעות ולהעלות טענות בדבר כשרות הגט אם ייתבע להגדיל את התשלום למזונות ילדיו (מה גם שמדובר, כאמור, בתנאי נלווה ולא בדבר העומד בבסיס הנכונות למתן הגט כדוגמת המקרה שעליו דיבר הרב פיינשטיין, וקל וחומר למקרה דנן).

יש לציין כי תשובה זו נכתבה לרב גדליה פלדר, פוסק חשוב וידוע מטורונטו, קנדה. הרב פלדר עצמו דן במקרה זה והגיע למסקנה דומה לזו של הרב פיינשטיין, תוך שהביא לכך כמה מקורות מפוסקים חשובים בעבר.¹⁶⁷ לדבריו:

הוא הדין נמי בנידונינו דנתגרשה ממנו, אלא שע"פ החק יש לה הזכות לדרוש כמה דברים ממנו כל זמן שלא נתגרשה באזרחיים, אבל אין זה בא לומר שהיות והיא דורשת ממנו הנהו דברים הרי לא נתגרשה, דזה לא ניתן לומר [...] ¹⁶⁸

הוא אף הוסיף דברים חשובים שאמר לו הרב פיינשטיין על פה:

ואמר לי בע"פ שאין לחוש לזה כלל, שהרי סבור וקבל ומדוע לא עיין בזה ולא בא לשאול, והלא ידע דהציוילים [=הגירושין האזרחיים] ממקסיקן אין להם שום תוקף אצלנו ומה יטעון כעת, ואין כאן לא תנאי ולא בטול והגירושין כשרין ואין עליה דין אשת איש על פי חוקי התורה [...] ¹⁶⁹

166 שו"ת אגרות משה, לעיל ה"ש 163 (ההדגשה הוספה).

167 עובדות המקרה, דיון בו ותשובתו של הרב פיינשטיין מובאים בספרו: גדליה פלדר נחלת צבי חלק ב 463-459 (התשל"ב).

168 שם, בעמ' 461.

169 שם, בעמ' 462.

לסיכום: הן ההיגיון המשפטי והן הפסיקה ההלכתית מלמדים על כך שיש להציב סימני שאלה גדולים על טענתו של ההרכב דנן כי מדובר כאן בגט מוטעה ובחשש חמור של איסור אשת איש.

הרהור אחרון לסיום נקודה זו, הנוגעת לעובדת קיומה של טעות אצל הבעל: כפי שנאמר בראשית פרק זה, כאשר נקבע סכום מזונות קטן במיוחד והבעל מבין שהאשה "הסכימה" לסכום זה בלית ברירה, סביר למדי שיכול היה להניח שיש סיכוי טוב שייטבע בהמשך להגדלת מזונות, גם אם תבע את הכנסתם של סעיפי שיפוי או ערבות (כמותם כנראה שלא היו במקרה דנן ובדומיו מן השנים האחרונות), שלפיהם ישיבו לו האשה או ערביה כל סכום שבו יתחייב מעבר לאמור בהסכם.¹⁷⁰

170 ראו לעיל ה"ש 152. סעיפי השיפוי והערבות נוצרו בדיוק בשל העובדה שההסכם אינו מגן לחלוטין על הבעל מפני תביעות נוספות, וההתייחסות אליהם עברה גלגולים שונים במשפט הישראלי, בעיקר משום שהפסיקה בבתי המשפט חששה שסעיפים אלה יסכלו את יכולתו של הילד לתבוע את אביו באמצעות אמו. להרחבה ראו שיפמן, לעיל ה"ש 153, בעמ' 257-272; גריידי ושלם, לעיל ה"ש 153, בעמ' 323-350ד; שלומי נרקיס דיני משפחה בעין המשפט 352(א)-352(לב) (תוספת שישית, נובמבר 2007). כפי שניתן לראות שם, התייחסותם של בתי המשפט להפעלת סעיפי השיפוי והערבות היא מורכבת ויש כמה גישות לעניין. בבתי משפט למשפחה התפתחה פרקטיקה שלפיה לא מאשרים הסכמי גירושין הכוללים סעיפי שיפוי. ראו, למשל, קביעתו הגורפת של השופט שאול שוחט בתמ"ש 65190/98 פלוני נ' פלוני (פורסם בנבו, 31.10.1999): "הרי שכיום יש לעניות דעתי לקבוע, כי אין תוקף להסכמי שיפוי, ללא כל קשר לשאלת הקפוח של הקטין, שכן נוגדים הם את האינטרס שהוענק לו ושזכה להגנת המשפט ובוודאי מצביים מחסום בפניו לממש את זכותו משום חששו לא לפגוע באמו ו/או בערבים מטעמה". למעשה, רעיון דומה השמיע בית הדין הגדול בנשיאות הרב שלמה גורן כבר בשנת 1980. ראו ערעור (גדול) תשלט/60, פד"ר יא 329, 331 (התש"ם), הקובע כי במקרה שבו הוגשה תביעת המזונות בשם הילד "אין ערך רב לשיפוי שהרי ההתחייבות הנגדית של האם לשפות, אינה יכולה לפגוע בעצם זכות תביעת הבן מן האב באופן ישיר". ראו גם דבריהם של הרבנים ישראל וקאפח בפסק הדין שפורסם במשפטי שאול, לעיל ה"ש 37, בעמ' קעה, על אודות תוקפו של סעיף שיפוי במקרים שבהם האשה נאלצת להתחייב בו כדי לקבל את גטה. בתיק זה הייתה דעה אחרת לרב מרדכי אליהו, אך חשוב לציין כי הוא הדגיש שבדרך כלל אין לחשוש להטעיה בשל קיומו של ביטול תנאים ומודעות (שבו דנתי בהרחבה לעיל, בטקסט הסמוך לה"ש 101 ואילך), אולם נסיבות המקרה שם היו מיוחדות (דובר בגט שנכתב על פי הרשאה). על זכות האם להתחייב בנוגע למזונות ילדיה ראו עוד בפרק הבא. עם זאת, ישנם הרכבים שדעתם על סעיף השיפוי ותוקפו היא אחרת, ואף יש דיינים שגרסו את הדעה – שבדיוק מפניה חששו בתי המשפט – כי אין לחייב אב בהגדלת מזונות כאשר ישנו סעיף שיפוי בהסכם. ראו דעת הרוב (בניגוד לדעת המיעוט של הרב דיכובסקי) בפסק הדין מבית הדין בתל-אביב המובא במאמר (שהוא למעשה עיבוד לפסק דין של בית הדין הגדול): שלמה דיכובסקי "תשלום מזונות מראש" תחומין יג 309, 313 (התשנ"ב), שגרסה כי אין לחייב את האב "כי אם נפסוק לחייבו בכך וכך, נצטרך מיד לפסוק שהיא חייבת לו אותו סכום עצמו מכוח ההתחייבותה לשפות". לא זה המקום להרחיב בעניין, מה גם שבמקרה דנן, כאמור, לא היה סעיף שיפוי, אך חשוב לציין כי הסמכות לאכוף את סעיף השיפוי נלקחה מידו של בית הדין הרבני כבר לפני שנים; ראו בג"ץ 6103/93 לוי נ' בית הדין הרבני הגדול, פ"ד מח(4) 591 (1994).

6. כפיפותם של הילדים להסכם הגירושין

הנקודה הבאה שברצוני להעלות נוגעת להנחה שהניח ההרכב דנן לגבי הקביעה שפותרה במשפט הישראלי, שלפיה תביעה למזונות ילדים – גם אם היא מוגשת בשמם על ידי האם שהינה האפוטרופסית שלהם – אינה כפופה להסכם הגירושין של הוריהם. ההרכב דנן רואה בכך פיקציה, וממילא מניח שהאם היא התובעת האמיתית ושההסכם עליו חתמה מונע למעשה תביעה להגדלת מזונות מן האב.¹⁷¹

בסעיף זה תבחן השאלה העקרונית בדבר עמדת ההלכה לגבי כפיפותם של הילדים להסכם הגירושין של הוריהם, כשזה מקפח אותם. מסתבר שרבים מהדיינים סברו כי הסכם הגירושין אינו כובל את הילדים ואינו מגביל את יכולת התביעה שלהם, גם כשהאם היא האפוטרופסית הפועלת למענם. חשוב לציין כי הדברים שייאמרו להלן הם כלליים יותר מאלה שנאמרו בסעיפים הקודמים של פרק זה, והם מיועדים בעיקר לבחינת השאלה הכללית ופחות להעלאת ביקורת ישירה בהקשר למקרה דנן ולמקרים הדומים לו. הקושי בהעלאת הביקורת בסעיף זה נובע מכמה גורמים, ובראשם העובדה שכנראה שעמדתו של ההרכב דנן – הסוברת כי הסכם הגירושין אינו מאפשר תביעה בשם הילד – חולקת באופן עקרוני על עמדת הדיינים שתובא להלן, ומחלוקות עקרוניות כגון זו אינן דבר נדיר בבתי הדין הרבניים. שנית, בחלק מהמקרים שבהם אפשרו הדיינים לילד לתבוע בניגוד להסכם הגירושין של הוריו, הם טרחו גם למצוא פגמים טכניים בדרך התחייבותה של האם (היעדר מעשה קניין וכדומה) – פגמים שלא ברור שהיו במקרה דנן ודומיו. יתר על כן: במקרה דנן ודומיו הדגישו הדיינים כי שקלו את טובת הילד ולכן לא נכון יהיה לטעון כי ההסכם פוגע בזכותו למזונות מאביו,¹⁷² וממילא אין אלה המקרים שבהם יש לאפשר תביעה של הילד להגדלת מזונות.

לכן ניתן לענות על הטענה שיתכן שבעל יוטעה גם לגבי סעיף זה ויכולת הפעלתו בבית הדין, באמצעות הדברים שנכתבו לעיל בפרק זה על אודות הבעיה שבהעלאת של טענת הטעיה כשמדובר במצב משפטי ידוע, ובפרט שסעיפי השיפוי והערבות הם בדרך כלל דרישות של הבעל המועלות בעצת עורכי-דינו.

171 תיק 9322, לעיל ה"ש 19. ראו נספח, פסקאות 2-5.

172 ההרכב דנן עמד על כך הן במקרה דנן והן בדברי ההבהרה שלו (ההבהרה בתיק 5951, לעיל ה"ש 85) כשהדגיש, לצד האמירה שהאם אינה יכולה לתבוע בשם הילד משום שהיא אינה "אפוטרופסית טבעית" שלו יותר מן האב, כי ההסכם דאג לילדה. זאת משום שמלבד 500 השקלים שהיא מקבלת מאביה (ולדבריו, האב חייב במזונותיו הבסיסיים בלבד של הילד, אפילו מתחת לגיל שש), התחייבה האם לדאוג לשאר צרכיה. לדבריו, האם יכולה ליטול על עצמה התחייבות זו וממילא "התביעה החדשה היא למעשה של האם שמבקשת להתפטר מהתחייבותה לבת על ידי העברת החיוב לאב". עם זאת, בית הדין הגדול, שקיבל במקרה זה את פסילתו של הגט, לא סבר כנראה שהסכום המופיע בהסכם הוא אכן סכום ראוי והותיר בידי האשה את הסכום שפסק לה בית המשפט, בניגוד לדעת ההרכב דנן. גם בתיק 8894, לעיל ה"ש 96, שם חויב האב ב-200 ש"ח למזונות בתו, הדגיש בית הדין

בעיה נוספת במתיחת ביקורת על קביעתו של ההרכב דנן נובעת מכך שהמקרים העוסקים בהגשת תביעה למזונות ילדים בניגוד לאמור בהסכם, משקפים את המציאות הנפוצה שלפיה בית הדין, משיקולים הלכתיים, פוסק בדרך כלל סכום מזונות הנמוך מזה שניתן לקבל בבית המשפט (וממילא חלק מן הדיינים סבורים שבית המשפט מחייב את האב שלא כדין).¹⁷³ על כן, ייתכן כי חלק מהדיינים הסוברים כי ניתן לתבוע מזונות מעבר לאמור בהסכם הגירושין, יאפשרו זאת רק במקרים שבהם ההסכם פטר את האב מסכום המזונות שבו הוא מחויב על פי ההלכה.¹⁷⁴ היו גם דיינים שהתנו את חיוב האב בסכום שהוא מעבר לנקוב בהסכם הגירושין בכך שאין ביכולתה הכלכלית של האם לפרנס את הילדים.

ועוד: יש לומר כי גם הדיינים הסוברים שהילד אינו כפוף להסכם המזונות של הוריו, לא בהכרח יתירו לאם להגיש בשמו תביעה לבית המשפט, אלא רק לבית הדין, וזאת בשל איסור פנייה ל"ערכאות של גויים", המתקיים לדעת הפוסקים במרבית המקרים של הגשת תביעה אזרחית לבית המשפט הישראלי.¹⁷⁵ אשר על כן קשה לומר כי דעתו של ההרכב דנן בסוגיה זו היא בעייתית באופן מובהק. אולם, כאמור, ענייני כאן בבחינת השאלה העקרונית: האם ברור שמבחינת ההלכה הסכם הגירושין של ההורים כובל את ילדיהם ומונע מהם להגיש תביעה, באמצעות אמם, להגדלת מזונות? במילים אחרות: האם, כדברי הרב בוארון, שופטי בתי המשפט למשפחה – הפועלים מתוך "מגמה המסלפת את האמת ועמה סילוף החוק והלכה אשר מטרתה לקעקע סמכויות בתי הדין" – הם אלה ש"בשנים האחרונות יצרו קביעה מגמתית האומרת שהקטינים אינם צד להסכם שנחתם ע"י ההורים, וכאילו הקטינים, שבעצם אינם ישות משפטית כלל, הם הם התובעים",¹⁷⁶

141 כי הסכם זה אינו פוגע בטובת הילדה. ראו גם דברי הרב שינפלד בתיק 8399, לעיל ה"ש 38, בעמ' 141 על אודות חיובו המצומצם של אב במזונות ילדיו שמעל גיל שש.

173 ראו, למשל, בפסקי הדין הנזכרים בה"ש הקודמת. נתונים לגבי הפערים בדמי המזונות הנפסקים בערכאות השונות וכן לגבי השוני בהצמדת הסכומים הנפסקים למדד, כמו גם נתונים המלמדים על הפער בין מספר תביעות המזונות המוגשות לבתי המשפט לבין מספר התביעות המוגשות לבתי הדין, ניתן למצוא אצל רות הלפרין-קדרי וענבל קארו נשים ומשפחה בישראל: דו-שנתון סטטיסטי 83-88 (2007).

174 שאלות אלו נוגעות כמובן למחלוקות רחבות יותר על אודות היקף החיוב של האב במזונות ילדיו, ובפרט בנוגע למהות החיוב שיצרה תקנת הרבנות הראשית משנת התש"ד; לא זה המקום להרחיב בהן. ראו לאחרונה דיון נרחב ומקורות רבים העוסקים בהיקפה של התקנה בפסק דינו של השופט בן-ציון גרינברגר, תמ"ש (י-ם) 2480/04 ב.ס. ו.ב.ל. נ' נ.מ. (פורסם בנבו, 8.8.2006).

175 להרחבה על אודות מעמדם של בתי המשפט במדינת ישראל ראו אליאב שוחטמן "מעמדם ההלכתי של בתי המשפט במדינת ישראל" תחומין יג 337 (התשנ"ב).

176 תיק 5951, לעיל ה"ש 86.

או שמא תפיסה זו קיימת גם בדבריהם של דיינים וממילא כלל לא ברור שהיא מנוגדת להלכה?¹⁷⁷

התשובה לשאלה האחרונה היא חיובית, בפרט כשברור שהאם נאלצה להסכים לחיוב מזונות קטן בשל רצונה לקבל גט (ומיותר לציין כי הדיינים שצידדו בתפיסה זו לא סברו כי תביעת מזונות פוגעת בכשרותו של הגט שניתן על סמך הסכם שקיפח את הילד). ניתן להביא מקורות רבים מהפסיקה הרבנית לעמדה זו. חלק מהם הובאו לאחרונה בידי הדיין הרב מימון נהרי בפסק דין שנתן בית הדין האזורי בחיפה. הרב נהרי סיכם כך את דעתו בנקודה זו:

לסיכום, תוקפה ההלכתי של מחילת הנתבעת [בהסכם הגירושין] מוטל בספק גדול לגבי מהות המחילה. אולם גם אם נניח שיש לה תוקף, אין לנתבעת שום זכות וסמכות למחול על מזונות הילדים, מאחר וזו התחייבות ישירה של האב כלפי הילדים, הנובע מחיובו ואחריותו כלפיהם.¹⁷⁸

הרב נהרי הזכיר במהלך דבריו את "דבריו המאלפים", כלשונו, של הדיין הרב אליעזר גולדשמידט, שאכן אמר דברים ברורים ביותר בעניין (בהתייחסו לשאלת מעמדו של הילד בדיון על החזקתו):

ולבסוף, לאשר דובר בדבר "הפרדה" של בעלי-הדין; כי פעם הדיון הוא בשם ההורים והם בעלי-הדין, ופעם, באותו סכסוך, הדיון הוא בשם הילד והוא בעל-הדין – תלוי בלשון הפניה לבית-הדין. ברצוני לומר, כי, לדעתי, אין כל ספק בדבר, שלפי הדין בעל-הדין הוא תמיד הילד עצמו, והוריו אינם אלא אפוטרופסיו המייצגים אותו לפני בית-הדין ומדברים בשמו [...]

177 מקורות רבים, מוקדמים ומאוחרים, הנוגעים לעמדת המשפט העברי בדבר מעמדו העצמאי של הילד, בפרט בנוגע לשאלת החזקתו, מובאים אצל קוריאנאלי, לעיל ה"ש 153, בעמ' 148-156.

178 תיק (אזורי חי') 9965-64-1 (פורסם בנבו, 1.7.2004) (להלן: תיק 9965). במקרה זה טען בעל כי חויב על ידי הביטוח הלאומי בתשלום מזונות הגבוה מזה שנקבע בהסכם הגירושין הסופי, שעל בסיסו התגרשו בני הזוג. חויב זה נעשה בשל תביעה שהגישה האשה לביטוח הלאומי ועל כן טען הבעל כי היא הפרה את הסכם הגירושין. דעתו של הרב נהרי בנקודה זו לא התקבלה על דעת חבריו להרכב (שעל דבריהם העיר: "דבריו המאלפים של הגר"א גולדשמיט שהבאתי מדברים בעד עצמם ולא מצאתי בדברי ידידי שום אסמכתא הלכתית לדחות את דבריהם"), אך בסופו של דבר אכן קבע בית הדין כי יש לחייב את הבעל בתשלום הגבוה וזאת בשל סיבות הנובעות מעובדות המקרה הספציפי הזה.

עקרון זה שהדין בדבר הילד הוא דיון שלו בלבד, הוא בעל-הדין וההורים אינם אלא האפוטרופסים המדברים בשמו, אינו דוקא כשהמדובר הוא בדבר החזקת הילדים, אלא גם שהנדרון הוא מזונוניהם. אף על-פי שהמזונות הוא ענין הנוגע גם לממונה של האם, כי כאשר אינה מקבלת מהאב היא מוציאה, עבור הילד הנמצא אצלה, מהכספים שלה. עיין בתשובות הריב"ש, סימן מ"ב [...] וגם הרשב"ץ החולק בתשובותיו, בחלק ב', סימן י"ט, על פסקו של הריב"ש בסימן הנ"ל, נקודות המחלוקת ביניהם הן אחרות, ואין כל חילוקי דעות בנקודה זו, כי בעל-הדין הוא הילד עצמו ולא האם. [...] ועיין בספר תרומת-הדשן לר' ישראל איסרלן, חלק ב', פסקים וכתבים, סימן ל"ז, בענין שאלה דומה לשאלה הנ"ל בתשובות הריב"ש והמתבאר מדבריו הוא, כי כוחה של האם לתבוע מזונות הילד, אינו אלא אם היא אפוטרופוס שלו, ואיננה כלל בעל-דין מכוח עצמה [...]

יוצא כי הילד הוא תמיד בעל-הדין והוא התובע, והאם אינה אלא אפוטרופוס המייצגת אותו בתביעתו ותובעת בשמו. ואין לכן כל הבדל בדבר, שם מי נכתב, כמבקש, בפניה לבית-הדין; אין נוסח הבקשה קובע, כי אין ביד "לשון" לבטל מעמדו של בעל-דין, ואין בכוחו לעשות את מי שאינו בעל-דין, לבעל-דין.¹⁷⁹

ככיוון זה הלכו פסקי דין רבים, שאת חלקם מנה כאמור הרב נהרי ועליהם ניתן להוסיף. כך, למשל, כתב הרב שאול ישראלי בפסק דין של בית הדין הגדול, שדן במקרה שבו מחלה האם על מזונות הילדים בהסכם הגירושין, וזאת כדי לקבל את גיטה:

השאלה הראשונה העומדת לפנינו לדיון היא אם החתימה, שהאם חתמה על הסכם הגירושין בשם הילדים בתור אפוטרופסית שלהם, מועילה לפטור האב ממזונותיהם.

והנה, גם אם נראה את האם כאפוטרופסית, למרות שלא מינה ב"ד לכך מצד תקנות המדינה (עי' חו"מ סי' ר"צ א' ברמ"א), הרי מעיקר הדין אין אפוטרופוס רשאי להתדיין בתביעות נגד הילדים, ואם ירד לדין והפסיד, הדין חוזר (שם סי"ד ובסמ"ע ס"ק ל"ג). וזה אמור, כנ"ל, בתביעה שהיא

179 בד"ם 1/60 אפרים וינטר נ' אלה מטיה בארי, פ"ד טו 1457, 1484-1486 (1961). דבריו של הרב גולדשמידט בהרכב בית דין מיוחד זה פורסמו שוב באוסף פסקיו, ואליו הפנה הרב נהרי: אליעזר גולדשמידט עזר משפט שמב-שמג (התשנ"ד). הרב גולדשמידט עצמו מפנה שם לדבריו הדומים בבית הדין הרבני: תיק (אזורי ת"א) 226/תשי"ד, פד"ר א 145, 157 (התשט"ו). יצוין שבציטוט שלמעלה לא הובאו כל המקורות שהביא הרב גולדשמידט בעניין, והוא גם הזכיר שיטה שונה, שעליה הוא חולק.

על היתומים. אך בנידון דידן הן לא היתה כלפיהם שום תביעה, וכל ההסכם היה בין האב לבין האם, בתור הסכם שבינו לבניה בענין הגירושין. ואילו סעיף זה שבהסכם, שהאם בתור אפוטרופסית של הילדים, מוותרת על זכותם למזונות מהאב, היה – באשר לילדים – רק ויתור, ללא כל קבלת טובת הנאה. ולא נעשה אלא לטובת האם, בגלל סירובו העקשני לפוטרה בג"פ כדמו"י. אבל לילדים לא היה שום קשר לזה, וכן לא נתן האב אף פרוטה על חשבון המזונות שלהם. נמצא שלגביהם היתה זו מחילה ללא כל תמורה, ובזה ודאי שאין האפוטרופוס רשאי לעשות, ואין מחילתו וויתורו מועיל, מכל שכן ממה שנאמר לענין אפוטרופוס שירד לדין על מנת לזכות בשבילם, והפסיד בדין, וכנ"ל. ומכיון שכן, חוב המזונות שהאב חייב לילדיו אלה נשאר בתקפו, והמחילה והויתור בשמם על מנת שיגבום מהאם, אין לו תוקף [...]. פטורים אנו בדין שלפנינו להכנס לשאלה באיזו מדה התחייבות זו שהאשה קיבלה על עצמה לזון הילדים בהסכם הגירושין יש לה תוקף. שכן, זה נעשה אחר עגינות של יותר מארבע שנים, שהבעל עזב את אשתו וירד מהארץ מבלי שימלא חובותיו כלפי האשה וכלפי הילדים.¹⁸⁰

בפסק דין אחר של בית הדין הגדול, שעליו חתומים הרבנים עובדיה יוסף ויוסף קאפח,¹⁸¹ נדון מקרה שבו נקבע בהסכם גירושין כי האב חייב בסכום מסוים למזונות ילדיו, וכי האם מתחייבת שלא לדרוש העלאת מזונות בשום אופן ואף מתחייבת לשפות את האב אם תעשה זאת. עוד נאמר בהסכם כי האם תדאג להחזקת הילדים, דבר שלטענת הבעל (שהתקבלה בבית הדין האזורי) משמעו שכל חיוב למזונות מעבר לסכום שעליו התחייב יושת על האם. במקרה זה האם גם התפרנסה יפה ואף נראה שתביעתה (שהוגשה גם לבית המשפט!) לא נגעה רק לחיוב הבסיסי של המזונות.¹⁸² וכך כתבו הדיינים בדחותם את טענות הבעל:

עם העיון בכתב הסכם הגירושין, אין אנו מוצאים מלה וחצי מלה שהאם התחייבה לזון ולכלכל את הילדים משלה ועל חשבונה, כל מה שנאמר שם הוא שהיא תחזיק את הילדים, הוי אומר תרחץ אותם תלבישם ותנעילם, ותבשל להם וכדומה, זהו פירוש המלים האמורים בהסכם, ולעולם האב חייב לזון את בניו כראוי להם. ומה שהצהירה האם שלא

180 ראו משפטי שאול, לעיל ה"ש 37, בעמ' קעה; ראו גם עמדתו של הרב קאפח באותו עניין, שם, בעמ' קעז-קעח.

181 יוסף קאפח עדות ביהוסף 141-143 (איתמר ורהפטיג עורך, התשס"ד). ראו פסק דין נוסף של בית הדין הגדול בעניין דומה: שם, בעמ' 92-93.

182 ראו לעיל ה"ש 172.

תתבע מזונות מהאב, אינם אלא פטומי מילי בעלמא שאין להם כל תוקף, ואם תרצה אמור, שאם האב יזון את בניו כדבעי, הרי האם הבטיחה שלא תטרידנו חדשים לבקרים בתביעות טורדניות, אבל כאשר האב מתנהג כמקרה שלפנינו שמשלם כיום סכום מגוחך כ-250 ש"ח לשני ילדים ברמת משפחה כזו, היתכן שהאם לא תתבע כדי שתוכל להחיות את בניה?¹⁸³

גם הרב דיכובסקי הדגיש שהתחייבות של האם, בפרט כזו שנעשתה בשל צרכיה היא ולא מתוך שיקולים של טובת הילדה, אינה מונעת את חיוב האב בתשלום מזונות הגבוהים מן האמור בהסכם.¹⁸⁴

רעיון כללי זה, שלפיו הילד אינו כפוף להסכם הגירושין של הוריו וניתן לתבוע עבורו מזונות הגבוהים מאלה האמורים בהסכם, חוזר בצורה זו או אחרת בשורה של פסקי דין.¹⁸⁵ על כן קשה לומר כי ההכרה בתביעת מזונות ילדים שמגישה האם – בכובעה כאפוטרופסית של ילדיה – כתביעה העומדת לעצמה, ואינה כפופה להתחייבות האם בהסכם הגירושין, היא בהכרח פיקציה משפטית המנוגדת להלכה וכל מטרתה היא לנשל את בית הדין מסמכויותיו.

183 עדות ביהוסף, לעיל ה"ש 181, בעמ' 142.

184 דיכובסקי "תשלום מזונות מראש", לעיל ה"ש 170, בעמ' 313, 316. וראו דיכובסקי "בעל המתנה", לעיל ה"ש 45, בעמ' 157: "ברור שבעל אינו יכול להעלות כל תנאי שליכו חפץ, גם אם אינו קשור לגט, כגון זה שנוגע למזונות ילדים. זהו לא רק תנאי שאין לו קשר לגט, אלא שהוא תנאי שאינו ראוי, שהרי אין לנו ואין לאישה רשות לחוב לאחרים (לילדים) כדי למלא את רצונו של הבעל סרבן הגט".

185 מעבר לפסקי הדין שמנה הרב נהרי, בתיק 9965, לעיל ה"ש 178, ניתן להוסיף פסקי דין אחרים, למשל (הציטוטים מתקצירי פסקי הדין): "ערעור (גדול) תש"ג/17-1" אוסף פסקי דין של הרבנות הראשית לארץ-ישראל, בית הדין הגדול לערעורים א יג (זרח ורהפטיג עורך, התש"י): "הסכם שנעשה בין הורי הילד בשעת הגירושין ביחס למזונות הילד, אינו יכול להזיק לאינטרסים של הילד, וביחוד אינו יכול לשחרר את האב מחובת מזונות לגבי הילד, אם הצד השני אינו ממלא את ההסכם מאיזה טעמים שהם"; תיק (אזורי ת"א) 10068/כא, פד"ר ה 171 (התשכ"ב): "נערך הסכם בין בני הזוג בנוגע למזונות הילדים, אין האם צד בלעדי לוותר על המזונות. אף בהתחייבות מצדה לזונם לפרנסם"; פסק דין של בית הדין האזורי בת"א משנת התשל"ב שפורסם כמאמר של הדיין שכתבו, מרדכי אילן "מחילת אשה על מזונות" תחומין ג 123 (התשמ"ב); ערעור (גדול) תשל"ט/60, לעיל ה"ש 170, בעמ' 330: "התחייבות האם לשפות את האב על הסכום שיחוייב למזונות הבת אינה פוגעת בזכות הבת למזונות מאביה והאם רשאית לתבוע מזונות בשם הבת (אך לא בשמה היא); הצהרת האשה שלא יהיו לה כל תביעות כספיות נגד הבעל אינה מונעת ממנה לתבוע בשביל הבת מזונות בשיעור הגבוה ממה שנקבע בהסכם".

7. הפתרון וההתעלמות ממנו

למרבה הפלא, פתרון פשוט למניעת היווצרותו של גט מוטעה, גם לפי העמדה המחמירה, מוצג בדברי ההרכב דנן:

וראה בית מאיר, אה"ע סימן קמ"ה סעיף ט', שחושש לדעת המהר"ם מלובלין, ומחפש דרך כיצד לסדר הגט באופן שלא יהיה שום חשש לגט מוטעה גם לדעת המהר"ם.¹⁸⁶

אכן, בעל הבית מאיר חשש במקרה של גט שכיב מרע לדעתו של המהר"ם מלובלין, וכדי למנוע במקרה כדוגמת הגט מווינא את הספק אם התקיימה כאן הטעיה אם לאו, הציע להבהיר את הדברים לבעל בצורה חד משמעית:

להכי לע"ד נראה, שטוב נמי שהמסדר [את הגט] יפרש לו [לבעל], שאף זה יעלה בדעתו, שאף אם תבגוד האשה ותרצה למעול מעל בהחרם שלא להנשא לו אלא לאחר, או שתרצה ליתן הקנס, שעם על זה הוא סבור וקיבל ומגרש לחלוטין, בלי שום תנאי.¹⁸⁷

כלומר: יש להבהיר לבעל שכשרות הגט אינה תלויה כלל בקיום ההתחייבות שנתנה האשה כדי לקבל את הגט, וממילא לא יוכל הבעל לטעון שהוטעה משום שהתכוון לתת את הגט רק על דעת כך שההתחייבות תקום. ויש להדגיש שדבריו של הבית מאיר מכוונים כלפי הפרה מהותית הרבה יותר (המקרה של הגט מווינא) מאשר הפרת ההסכם הנלווה עליה מדבר ההרכב דנן (הבחנה בה עסקתי לעיל)!

המלצה דומה לזו – הפעם בהסתמך על פוסק ספרדי – מופיעה בדבריו של הרב יעקב עדס, בפסק דינו שאליו הפנה הרב שינפלד במאמרו.¹⁸⁸

הרב אוריאל לביא (במאמר שבו עשה ההרכב דנן שימוש רב, כפי שראינו), הביא את דבריו אלה של הבית מאיר והראה כי הובאו בדבריהם של פוסקים אחרים, ועל כן הציע שבעת סידור הגט יפרשו הדיינים לבעל:

186 תיק 9322, לעיל ה"ש 19. ראו נספח, פסקה 12.

187 לעיל ה"ש 138.

188 עדס שו"ת חדות יעקב, לעיל ה"ש 128, בעמ' קנג, המפנה לדברי ערך השולחן (של ר' יצחק טייב, מחשובי רבנייה של יהדות טוניסיה), הקובע שיש להודיע לבני הזוג המתגרשים ששום תביעה ממונית או חוב או התחייבות שלא תקום – לכולם לא תהיה "שום שייכות כלל להגט, ושבאם אפילו לא תקיים, בגט נשאר בתקפו [...] ואם לא יתרצה הבעל באופן זה לא יסדר לו הגט".

שאף אם לאחר מתן הגט יתברר שהוטעה, הגירושין מוחלטים ואינם תלויים בדבר אחר. וכן ראוי לומר לו ביחס לקיום ההסכם בעתיד, שאף אם ההסכם לא יכובד ע"י האשה, הגט אינו תלוי בכך.¹⁸⁹

ואכן, דיינים בעבר ובהווה הקפידו לציין במפורש בעת סידור הגט כי כשרותו אינה תלויה בקיום הסכם הגירושין. על כך העיד הרב דיכובסקי במקרה דנן ואף קורא לרענון נוהל זה:

נער הייתי וגם זקנתי. זכורני, כי מסדרי הגיטין בימים עברו [...] נהגו בכל סידור גט טרם המסירה לומר לצדדים כדלהלן: "הגט שביניכם הוא סופי ואינו ניתן לביטול בכל דרך שהיא". בכל מקרה, ראוי לרענן את הדברים מחדש, בכדי למנוע תקלות.¹⁹⁰

ברור שחשיבותה של הבהרה מעין זו היא גדולה ביותר על רקע המצב המשפטי בארץ, הידוע היטב לדיינים, ולפיו אין דרך בה יוכל הסכם הגירושין להבטיח את הבעל מפני תביעות עתידיות שתגיש האשה בשם הילדים. דומה שכך הבין בית הדין בנתניה, שהבהיר לבעל כי הפרת הבטחתה של האשה שלא לתבוע בעתיד הגדלת מזונות אינה

189 לביא, לעיל ה"ש 7, בעמ' קפב-קפג, וראו גם שם, בעמ' קצ. בעמ' קפג ציין לביא שאמירה כזו תועיל גם לשיטתו של בעל עין יצחק (בתשובה הנזכרת לעיל בה"ש 145) ואף הצביע על כך שכדי שהאמירה הזו תועיל יבדוק ההרכב שמסדר את הגט (אם אינו אותו הרכב שדן בתיק הגירושין) את תיק הגירושין כדי לדעת מה היו דרישותיו של הבעל, במטרה לומר לו שאלה אינן יכולות לפגום בכשרות הגט. הרב לביא עצמו פעל כך בתיק 7083, לעיל ה"ש 152, שם הניח כי עלול להיות מצב שבו האשה תתחייב שלא לתבוע הגדלת מזונות ואחר כך תמצא דרכים להתנער מהתחייבותה. הרב לביא התנגד לעצם עריכת ההסכם אך קבע ש"גם אם יחתם הסכם כזה, (במידה ויאושר בבית דין אחר, או בערכאה אחרת), מאחר ובפסק דין זה הבהרנו לבעל את העדר היכולת לממש הסכם שיפוי וערבים במקרה הנוכחי, הוסר בזאת כל חשש לטענת גט מוטעה".

190 בתיק 5951, לעיל ה"ש 86. קריאה דומה הוא השמיע גם במאמרו, דיכובסקי "דרך השיפוט", לעיל ה"ש 93 בעמ' 26. אף הרב הראשי לשעבר, הרב לאו, קרא לבתי הדין "לציין במפורש בפני הצדדים בעת מתן הגט, שלמרות שקיים הסכם גירושין, הגט ניתן באופן חלוט" (תיק 1903, לעיל ה"ש 46). עורך הדין שמעון יעקבי, כיום היועץ המשפטי של מערכת בתי הדין הרבניים, ציין כי הבהרה כזו נעשית דבר שבשגרה בבתי הדין הרבניים בארץ (יעקבי, לעיל ה"ש 102, בעמ' 160): "מנהג פשוט הוא בבתי הדין בארץ, שקודם מתן הגט מזהיר בית הדין המסדר את הגט לבעל, שיידע שאין קשר בין עניני הממון שלגביהם הגיעו הצדדים להסכם הכתוב והחתום ושנבדק על ידי בית הדין שאין בו דבר המנוגד לד"ת, לבין הגט, ושיידע הבעל שגם אם האשה תפר את ההסכם כולו או חלקו, עדיין הוא נותן את הגט מרצונו בלב שלם, ובלא תנאי, ושלא יוכל לומר על דעת כן לא גרשתי. ואומרים זאת לבעל באופן שמבין, כל אחד לפי דרגתו. רק לאחר שהבין ואישר את הסכמתו לכך, בית הדין מסדר את הגט [...] בתי הדין מזהירים את הבעל שיבין שהסכמתו ליתן גט היא מוחלטת, ושגם אם האשה תתבע ממנו משהו אח"כ לא יוכל לפגום בגט".

יכולה לפגום בכשרות הגט.¹⁹¹ כמו כן ייתכן שראוי, במידת האפשר, להוסיף הבהרה זו גם בהסכם הגירושין עצמו.¹⁹² על רקע פתרון זה – המוכר להרכב דנן, כפי שראינו – תמוהה אולי העובדה שאין הוא ממליץ על הדגשת הדברים בכל סידור גט (גם אם סידור הגט נעשה בידי הרכב אחר מזה שדן בתביעת הגירושין). המלצה מעין זו ודאי יכולה הייתה להופיע במאמרו של הרב שינפלד). לשיטתו של ההרכב דנן, לפיה תביעה עתידית בבית המשפט תעורר את בעיית הגט המוטעה, ראוי להקפיד שבעתיים על הבהרה שלפיה שום התפתחות עתידית לא תוכל לפגום בכשרות הגט!¹⁹³ ועוד: לאור דבריו של ההרכב, שלפיהם הבעל באמת היה משוכנע כי ההסכם מבטיח אותו מפני תביעות עתידיות – וכי לא ראוי היה ליידעו בכך שלא באמת אלה הם פני הדברים? ¹⁹⁴ מדוע זה ליצור חשש ממזרות (במקרים שבהם

191 תיק 0408, לעיל ה"ש 20. אכן, ידוע כי ישנם בתי דין שבהם אומרים מסדרי הגט לבעל, כדבר שבשגרה, נוסח מעין המשפט (ויש אף שדורשים ממנו להגיד אותו בעצמו בעת ביטול המודעות): "גם אם הסכם הגירושין יופר על ידי אחד הצדדים הוא לא יבטל את הגט". ראו "סדר נתינת הגט מבית דינו של הגאון רבי שלמה פישר שליט"א" מרדכי בנימין רלב"ג אבני משפט: פסקי דין וביורוי הלכה בעניני אבן העזר וחושן משפט פב (התשס"ד): "הדיין אומר למגרש: אם לא יקיימו את הסכם הגירושין תתבע אותה לדין תורה, אבל זה לא ישפיע בשום אופן על כשרות הגט, על כשרות הגט אין ערעור, הגט נשאר כשר בכל מצב שהוא. האם אתה מסכים? [המגרש עונה לדיין: כן]."

192 עו"ד פרופ' דב פרימר מסר לי כי כבר בשנות השבעים המליץ לו הרב אליעזר וולדינברג – פוסק חשוב מאוד שכיהן אז כדיין בבית הדין בירושלים, ולימים היה גם חבר בית הדין הגדול – להכניס לכל הסכמי הגירושין את הסעיף הבא, וזאת על מנת למנוע את החשש לגט מוטעה: "הצדדים מסכימים ומצהירים בזה, כי אין בתוקפו או באי תוקפו של הסכם זה, וכי אין בהפרתו או בשינויו של סעיף מסעיפי הסכם זה בכדי לפגוע פגיעה כלשהי בתוקפו ובכשרותו של גט הפיטורין". לדברי פרופ' פרימר, כך אין צורך להסתמך על בית הדין כדי שיסביר לבעל כי ההסכם אינו קשור לגט. לדבריו, הרב הראשי, הרב שלמה עמאר, התלהב מהצעה זו והציע לעורכי-דין לאמץ אותה.

193 יתר על כן: כפי שראינו בתיק 7164, לעיל ה"ש 66, אף כשהתעקש ההרכב שסידר את הגט כי הבעל היה מודע היטב לסופיות הגט, דחה ההרכב דנן בחריפות את טענתו וקבע שאין לסמוך עליה. באופן דומה הוא התייחס לדבריו של הרב דיכובסקי שניסה אף הוא ללכת בדרך זו (לעיל בטקסט הסמוך לה"ש 91). גם בתיק 0428, לעיל ה"ש 53, דחה בית הדין את הטענה שלפיה הובהר לבעל כי ההסכם אינו מחייב את הילדים. אף כאן קשה לטעון כי בית הדין עשה זאת משום שהיה מעוניין לא לעכב את מתן הגט מידי בעל החושש מפני תביעה עתידית, כלומר: פועל לטובת האשה. מלבד העובדה שהסבר זה מעלה סימני שאלה בדבר דעתם של הפוסקים שהציעו לומר את ההבהרה הספציפית, הרי שלפי הגיונה של טענה זו צריך היה לשקול גם את ביטולו של ביטול המודעות ואולי אף לאפשר לבעל הדורש זאת להתנות במפורש תנאים בעת מתן הגט.

194 בהבהרה בתיק 5951, לעיל ה"ש 85, מופיע המשפט שאותו כותב ההרכב דנן על עצמו: "בית הדין אמר לבעל: 'בענין הילדה אפילו שתסכמו זה עדיין לא יכול להיות סגור'". עם זאת, מהמשך דבריו עולה בבירור שהבעל הבין שהעניין אכן "סגור", ולא נאמרו לו שוב דברים מפורשים בעת אישור

נתקבלה טענת גט מוטעה לאחר שלאשה היה ילד מגבר אחר) כאשר הפתרון קל, נגיש ומומלץ על ידי פוסקים ודיינים! אכן, עניין זה מעלה את החשש כי יש אולי מי שמעוניין לשמור את האפשרות להעלאה של טענת הגט המוטעה – טענה שלכאורה לא תוכל לעלות במקרה שבו הבהרה כזו תיאמר. הסבר לכך יוצע בסעיף הבא.

ה. פשר: בית הדין ובית המשפט

סימני השאלה שהועלו לעיל – שאת רובם כאמור ניתן לראות כעומדים בפני עצמם, ללא זיקה הכרחית לחבריהם – מביאים כמובן לתייה מה עומד מאחורי פסיקתם של הדיינים המבטלים או מעכבים גיטין בשל הפרת הסכם הגירושין, ובפרט בשל הגשת תביעה למזונות ילדים.

קשה להסתפק בתשובה שרק יראת ההוראה גורמת לדיינים אלה לאמץ עמדה מחמירה בדבר כשרותו של הגט, החמרה המתבטאת גם בסוגיות אחרות הנוגעות לענייני גירושין והתרתה של אשת איש. במילים אחרות: בתשובה הטוענת שאת מהלכו של ההרכב דנן ניתן להבין כנובע משיקולים הלכתיים טהורים הנובעים מהעדפת הגישות המחמירות בהלכה, רק בשל החשש לכשרותו של הגט וממלא למעמדה של האשה כפנויה.¹⁹⁵ בכל פסקיו הנוגעים לענייננו הציג ההרכב דנן את פסיקתו כנובעת משיקול הלכתי פנימי שכביכול אין אפשרות אלא לקבלו: "ואם כן מי יערב לבו להקל באיסור אשת איש כנגד דעת המהר"ם מלובלין, המשכנות יעקב, הבית מאיר, החלקת יואב

ההסכם או בזמן סידור הגט – ולכן מדובר כאן בהטעיה. כך גם עולה מתגובתו לדברי הרב דיכובסקי במקרה זה.

195 ההקפדה היתרה של ההלכה על כשרות הגט היא מן המפורסמות, כמו גם הטענה שבמקרים רבים הדיינים בבתי הדין הרבניים בארץ נוטים לאמץ עמדות הלכתיות מחמירות המקשות על קבלתה של תביעת גירושין, גם אם העמדות האלה שנויות במחלוקת. מאמרו דיכובסקי "דרך השיפוט", לעיל ה"ש 93, מכוון כנגד עמדות מחמירות הרווחות בבתי הדין בשורה של תחומים (החשש מכפיית גט, יכולתו של הבעל להתנות את מתן הגט, גט מוטעה). ראו דבריו-תוכחתו, שם, בעמ' 20-21, על כך שהדיין אינו יכול להרשות לעצמו לפסוק רק על פי הדעה המקובלת על הכול – כלומר: להחמיר – ובכך למנוע מן האשה להתגרש. אכן, כאשר עלתה בהקשר אחר הטענה – הדומה לזו שתעלה כאן – כי בשל מאבק הסמכויות בית הדין נוטה לאמץ דעות מחמירות שבסיסן ההלכתי רעוע (ראו פנחס שיפמן "ארבעים שנה לדיני המשפחה – מאבק בין דין דתי לבין חוק חילוני" משפטים יט 847, 852-854 (1990)), נכתבה כנגדה תגובה הטוענת כי השורש של מגמת ההחמרה הוא אחר: יראת ההוראה היא חלק אימננטי של הדין הדתי ושל הפעלתו בידי בית הדין. ראו דב "פרימר "בתי-המשפט ובתי-הדין בצוותא חדא (תגובה על דברי פרופ' פנחס שיפמן)" משפטים כא 181, 183-184 (1991).

והעמק שאלה?";¹⁹⁶ אולם כבר ראינו שקשה לקבל דברים אלה, הן משום שמדובר בדעות מיעוט והן משום שספק רב אם ניתן להסיק מדברי כל הפוסקים שציין בית הדין את מה שהוא מעוניין להסיק מהם. ודאי שקשה לקבל כי בכל אחד מפסקי הדין – ללא קשר לעובדות המקרה שוודאי אינן זהות (למשל, מבחינת פער הזמן שהתקיים בין מתן הגט לתביעת האשה) – מופיעים שוב ושוב אותם מקורות ואותן מסקנות.

יתר על כן: דומה שההרכב דנן ממש מתאמץ כדי להגיע למסקנתו בדבר חוסר הכשרות של הגט (שאולי אף הוא עצמו אינו בטוח בה עד הסוף).¹⁹⁷ לא רק שהוא מעלה מיוזמתו – אם כי, לדבריו, על סמך דבריו של המהר"ם מלובלין – את שאלת כשרותו של הגט גם במקרים שבהם הבעל לא טוען שהוטעה ורק קובל על הפרת ההסכם, אלא שכפי שראינו הוא מסתמך על דברי פוסקים שבאופן פשוט הגיעו למסקנה אחרת לגמרי מזו של בית הדין. כך, למשל, במקרה של שו"ת חלקת יואב, וכך בהפניה התמוהה לסימן יח של דברי יוסף. קשה להשתחרר מן ההרגשה שההרכב ניסה ללקט דעות מחמירות שיתמכו בגישתו. את חלקן מצא במאמרו של הרב אוריאל לביא, מאמר שאין ספק ששימש אותו והוא מפנה אליו במפורש. דא עקא, כפי שראינו, הרב לביא עצמו אינו מגיע לכלל המסקנות שאליהן הגיע ההרכב דנן.

ועוד: כפי שראינו, דייני ההרכב דנן מודעים לכאורה לכך שיש דרך פשוטה למנוע את הפיכת הגט למוטעה – גם אם מופר הסכם הגירושין, גם אם יש חשש להטעה מצד האשה ואפילו לאור הדעה המחמירה שהם מצדדים בה. בכל זאת נראה שהם אינם ממליצים על שימוש בפתרון זה. הדבר אומר דרשני.

לאור דברים אלה עולה שאלה נוספת, קשה במיוחד: מציאת פגם בכשרות הגט עלולה לגרום לילדים שנולדו לאשה לאחר קבלתו להיחשב כממזרים.¹⁹⁸ כאמור, לפחות בשני מקרים הוטל ספק כזה במקרה שבו כבר היו לאשה ילדים מבן זוגה החדש, אך ההרכב דנן התייחס למקרים אלה באותו אופן שבו התייחס למקרים שבהם לא היו ילדים כאלה. לכאורה מדובר במהלך בעייתי מאוד. כידוע, מסורת ההלכה מלמדת כי חכמים

196 תיק 9322, לעיל ה"ש 19. ראו נספח, פסקה 13.

197 ראו להלן בטקסט הסמוך לה"ש 233.

198 אמנם, בתארו את הדיון בערעור על המקרה דנן ציין הרב דיכובסקי כי חבריו להרכב הסכימו עמו כי אילו הייתה האשה יולדת לאחר ביטול הגט לא היו ילדיה נחשבים כממזרים (דיכובסקי "דרך השיפוט", לעיל ה"ש 93), אך בשני פסקי הדין שניתנו במקרה זה בבית הדין הגדול הועלה לכאורה חשש זה. ראו דברי הרב עמאר בפסק הדין הראשון, לעיל בטקסט הסמוך לה"ש 29. פסק הדין השני בתיק 5951, לעיל ה"ש 93, נאמר באופן כללי כי לגט מוטעה יש השלכות חמורות "גם לענין פסלות הילדים מחשש ממזרות ח"ו", ולגבי מקרה זה ספציפית נאמר כי למרות שהוא קל יחסית, עלולים להישאר בו "ספקות העלולות להשליך על עתידה של האשה". כאמור, בניגוד לפסיקה קודמת שלו ולמרות שקבע כי מדובר במקרה קל יחסית, דרש בית הדין הגדול סידור גט נוסף ולא אפשר הסתמכות על הגט הקודם אפילו בדיעבד, דבר המלמד על החשש הגדול שמתקיים כאן לדעתו.

נקטו מגוון דרכים כדי להימנע מלהגיע למסקנה כי ילד הוא ממזר.¹⁹⁹ לא מדובר רק על שימוש בדעות הלכתיות שנויות במחלוקת אלא אפילו בהסתמכות על קביעות עובדתיות בעייתיות, בלשון המעטה, כדוגמת הקביעה שהריון יכול להתארך עד לשנים-עשר חודשים.²⁰⁰ באופן דומה, מרבית הפוסקים נמנעים מלייחס משקל לבדיקות רפואיות לקביעת אבהות, גם אם אין ספק באמינותן, במקרים שבהם הן עלולות לקבוע שאבי הילד אינו בעלה של אמו.²⁰¹ ההרכב דנן פועל באופן שנראה הפוך: הוא נראה כתר אחרי עמדות בפסיקה – שאין ספק שהינן דעות מיעוט, ושאת חלקן נראה שיש להבין באופנים אחרים מאלה שהוא מבין אותן – דווקא כדי להסתמך עליהן לשם יצירת איום בממזרות! ודוק: הפסיקה ההלכתית המסורתית מתאמצת להציל ילד מכתם הממזרות, גם במקרים שבהם אמו קרוב לוודאי ביצעה את החטא החמור של ניאוף, שהרי הילד אינו אשם בחטאי אמו.²⁰² לעומת זאת, במקרים דנן חטאה של האם מסתכם בהגשת תביעה עבור ילדיה מבעלה הראשון, אך ההרכב אינו נמנע מלהרתיעה באמצעות האיום כי ילדיה מן זוגה החדש ישלמו את מחיר תביעתה זו. עם זאת, יש לשוב ולהזכיר כי באחד המקרים שבהם היו לאשה ילדים, היווה חשש הממזרות שיקול מרכזי ומכריע בפסיקתו של בית הדין הגדול, שקיבל את ערעורה של האשה והכשיר את הגט.²⁰³

לסיים: אם אני צודק בדבריי על אודות העלייה הניכרת במספר פסקי הדין שעשו שימוש בכלי זה של גט מוטעה בשנים האחרונות, יש להסביר מדוע בעבר חששו הדיינים פחות לעניין זה ולא נטו לפסוק כי הפרת הסכם הגירושין יוצרת 'גט מוטעה'. כאמור, קשה להניח שכיום הסיכוי לכך שהבעל באמת הוטעה, והופתע מכך שהוגשה כנגדו תביעה בשם הילדים, גדול יותר מאשר בעבר. אם כבר חל שינוי במודעותו זו של הבעל

199 להפניות למקורות רבים בסוגיה זו ראו, למשל, מנחם פינקלשטיין הגיור – הלכה ומעשה 355-356 (התשנ"ד); דניאל שפרבר דרכה של הלכה 56-57 (התשס"ו); דניאל שפרבר נתיבות פסיקה 160-161 (התשס"ח).

200 בבלי, יבמות פ, ע"ב; שולחן ערוך, אבן העזר, סימן ד, סעיף יד: "האשה שהיה בעלה במדינת הים ושהה שם יותר מי"ב חדש וילדה אחר י"ב חדש, הולד ממזר, שאין הולד שוהה במעי אמו יותר מי"ב חדש. ויש מי שאומר שאינו בחזקת ממזר. וכיון דפלוגתא הוא, הוי ספק ממזר. הגה: אבל תוך י"ב חדש אין לחוש, דאמרינן דאשתהי כל כך במעי אמו". (ההדגשות הוספו).

201 אברהם שטינברג אנציקלופדיה הלכתית רפואית כרך ב 14-16 (מהדורה שנייה, התשס"ו).

202 שפרבר דרכה של הלכה, לעיל ה"ש 199, בעמ' 56, 58. פוסקי ההלכה נוהגים לצטט את דברי המדרש בויקרא רבה לב, ח, המציג את הממזרים כ"עשוקים" המשלמים את מחיר חטאי הוריהם. לשורה של פסקים, חלקם מבתי הדין הרבניים, המציגים את הצורך של הפוסק לעשות כל מאמץ כדי להציל את הילד האומלל מתווית הממזר, ראו מיכאל ויגודה "בירור חשדות לכשרות יוחסין בבתי הדין" (חוות דעת של המחלקה למשפט עברי במשרד המשפטים שנכתבה עבור בית הדין הרבני הגדול במסגרת ערעור מס' 621/תש"ס שהוגש בפניו בתיק 1/99009), www.daat.ac.il/mishpat-ivri/havat/45-2.htm.

203 תיק 9225, לעיל ה"ש 71.

לאפשרות התביעה, הרי שהוא פעל דווקא בכיוון של יתר מודעות לעניין, וממילא קשה יותר לקבל את הטענה כי הוטעה.

לכאורה אולי ניתן היה להציע כי הלך מחשבתם של הדיינים המעלים את טענת הגט המוטעה – למרות שהם עצמם אינם אומרים זאת²⁰⁴ – הוא דווקא כזה שנועד לסייע לנשים מעוכבות גט. ישנם מקרים שבהם הבעל חושש מתביעות עתידיות של האשה ולכן מסרב לתת את הגט. על כן בא בית הדין לטובת הנשים המסורבות בצורה של 'הפוך על הפוך': האיום שהפרה של הסכם הגירושין תביא לחשש בכשרות הגט נועד בעצם להבטיח לבעל שההסכם לא יופר משום שהאשה תחשוש לעשות זאת: אם תפר את ההסכם, היא עלולה למצוא את עצמה שוב בבית הדין בדיון על כשרות הגט ועל הצורך בגט שני, גם אם בינתיים זכתה בתביעה עבור ילדיה בבית המשפט (הסבור כמובן שאין מניעה להגיש תביעה כזאת). קיומו של איום זה יבהיר לבעל כי הוא יכול להפסיק לחשוש מפני תביעות עתידיות בבית המשפט ולתת את הגט. קשה לקבל טענה זו ולו רק משום שיש בה סתירה פנימית: אם מטרת המהלך היא איום על האשה, שנועד לעודד את הבעל לתת לה גט – כביכול אומרים לבעל המהסס: אל תחשוש מהפרת ההסכם משום שגם אם האשה תתבע אותך ותביעתה תתקבל, היא תיאלץ לוותר על זכייתה כדי לזכות בגט כשר – כיצד זה יכול הבעל לטעון שהוטעה משום שהיה בטוח שהאשה לא תתבע אותו בניגוד להתחייבותה בהסכם? ועוד: לפי היגיון זה, הדיינים המתעקשים על ההבהרה שלפיה אין קשר בין כשרות הגט לבין תביעות עתידיות²⁰⁵ – ודאי אלה האוחזים בדעה ההלכתית המקובלת יותר מהדעה שעליה נסמך ההרכב דנן, כפי שראינו, ולפיה אין כאן גט מוטעה – גורמים לריבוי מסורבות גט, וכמותם דיינים המקפידים כי בהסכם הגירושין לא יופיע סכום מזונות נמוך מדי שיגרום בסבירות גבוהה להגשת תביעה להגדלת מזונות. אם כך הם פני הדברים, קשה לקבל הסבר כזה ודומה שישנן דרכים אחרות לפתרון בעייתן של מסורבות הגט.²⁰⁶

204 שם, הרבנים שרמן וחשאי עמדו על כך שהתנהלות הנשים המטעות את בעליהם גורמת להעמקת התופעה של סרבנות הגט, אך הם כמובן לא אמרו שפסיקות גט מוטעה נועדו כדי לסייע בפתרון בעיה זו.

205 ראו את הדיון לעיל בפרק ד.7. למאמר זה.

206 ההנחה שההרכב דנן פעל כדי להקל על מצוקתן של מסורבות הגט קשה גם מבחינה נוספת: סביר למדי שההרכב דנן סבור שאין לחייב בעל בגט, וודאי שאין להפעיל כנגדו סנקציות, כאשר הוא תובע מן האשה תביעות כלכליות שונות שביכולתה לקיים (וראו להלן ליד ה"ש 221. ראו את פסק דינו של ההרכב בתיק (אזורי ת"א) 5183-21-1 (לא פורסם, 2.10.2005), תקציר פורסם בהדין והדיין 12, 6 (2006). וראו גם את פסק הדין (שניתן על ידי ההרכב הנזכר לעיל בה"ש 53): תיק (אזורי ת"א) 8860-21-2 (לא פורסם, 1.6.2003) תקציר פורסם בהדין והדיין 11, 10 (2006)). ממילא, חיובו בגט במקרה כזה של תנאים מצדו עשוי ליצור בעיה של גט מעושה, שיגרור תוצאות דומות לאלה שיגרורם גט מוטעה לשיטתו של ההרכב דנן: פסלות הגט וחשש ממזרות בילדיה של האשה שנוולדו מגבר אחר. אגב, מכאן גם עולה שהפתרון שהציע בית הדין הגדול במקרה דנן (פסק הדין השני בתיק 5951,

על כן נראה שהמפתח להבנת מהלכו של ההרכב דנן, כמו גם של בית הדין הגדול שקיבל לאחרונה את עמדתו, טמון בהסבר לנקודת הקושי האחרונה שהועלתה כאן: העלייה במספר פסקי הגט המוטעה דווקא בעת האחרונה. ההסבר פשוט למדי: 207 מדובר בשלב חדש במאבק הסמכויות המתנהל בין בתי הדין לבתי המשפט. אין ספק כי צודקת תחושתם של הדיינים כי סמכויותיו של בית הדין בנוגע לעניינים הנלווים לגירושין הלכו ונתכרסמו במשך השנים. 208 צודקת גם הרגשתם, שאת ביטוייה ראינו, כי הסכמי הגירושין המאושרים בהם מושמים לאל באמצעות הפרקטיקה המשפטית (שכאמור אינה חדשה), המאפשרת תביעה בשם הילדים בבית המשפט. תהליך הכרסום בסמכויותיו של בית הדין הוא מאד בשנים האחרונות, ושיאו בבג"ץ אמיר אשר נטל מבית הדין את היכולת לדון כבורר בענייני ממונות (בין כאלה שהינם קשורים להליך הגירושין ובין כאלה שאינם). 209 אכן, פסיקתו זו של בית המשפט העליון הביאה למחאה ציבורית מצדם של דיינים שהעלו, בין היתר, את הטענה שפסיקה זו תגרום למקרים רבים של גט מוטעה. 210 הצעות החוק הפרטיות שהוגשו לכנסת כדי להשיב לבית הדין את הסמכות שנלקחה ממנו בבג"ץ אמיר כללו כולן את הקביעה כי "צמצום הסמכות על פי פסיקת בית המשפט הגבוה לצדק עלול להביא לריבוי דיונים בתביעות לביטול גטין בטענת 'גט מוטעה' וחלילה לריבוי ממזרים". 211 לא ייפלא אפוא שגם בית הדין הגדול

לעיל ה"ש 93), פתרון של כפיית גט שני ללא כל תנאי, לא יועיל כנראה לדעתו של ההרכב דנן ואולי אף יחמיר את מצב האשה.

207 וכבר עמד עליו פרופ' שיפמן בקצרה. ראו שיפמן "ההלכה היהודית", לעיל ה"ש 45, בעמ' 40-41; 44-45.

208 להרחבה על אודות עניין זה ועל יחס הדיינים אליו ראו, למשל, שם, בעמ' 42-45; שלמה דיכובסקי "בתי הדין ובתי המשפט האזרחיים: הרהורים על תחומי החיכוך שביניהם בענייני משפחה" מאוני משפט ד 261 (2005) (להלן: דיכובסקי "בתי הדין").

209 בג"ץ 8638/03 אמיר נ' בית הדין הגדול בירושלים (פורסם בנבו, 6.4.2006). אינני טוען שההרכב דנן הושפע מבג"ץ זה, שהרי מרבית פסקי דינו בנדון דידן ניתנו לפניו, אך בהחלט נראה שבית הדין הגדול הושפע ממנו בפסיקתו במקרה דנן, כפי שנראה מיד.

210 ראו, למשל, נטע סלע "הרבנים נגד בג"ץ: יגרום לגידול במסורבות גט" Ynet 20.4.2006 www.ynet.co.il/articles/1,7340,L-3241838,00.html. וראו בפסיקתו של בית הדין הגדול בראשות הרב דיכובסקי, בתיק בוררות שניתנה כחודש לאחר מתן פסק הדין בבג"ץ אמיר, תיק (גדול) 5305-24-1 (לא פורסם, 14.5.2006), תקציר פורסם בהדין והדיין 14, 7 (2007) (להלן: תיק 5305), שם נאמרו הדברים הבאים על אודות קביעתו של בית המשפט העליון בבג"ץ אמיר: "קביעה זו עלולה לעורר בעיה הלכתית ביחס לכשרות הגט. אמנם, אין אנו ששים לפסול גט שנעשה, ואנו עושים את כל המאמצים להפריד בין סידור הגט ובין המחלוקת האחרות, אבל עצם הדבר שמתעוררת שאלה כאשר לא פעם כרוכים הדברים זה בזה, מעידה שלא ניתן לפצל את הדין".

211 הצעת חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין) (תיקון – סמכות שיפוט בהסכמה בענין אזרחי וסמכות נלווית), התשס"ו-2006: www.knesset.gov.il/privatelaw/data/17/488.rtf. הצעות דומות העלו כמה חברי כנסת ממפלגות דתיות שונות, ובכולן מופיע המשפט שהובא למעלה.

הושפע מכך ואישר במקרה דנן לראשונה קביעה של גט מוטעה. אכן, ההנחה כי בבסיס העניין עומד הרצון לשמור על סמכויותיו של בית הדין (בפרט לאחר בג"ץ אמיר) מתחזקת מקריאת פסק הדין הסופי של בית הדין הגדול במקרה דנן, האומר דברים מפורשים למדי על אודות הגורם לקביעת הגט המוטעה:

ראינו בחומרה את הפרקטיקה המשפטית שהתפתחה בעקבות פתיחת דלתי בתי המשפט, לאפשרות של ביטול פסקי דין חלוטים שניתנו בבית הדין הרבני ושבעקבותיהם סודר הגט. בנוסף, בעקבות פסיקת בג"ץ, קיימת בעיה של סמכות בית הדין הרבני לעסוק בהפרת הסכם גירושין לאחר הגט. דבר זה מעורר שאלה קשה של "גט מוטעה".

[...] אין בית הדין מזדרז לפסול גט, ואכן זה אחד הדברים הנדירים ביותר, ובמציאות החדשה, שרוצים לכבול ידי בית דין שלא יוכלו להמשיך לדון על הסכם שהם אשרו, ובתי המשפט ששים לבטל הסכמים של בית דין בקלות ממש, עלולים לגרום בזה נזקים חמורים ואחריתו מי ישורנו. ויש לשקול בכובד ראש בניה מחדש של מערכת הסמכויות בבית הדין הרבני ובבית המשפט למשפחה, באופן שיחדלו הסמכויות המקבילות, ושכל ערכאה תפעל במסגרת סמכויותיה [...] ²¹²

דומה שעל רקע תהליך מתגבר ומתמשך זה של מאבק סמכויות בית הדין מנסה להשיב מלחמה באמצעות הקביעה כי תביעה בבית המשפט, בניגוד לאמור בהסכם הגירושין שאושר בבית הדין, עלולה להשליך על שאלת כשרותו של הגט.²¹³ במילים אחרות, לטענתו של ההרכב דנן, תביעת מזונות ילדים בבית המשפט אינה תמיד רק עניין כספי הנלווה לגירושי ההורים, אלא בהחלט יכולה להשפיע על שאלת מעמדה האישי של האשה כנשואה או גרושה, וככזו היא עניין הנתון לסמכותו הבלעדית של בית הדין. יתר על כן: מעבר לכך שפסיקת ההרכב דנן מחייבת את האשה לשוב לבית הדין ולוותר על הישגיה בבית המשפט בתמורה לקבלה חוזרת של מעמד הפנויה (כפי שראינו, חלק

212 פסק הדין השני בתיק 5951, לעיל ה"ש 93.

213 בכנס השנתי החמישי לענייני נשים, משפחה ומשפט בישראל של מרכז רקמן, שהתקיים באוניברסיטת בראיילן בתאריך 1.1.2008, השתתף עורך הדין אשר רוט, שכיהן כיועץ המשפטי של הנהלת בתי הדין הרבניים ופרש מתפקידו זה לפני שנים מעטות, והגיב באישור על הרעיון המוצג כאן. לדבריו (וניכר שאין הוא מזדהה עם מהלכו זה של בית הדין), עיכוב הגט הוא הנשק האחרון שנותר בידי בית הדין במאבק הסמכויות שהוא מנהל עם בתי המשפט, ומטרתו של עיכוב זה הוא לחייב את האשה לחזור לבית הדין כדי לקבל גט נוסף – דבר המאפשר להחזיר על כנו את המצב שהתקיים לפני פנייתה לבית המשפט.

מפסקי הדין של ההרכב דנן²¹⁴ מחייבים את האשה להחזיר לגבר את כל מה שקיבלה או שתקבל ממנו על פי פסיקת בית המשפט, נוצר כאן איום ברור על נשים השוקלות לפנות לבית המשפט בתביעה להגדלת מזונות או בתביעה דומה.²¹⁵

הדיינים הפוסקים פסיקת גט מוטעה מבינים היטב את קוצר ידו של בג"ץ. בג"ץ התערב התערבות רחבה ביותר בשאלות הנוגעות לסמכויותיהם של בתי הדין וצמצם אותן מאוד במשך השנים, אולם מסיבות ברורות ומובנות, עד לאחרונה ממש נמנע בג"ץ מלהתערב בשאלות הנוגעות לכשרות הגט.²¹⁶ ממילא ניסיון של בית הדין להשיב לעצמו סמכויות באמצעות איום על כשרות הגט הוא ניסיון שלכאורה יגרום לבג"ץ בעיה קשה, גם אם מדובר במקרה שבו יש בישראל הלכה משפטית פשוטה וותיקה, דוגמת זו הקובעת כי הילדים אינם כפופים להסכם הגירושין של הוריהם וכי אמם יכולה להגיש בשמם תביעה לבית המשפט. אכן, במקרה היחיד שבו הוגשה עתירה לבג"ץ בגין פסיקת גט מוטעה,²¹⁷ היא נדחתה בגין אי-מיצוי של הליכי הערעור לבית הדין הגדול, אך תוך רמיזה ברורה באשר לכתובת האמורה לעסוק בעניין זה: "אשר לחשש שמביעה העותרת בקשר לתוצאות הכרוכות בנושא כשרות הגט, הדעת נותנת כי בתי הדין הרבניים, ובראשם בית הדין הרבני הגדול ידונו בעניינה בהקדם האפשרי ויתנו דעתם לנושאים

214 אפרשות זו עלתה גם בבית הדין הגדול בדבריו של הרב אלגרבלתי בתיק 9225, לעיל ה"ש 72. חבריו להרכב לא העלו אותה, והיא גם נדחתה בערעור שבמקרה דנן, פסק הדין השני בתיק 5951, לעיל ה"ש 93.

215 ייתכן שגם לירידת יעילותו של סעיף השיפוי בהסכמי הגירושין יש תרומה לכך. ראו לעיל ה"ש 170. לאיום דומה, לפיו שימוש בפרקטיקה המתפתחת כיום של הגשת תביעת נזיקין בידי אשה מסורבת גט כנגד בעלה תגרום לחוסר יכולתה להתגרש, ראו פסק הדין שניתן לאחרונה בבית הדין הגדול: תיק (גדול) 7041-21-1 (פורסם בנבו, 11.3.2008), שם קבע הרב אלגרבלתי: "דומני כי ייטיבו לעשות עורכי הדין העוסקים בדיני משפחה, אם ישקלו היטב בטרם ימליצו לאשה להגיש תביעת נזיקין לבית המשפט האזרחי בגין סרבנות גט [...] יש להניח שהלקוחה אינה מודעת ואינה יכולה להיות מודעת מראש להשלכות החמורות של העיכוב במתן הגט, שעשוי להתקיים אף לאחר שהבעל יצהיר על הסכמתו לתת את הגט – הסכמה שתבוא עקב תביעת נזיקין". עם זאת, אין בכוונתי לטעון כי במקרה זה מדובר בפסיקה שהינה בעייתית מבחינה הלכתית באותה רמה של הפסיקה על אודות גט מוטעה. לנושא זה ראו בפסק הדין הנ"ל, וכן יחיאל קפלן ורונון פרי "על אחריותם בנזיקין של סרבני-גט" עיוני משפט כח 773, 802-844 (2005); אוריאל לביא "סידור גט לאחר חיוב הבעל בפיצוי כספי לאשתו" תחומין כו 160 (התשס"ו); שלמה דיכובסקי "צעדי אכיפה ממוניים כנגד סרבני גט" תחומין כו 173 (התשס"ו). מאמר אחרון זה מבחין בין תביעות נזיקין שהוגשו לבית המשפט לבין כאלה שהוגשו לבית הדין ובהחלט יכולות לשמש לדעת המחבר ככלי יעיל וכשר כנגד סרבני גט.

216 ראו, למשל, בג"ץ 8872/06 פלוני נ' בית הדין הגדול (פורסם בנבו, 20.12.2006), שם קבע השופט רובינשטיין קביעה כללית: "ענייני גיטין וכשרותם הם יסוד מרכזי בסמכויות בית הדין הדין על-פי דין תורה, ובית משפט זה לא ישים עצמו פוסק בענייני הלכה". ראו הפניותיו שם לפסיקה קודמת בעניין זה.

217 עניין פלונית, לעיל ה"ש 81.

אלה". קביעה זו איששה את דברי ההרכב דנן שעוד טרם העתירה לבג"ץ (ואולי מתוך מודעות לכוונת האשה לעתור) כבר קבע שרק בית הדין מוסמך לדון בשאלה הנוגעת לתוקף הגירושיין.²¹⁸ דברים מפורשים בעניין נאמרו גם על ידי הרב דיכובסקי בדיון הראשון בערעור על המקרה דנן, אף כי מבחינה הלכתית סבר כי אין מקום לקבוע כי מדובר בגט מוטעה. לאחר שקבע כי הלכת בג"ץ אמיר אינה עניין לכאן הוא קבע:

נקודה אחת ברורה: כשרות או פסלות של גט, מסורה אך ורק לבי"ד רבני. גם אם מבחינה משפטית בית הדין אינו יכול לתת תרופה להפרת הסכם גירושיין לאחר הגט, בודאי שבית הדין יכול וחייב לגלות את דעתו ביחס לגט עצמו. כך עשה בית הדין האזורי, ואין כל מקום לפלפולי סמכות בנושא זה. בודאי שלא ניתן לקבוע שהגט כשר "בהשגחת הבג"ץ", במקום שיהיה כשר "בהשגחת הברד"ץ" [...] אינני חוזה גם בחלומות הגרועים ביותר, שבית המשפט יקבע הלכות בכשרות הגט, ויכשיר גט שנפסל ע"י בית הדין.²¹⁹

עם זאת, לאחרונה ממש נתן בג"ץ פסק דין השולל את סמכותו של בית הדין הרבני לדון בתביעת משמורת, אף על פי שהודה כי ידוע לו שלקביעתו זו עלולות להיות השלכות על כשרות הגט:

לא נעלמו מעינינו דבריו של בית הדין הרבני הגדול אשר ציין כי ככל שבית הדין יימנע מלדון בסוגיית המשמורת עלולה להיווצר בעיה הלכתית לגבי הגט, בשל ההסכמה שניתנה בהקשר זה על ידי העותרת. אולם, כפי שציינו בפתח הדברים יש לקטין זכות להציג את עמדתו לעניין הפורום המוסמך והנאות לדון במשמורתו באופן עצמאי ובמנותק מעמדת אימו העותרת.²²⁰

218 תיק 8369, לעיל ה"ש 78.

219 תיק 5951, לעיל ה"ש 86.

220 בג"ץ 1073/05 פלונית נ' בית הדין הרבני הגדול (פורסם בנבו, 25.6.2008). פסק הדין מתייחס להחלטה של בית הדין הגדול, תיק (גדול) 1-23-2452 (לא פורסם, 20.2.2006). בבית הדין הגדול נידון ערעורה של אשה על פסיקת בית הדין האזורי שקבע כי יש לו סמכות לדון בשאלת משמורת שכבר נדונה כבר בבית משפט בארצות-הברית, זאת משום שבאת-כוח האם הסכימה טרם סידור הגט שלאחריו יידון נושא המשמורת בבית הדין, כתביעת האב (שהיה סרבן גט במשך כמה שנים וברח מארצות-הברית לארץ תוך שהוא מתעלם מחיוביו כלפי בנו). הערעור נדחה בדעת רוב (הרבנים שרמן ואיזיר), ובשל כך הוגשה עתירה לבג"ץ שקבע שאין לבית הדין סמכות לדון בשאלת המשמורת בשל כללי המשפט הבינלאומי הפרטי. עם זאת, הרב דיכובסקי, שדווקא סבר בבית הדין הגדול כי יש לדחות את הערעור, קבע כי בשל העובדה שסידור הגט הושג במידה רבה בשל הסכמת האם להעביר את הדיון לבית הדין, הרי שהדבר "מהווה בעיה הלכתית לגבי הגט". חבריו להרכב

סוגיית הגט המוטעה אינה הסוגיה היחידה שבה ניתן לאתר נטייה של דיינים להסתמך על דעות מיעוט בהלכה או על מקורות ופרשנויות הלכתיים דחוקים, וזאת בניגוד למנהגם או לדרך פסיקתם של בתי הדין בשנים שקדמו להם. גם במקרים הנוספים ההסבר הפשוט – שאף נאמר לעתים מפי הדיינים עצמם – הוא הרצון לשמור על סמכות בית הדין או להשיב לו אותה לאחר שנלקחה ממנו על ידי בית המשפט.

דוגמה לכך מופיעה בנושא הלכתי הקרוב לזה שבו אנו עוסקים: יכולתו של בעל להתנות את מתן הגט – גם כשהוא חייב ואף כפוי על פי ההלכה לתתו – בויתורה של אשה על זכויות משפטיות וכלכליות המגיעות לה על פי המשפט הישראלי, או בהעברת דיונים משפטיים מבית המשפט לבית הדין. אין ספק כי בשנים האחרונות גוברת הנטייה בבתי הדין לקבוע כי זכותו של הבעל להתנות תנאים מעין אלה. אף כאן מוצג הדבר כסוגיה שאיננה כלכלית בלבד אלא כסוגיה הנוגעת לדיני הגט וכשרותו, וככזו מחייבת את קבלת תנאיו של הבעל למתן הגט וממילא גם את הוויתור על הזכויות או על העברת הדיון לבית הדין.²²¹ דא עקא, שאותם בתי דין מסתמכים בעיקר על מקור מרכזי אחד

קיבלו גם הם נקודה זו. הרב דיכובסקי לא הביא כל מקורות לדבריו ופסיקתו זו לכאורה אינה מתיישבת עם פסיקתו במקרים אחרים, כפי שראינו בפרק שסקר את פסקי הדין שעסקו בסוגיית הגט המוטעה. יצוין כי עמדה (תאורטית) דומה השמיע הרב דיכובסקי גם לגבי מקרה אחר הדומה לזה שהוזכר כאן. ראו דיכובסקי "בתי הדין", לעיל ה"ש 208, בעמ' 276, שם התייחס לבג"ץ 10109/02 כץ נ' בית הדין הרבני הגדול, פ"ד נז(2) 875 (2003), שבו נקבע כי למרות שהגט סודר רק לאחר שהתחייבה האם לדון בשאלת המשמורת בבית הדין הגדול, הרי שהילד אינו כבול להוריו וזכותו לבקש על ידי אמו שהדיון בעניינו יתנהל בבית המשפט. על כך כתב הרב דיכובסקי: "קיימת בעיה הלכתית לא פשוטה, בגט שנעשה על דעת התחייבות והבטחה מסוימת. גם אם אין מדובר בתנאי גמור, יש חשש ל'גט מוטעה'. אינני אומר שבנדון זה הגט פסול, אבל בהחלט יש בעיה". גם כאן לא נימק הרב את דבריו אלה. ראו גם תיק 5305, לעיל ה"ש 210. עם זאת, חייבים לומר כי כאן מדובר בבעיה משפטית סבוכה בהרבה מזו הקיימת במקרה דנן או במקרים דומים לו, שבהם העניין סובב סביב שאלת היכולת לתבוע הגדלת מזונות; ממילא הסיכוי כי באמת הייתה כאן הטעיה של הבעל – שלא יכול היה כמובן לדעת כיצד יפסוק בג"ץ – הוא גבוה בהרבה. אולם ככלות הכול יש לשאול: האם מקרים אלה של הפרת הבטחה של האם לנהל את הדיון בבית הדין – למרות החומרה שבהם – חמורים יותר מהמקרה של הגט מווינא? ! כן קשה להבין מדוע מקרים אלה שונים מהותית מהמקרה בתיק 1903, לעיל ה"ש 46 (וראו בה"ש 142 את דברי הרב שאנן ביחס אליו, ולפיהם לא ניתן היה הגט לולא התחייבות האשה), שבו הביע הרב דיכובסקי עמדה שונה.

221 ראו באחד מפסקי הדין המרכזיים בסוגיה זו, שעסק בדרישת בעל שאשתו תבעה לחייב אותו בגט, ולפיה היא תחייב כלפיו בעניינים שונים הנוגעים למזונות הילדים שכבר נדונו בבית המשפט: תיק (גדול) 1-21-0027, הדין והדיין 7, 6 (29.8.2004). במקרה זה הקדים הרב איזירר לדבריו את האמירה כי "במקום שבו משפט למשפחה מוסמך לדון בענייני מזונות אין בית הדין נוהג לפסוק נגד פסקי הדין וחיובי המזונות של בית המשפט למשפחה. אולם יש להבחין הבחנה הלכתית ומשפטית כאחד בין פסיקה בחיוב מזונות לבין פסיקה בתנאי גרושין". בסיום דבריו קבע: "נבהיר עוד כי הזכות להתנות תנאים איננה רק בתחום הממון אלא גם בתחום ההתנהגות כגון: שלא תאכל מאכלים

(תשובת המהרשד"ם, ר' שמואל די מדינה, בן המאה השש-עשרה), שפסיקתו ניתנת להבנה בדרכים שונות ושבבסיסה אינה מוסכמת על רוב הפוסקים הראשונים.²²² שיפמן, שניתח תופעה זו, התרשם כי "הרצון של בית הדין למנוע בריחת מתדיינים ממנו אל בית המשפט לענייני משפחה הוביל אותו לאיבוד חוש הביקורת במתן הפרשנות שהוא נותן למקורות ההלכה",²²³ וכי עיון במקורות שהביאו אותם דיינים מחמירים מגלה שהם התעלמו מהמקורות החולקים "ככלי במאבק שהם מנהלים כנגד בתי המשפט".²²⁴ דברים אלה יפים גם לסוגיית הגט המוטעה. ביקורת חריפה פחות, אך בעלת חשיבות רבה, הושמעה בעניין זה מפי אחד מבכירי ותיקי הדיינים, הרב שלמה דיכובסקי. גם הוא עמד על נטייתם של בתי הדין לעשות שימוש בתשובת המהרשד"ם כדי להימנע מכפיית הבעל בגט כשהוא מעלה דרישות שונות, ובכללן העברת דיונים מבית המשפט לבית הדין. הרב דיכובסקי העיר הערה רבת חשיבות:

אציין שהשימוש במהרשד"ם למניעת כפית גט, במקום שהבעל מתנה את הסכמתו בתנאים מסויימים, הוא דבר שעלה רק בשנים האחרונות. נער הייתי וגם זקנתי, ובכל 12 שנות ישיבתי בבית הדין האזורי, וב-20 שנות ישיבתי בבית הדין הגדול – למעט עד לפני זמן קצר יחסית – לא הסתמכו גדולי הדיינים לדורותיהם על שיטה זו. כאשר הגיעו לכפיה לא התחשבו כלל בתנאים שמתנה סרבן הגט. בודאי הסיבה לכך היא שלא מצאו לסמוך להלכה על הדעה הזו.²²⁵

מסויימים או שלא תלכש בגדים מסויימים. גם בי"ד רבני לא יכול לחייב את האשה בדרישות אלו, אולם בתנאי גט הן חלות ומחייבות ואפילו במקום שעל הבעל מוטל חיוב גט או כפית גט" (ההדגשה הוספה). מאוחר יותר הקהה הרב איזירר בהבהרה מיוחדת את הדברים שאמר בפסק דין זה; ראו הדין והדיין 9, 6 (2005).

222 להרחבה ראו דוד בס "הצבת תנאים על ידי בעל המחוייב בגט" תחומין כה 149 (התשס"ה) (המחבר דן שם בפסקי דין רבניים רבים, אך כולם מן השנים האחרונות); דיכובסקי "בעל המתנה", לעיל ה"ש 45; שיפמן "ההלכה היהודית", לעיל ה"ש 45, בעמ' 36-40.

223 ראו שיפמן, שם, בעמ' 38.

224 שם, בעמ' 39.

225 דיכובסקי "דרך השיפוט", לעיל ה"ש 93, בעמ' 26-27. הרב דיכובסקי הרחיב בסוגיה זו גם בפסקי דין שכתב. כך, בתיק (גדול) 1390-21-1, הדין והדיין 12, 3 (11.1.2006), שם דחה את הסתמכותו של בית הדין האזורי על מהרשד"ם כדי שלא לחייב בגט בעל שהואשם בהאשמות קשות מאד של אלימות ואונס, רק משום שדרש כי כל הנושאים הנלווים לגט שנדונו בבית המשפט יועברו לבית הדין. הרב דיכובסקי תקף בחריפות את פסיקתם של בתי הדין המבצעים מהלך כזה. את דרישת הבעל הסרבן הוא כינה "נשק יום הדין" (ביטוי שטבעה פרופ' רות הלפרין-קדרי) משום שהדבר מסייע לבעל להמשיך ולהתחמק ממתן הגט ולהעלות תביעות שונות בתמורה לנתינתו. הוא אכן עמד שם על כך שמהלך זה, שבו למעשה סייע בית הדין לבעל הסרבן, הוא "תולדה של מירוץ הסמכויות בין בתי

אף דברים אלה יפים לענייננו.

מקרה נוסף מהשנים האחרונות, שבו אימץ דיין דעת מיעוט הלכתית ופרשנות בעייתית למדי של אותה דעה רק כדי להשאיר סמכויות בידיו של בית הדין, הוא המקרה של פסק הדין המפורסם שנתן בית הדין הגדול בשנת התשס"ד. שם התייחס בית הדין לנישואין אזרחיים כאל נישואי בני נח, וקבע שניתן לוותר בהם במקרים רבים על דרישת הגט לחומרה אך עדיין נדרשת התרת נישואין על ידי בית הדין.²²⁶ אחד מחברי ההרכב שנתן את פסק הדין (לכאורה פה אחד), הרב אברהם שרמן, טען במפורש כי עמדתו ההלכתית בנושא הנישואין האזרחיים ודרכי התרתם שונה לגמרי מזו שהוצגה בפסק הדין שעליו הוא חתום, אולם הוא פעל משיקולי סמכות. כך הוצגו דבריו על ידי ראש ההרכב, הרב דיכובסקי:

לאחרונה התקיים כנס בנושא באוניברסיטת חיפה ואחד מחברי שחתום עמי כל פסק הדין היה שם ואמר לשומעים שאין דבר כזה נישואי בני נח. נישואים אזרחיים בטלים ומבוטלים כעפר. שאלתי אותו אז למה חתמת? הוא אמר "המסקנה שלך היתה שיש סמכות לבית הדין הרבני. תבנה את זה איך שאתה רוצה – אם יש סמכות, אני אסכים".²²⁷

הדין ובתי המשפט". ראו גם פסק דינו בתיק (גדול) 4-53-3847, הדין והדיין 19, 4 (30.10.2007). במקרה זה הוא ביטל פסק דין של בית דין אזורי שהסתמך על המהרשד"ם כדי לקבוע שאין להפעיל צווי הגבלה כלפי בעל שחויב בגט, אך הסכים לתתו מרצון אם יתמלאו דרישותיו הנוגעות להחזקת הילד. הרב דיכובסקי הראה כי עמדתו של מהרשד"ם שנויה במחלוקת, ובכל מקרה קשה מאוד לטעון כי ניתן במקרה זה ובמקרים הדומים לו להסתמך על דבריו כדי לאפשר התניה של מתן הגט למי שמחויב בנתינתו. ראו גם דברי הדיין הרב אריאל ינאי בתיק (אזורי נת') 1-21-9707 (פורסם בנבו, 12.5.2008). לצד סימני שאלה רבים על אודות התאמתה של תשובת מהרשד"ם למצבים שונים שבהם בעל המחויב בגט מתנה את נתינתו בויתורים כלכליים של האשה, ציין הרב ינאי כי דברי מהרשד"ם קשים אלה נדונו בבתי הדין בארץ בהרחבה לראשונה בשנת 2000, "ומאז הדברים חוזרים ועולים חדות לבקרים בבתי הדין הרבניים".

226 ראו תיק גדול ס"ג/4276, הדין והדיין 5, 5 (11.11.2003). במקרה זה אימץ בית הדין שיטה ייחודית בהלכה של הרב יוסף ראזין, בעל צפנת פענח, שיטה שבכללותה נדחתה על ידי מרבית הפוסקים, אך בית הדין הציג את הדברים כאילו הם דחו רק את קביעתו של מחבר זה כי נישואין אלה מחייבים בגט (דחייה שבית הדין כמובן גם אימץ); ראו שם, בעמ' 8. על הקשיים בנייתוח ההלכתי המוצג בפסק דין זה עמד פרופ' דב פרימר בהרצאה שניתנה בכנס שהתקיים באוניברסיטת חיפה בתאריך 14.5.2007. ניתן לצפות בהרצאתו באתר נבו: www.nevo.co.il/serve/thetimer/ShowNevoVideo.asp?Id=66748.

227 כפי שהובאו במאמר "ברק: נפתחה", לעיל ה"ש 93. בהרצאת הרב שרמן, אליה מתייחס הרב דיכובסקי, הרצאה שנישאה בכנס הנזכר לעיל שם, ניתן לצפות כאן: www.nevo.co.il/serve/thetimer/ShowNevoVideo.asp?Id=66735. ראו גם את הדיון המעניין ואת הביקורת שעוררה הרצאה זו: www.nevo.co.il/serve/thetimer/ShowNevoVideo.asp?Id=66756 (מאמצע הקובץ

דומה שדוגמאות אלה, המתארות תהליכים בפסיקה בתי הדין הרבניים בשנים האחרונות, מחזקות את ההנחה שגם את המקרה דנן ודומיו, המתבססים על יסודות הלכתיים בעייתיים למדי, ניתן להסביר ברצונם של הדיינים להשיב לידיהם סמכויות בעניינים הנלווים לגירושין.

הנחה זו מתחזקת, אולי, מכיוון נוסף: התחושה העולה מהמקרה דנן היא שהבעיה אינה נעוצה בעצם הפרת ההסכם בשל הגשת תביעה להגדלת מזונות וכדומה, אלא בהגשת התביעה לבית המשפט דווקא. ההרכב דנן מוכן לקבל אפשרות עקרונית שלפיה שינוי נסיבות יאפשר הגשת תביעה לבית הדין:

יש הבדל רב בין חילוקי דעות שמתעוררים ביחס לביצוע הסכם לאחר זמן, מכח נסיבות חדשות [...] אותם ניתן לברר בפני בית הדין שאישר את ההסכם, וסמכותו לקבוע אם שינוי הנסיבות מצדיק שינוי בפרטי ההסכם [...] ובין הפרת הסכם שהיא בבחינת 'הטעיה', שאין לה כל הצדקה, והיא מערערת את כשרות הגט.²²⁸

לכאורה קטע זה אינו מבחין רק בין בית הדין לבין בית המשפט (אליו בפועל הוגשה תביעת האם), אלא גם בין הגשת תביעה בסמוך למועד עריכת ההסכם לבין הגשת תביעה במועד מאוחר יותר, ולדבריו ניתן להגישה לבית הדין שערך את ההסכם. דברים אלה קשים משתי בחינות: ראשית, ראינו מקרים שבהם אכן הוגשה תביעה לבית המשפט זמן רב לאחר מתן הגט ובכל זאת העלו הדיינים את טענת הגט המוטעה;²²⁹ שנית, הסכם זה כלל – לצד הסעיף שלפיו האשה מתחייבת לפרנס לבדה את הילדה והאב ישלם רק 500 ש"ח לחודש – סעיף (המצוטט בשני פסקי הדין של בית הדין האזורי במקרה דנן) שלפיו ההסכם מונע כל תביעה עתידית:

בסעיף ח' להסכם נאמר: "עם חתימת הסכם זה נגמרים כל היחסים והסיכסוכים שביניהם ומתחייבים בזה כי בעתיד לא תוגש כל תביעה שהיא האחד כנגד השני".²³⁰

בערך). שמיעת הדברים מלמדת כי עמדתו של הרב שרמן על אודות תוקפם של נישואין אזרחיים מורכבת ומחמירה יותר מכפי שהיא מוצגת בציטוט המובא למעלה, אך ברור לחלוטין שאת הסכמתו לחתום על פסק הדין הוא מצדיק בכך שחשש שהסמכות לדון בנישואין אזרחיים תילקח מבית הדין.

228 בהבהרה בתיק 5951, לעיל ה"ש 85.

229 לכאורה ברור שיש משמעות למועד ההפרה, אולם ההרכב דנן אינו מגביל עצמו בפסיקות גט מוטעה רק למקרים שבהם היא התרחשה בסמוך לעשיית ההסכם, וראו לעיל ה"ש 20.

230 ההדגשה הוספה. בהחלטה הראשונה במקרה דנן, תיק 9322, לעיל ה"ש 19, אף ציטט בית הדין את דברי הבעל: "לאחר הפסקה בדיון, ביקש הבעל להתייעץ עם עו"ד בענין הגט והמזונות והסדרי הראיה. הוא הוסיף: 'אני רוצה להיות בטוח שכל מה שכתבנו בהסכם יקויים, ולא תתבע אותי לאחר יומיים בביטוח הלאומי או בכל מקום אחר'" (ההדגשה הוספה). בהבהרה בתיק 5951, לעיל ה"ש 85,

אם כן, מדוע הגשת תביעה לבית הדין (בכל מועד שהוא) אינה בעייתית לשיטתו של ההרכב דנן?²³¹

יתר על כן: עיון בסעיף הנדון בהסכם הגירושין דנן מלמד שהפרתו מתבצעת בעצם הגשת התביעה ולא דווקא במקרה שבו תוביל התביעה לזכייה של התובעת. אם כן, קשה לומר שההבחנה בין בית הדין לבית המשפט נובעת מהעובדה שהראשון ידחה את התביעה ובכך "יציל" את כשרות הגט. לפי לשון הסעיף, עצם הגשת התביעה מהווה הפרה, ואין זה משנה להיכן הוגשה ומה היו תוצאותיה.²³²

נקודה זו מעלה סימן שאלה נוסף היכול לתמוך בהשערה המועלית כאן: לפי ניתוחו של ההרכב דנן, עצם הגשת התביעה לבית המשפט הינה הפרת הסכם הגירושין והיא מלמדת על כך שמדובר בגט מוטעה. מדוע, אם כן, הוא אינו קובע זאת בצורה חתוכה, אלא קובע שהדבר נתון עדיין לשיקולו? הרי הוא קובע שאם האשה תעמוד בהתחייבותה, תשיב לגבר את כל מה שתקבל בבית המשפט ותתחייב שנית לא לתבוע בעתיד – "ישקול בית הדין האם יש צורך לסדר גט נוסף בין הצדדים!"²³³ מדוע "ישקול"? ! וכי לא ברור לפי דבריו שלא ניתן לצאת כנגד המהר"ם מלובלין והתומכים בו ו"להקל באיסור אשת איש"²³⁴ ייתכן שההרכב דנן מודע לבעייתיות ולספקות שיש

אכן הסיק ההרכב מסקנה ברורה וכללית מן הסעיף המדובר בהסכם הגירושין: "מכאן שגובה מזונות הבת אינו יכול להוות עילה או הצדקה של האם להפרת ההסכם".

231 אכן, מדברי הרב פראנק, שאליהם הפנה שינפלד במאמרו, לעיל ה"ש 128, עולה שגם פנייה לבית הדין הרבני להגדלת מזונות מעבר לאמור בהסכם עלולה ליצור גט מוטעה, אולם לא מצאתי טענה דומה לזו בפסיקות גט מוטעה מן הזמן האחרון. הבחנה לכאורה בין פנייה לבית המשפט לבין פנייה לבית הדין מופיעה גם בפסקי הדין של הרב אלחודד, שו"ת ביכורי אשר, לעיל ה"ש 42, שהעלה טענת חשש לגט מוטעה במקרה שבו איימה האשה לפנות לבג"ץ, אך לא העלה טענה כזו במקרה שבו הייתה הפרה ברורה של הסכם גירושין בעצם פנייתה של אשה להגדלת מזונות בבית הדין.

232 כפי שאכן נפסק בתיק 8894, לעיל ה"ש 96, שם נקבע כי החשש לגט מוטעה נוצר מעצם תביעתה של האשה בבית המשפט, למרות שעדיין לא היו ידועות תוצאות תביעתה זו, וכפי שהיה בתיק 7164, לעיל ה"ש 69, שם קבע בית המשפט שהנושא יידון בבית הדין. כפי שהראיתי לעיל, ליד ה"ש 133, לשאלה אם זכתה האשה בתביעתה בבית המשפט יש משקל הלכתי בעיני בעל עמק שאלה שעל דבריו הסתמך ההרכב דנן.

233 תיק 9322, לעיל ה"ש 19. ההרגשה הוספה. ראו נספח, פסקאות 14-15. כך גם במסקנות תיק 8369, לעיל ה"ש 78: "לאחר שהאשה תודיע שבדעתה לקיים את הסכם הגירושין, ידון בית הדין האם יש צורך בסידור גט נוסף בין בני הזוג"; ראו גם במסקנות תיק 9997, לעיל ה"ש 83.

234 אכן, ראו פסיקתו הסופית של בית הדין הגדול במקרה דנן, פסק הדין השני בתיק 5951, לעיל ה"ש 93, לפיה, יש חובה לסדר גט שני אף על פי שלדעתו מדובר במקרה קל יחסית. מנגד, אפשר להציע שפסיקתו זו ניתנה דווקא בשל העובדה שקבע, בניגוד לעמדת ההרכב דנן, כי האשה אינה מחויבת לוותר על מה שתוכל לקבל בבית המשפט (לאור דברי הרב דיכובסקי המובאים בסוף ה"ש 93), כלומר: בעניין המרכזי של כשרות הגט הוא ממשיך את הקו של ההרכב דנן ולפיו כשרותו של הגט תלוי בקיום התחייבותה של האשה. קשה לאשש הצעה זו מנוסח פסק הדין הסופי.

במהלכו והוא לא קובע חד-משמעית את מה שאמור לעלות ממנו ולפיו הגט אינו כשר, אך בהחלט ייתכן גם שעיקר מטרתו הוא לחייב את האשה לשוב לבית הדין כדי לדון בתנאים לקבלת גט שני וממילא לוותר על מה שזכתה – או על מה שהיא אולי עתידה לזכות בו – בבית המשפט. עיקר עניינו של בית הדין הוא להשיב לעצמו את הסמכות לדון בשאלת המזונות ולמנוע מבית המשפט לפסוק בניגוד להסכם שאושר על ידו. דומה, אם כך, שסעיפים א ו-ד של פסק הדין דנן, המורים על רישום האשה ברשימת מעוכבי נישואין ובחינת הצורך בסידור גט נוסף, הינם שוט לקיומם של סעיפים ב-ג, הקובעים שהאשה נדרשת שלא לגרום להגדלת סכום המזונות שמשלם האב ולהשיב לו כל סכום שקיבלה מעבר לאמור בהסכם הגירושין.²³⁵

גם אם ניתן להסתפק בחלקים כאלה ואחרים של דברים אחרונים אלה, הרי שהקשיים הרבים על מהלכו של המקרה דנן ודומיו מלמדים על כך שפסיקות הגט המוטעה אינן פשוטות כלל ועיקר. קשה להשתחרר מן ההרגשה שהשימוש באיום על כשרות הגט אינו מתיישב בנקל עם מקורות ההלכה, וכי הוא נובע מרצונו של בית הדין להשיג מטרה מסוימת, שאת מהותה שיערתי כאן.

1. סיכום

הבעיה המתוארת במאמר זה היא קשה ביותר, בפרט לאור ההתפתחות בראשית שנת 2008. אז קיבל בית הדין הגדול את העמדה המחמירה והבעייתית שלפיה ניתן להטיל ספק בכשרותו של גט בשל העובדה שהאשה הלכה ותבעה מזונות ילדים בניגוד לאמור בהסכם הגירושין. זאת, למרות שבית הדין הדגיש כי מדובר במקרה קל יחסית של חשש לגט מוטעה. כפי שראינו, מאוחר יותר ניתנה פסיקה נוספת בבית הדין הגדול המאשרת עיכובו של גט, ובמקרה אחר נראה שבוטל העיכוב רק בשל העובדה שהאשה נישאה וילדה לגבר אחר. במילים אחרות, אם עד לאחרונה שימש בית הדין הגדול כמעין מחסום בפני פסיקות גט מוטעה, נראה כי מחסום זה הוסר במידה רבה.²³⁶

אינני פוסק ואף לא בנו של פוסק, אולם יש לעורר את הקשיים שמעוררות התפתחות זו של השנים האחרונות בבתי הדין ואת הקשיים שבבסיסה ההלכתי. חשוב גם לנסות ולשער מהם הגורמים העומדים מאחוריה. הקוראים יכולים לבחור אם להשתכנע מן הפשר הפוליטי שהוצג כאן, שלפיו מדובר בעליית מדרגה במאבק הסמכויות שמנהל בית הדין בבתי המשפט – מאבק המסתייע בטענה שלפיה גם עניינים הנלווים לגט יכולים להשפיע על כשרותו וככאלה עליהם להיות נדונים בבית הדין, שאחרת יהיה הגט כשר

235 תיק 9322, לעיל ה"ש 19. ראו נספח, פסקאות 14-15.

236 בדיון הנזכר לעיל בה"ש 213, הודה עו"ד רוט בכך שישנם הרכבים המצדדים בקביעת גט מוטעה, אך לדבריו פסיקה זו בוטלה תמיד בבית הדין הגדול. כאמור, מצב זה השתנה.

אולי "בהשגחת הבג"ץ, אך לא בהשגחת הבר"ץ".²³⁷ קבלת פשר זה, שניסיתי לבסס ולהראות לו מקבילות בסוגיות אחרות, אינה נדרשת כדי להבחין בקשיים הכבדים שמעוררות פסיקות הגט המוטעה ובפרט פסיקותיו של ההרכב דנן. כאמור, גם הקשיים ודברי הביקורת שהועלו כאן הם ברובם מקבילים ואינם בנויים זה על גבו של זה, דבר המאפשר לקבל את חלקם גם במקרה של הסתייגות מחלק אחר. בכל מקרה, התמונה העולה מן הניתוח המוצע במאמר זה היא קשה למדי, הן במישור התוצאה של פסקי הדין והן במישור הבסיס ההלכתי שמציגים פסקי הדין שנבחנו.

חשוב לציין כי יש לבחון כל מקרה לגופו, ולא הרי מקרה א' כהרי מקרה ב'. רמות הביקורת והעלאת הבעיות השונות שהוצגו כאן בהחלט יכולות להשתנות לפי נתוני המקרה, תוכן הסכם הגירושין וצורת הפרתו. עם זאת, המאמר חוזר והדגיש את העובדה שההרכב דנן עשה שימוש באותו סוג טיעון ובאותם מקורות בכל פסקי דינו, ולא ביצע הבחנה כזו. כפי שראינו, גישתו זו הגיעה לאחרונה גם לבית הדין הגדול.

דומני שלאור מגמת ההחמרה הניכרת גם בפסיקתו של בית הדין הגדול, ראוי שהעומדים בראשה של מערכת השיפוט הרבני יעודדו את כל בתי הדין העוסקים בסידור גיטין להשתמש בנוסח ההבהרה שנידון לעיל (בפרק ד.7). הבהרה כזו, מפי הדיינים מסדרי הגט, תקשה מאוד על דיינים מחמירים בערכאה ראשונה או שנייה לטעון כי הבעל הוטעה. אכן, כפי שראינו שם, אמירה ברורה כי כשרות הגט אינה תלויה בדבר הייתה מונעת לכאורה מן ההרכב דנן לטעון כי מדובר בחשש לגט מוטעה.

אמנם, ספק אם תצא הוראה כזו להוסיף הבהרה מעין זו בכל סידור גט, וגם אם תצא, הרי שלפי השערתי לעיל יהיו כנראה דיינים שיימנעו בכוונה מלהשתמש בה. עם זאת, הפיכתה של אמירת ההבהרה – שהוצעה כבר בעבר והיא מבוססת היטב מבחינה הלכתית – לנוהל נפוץ ומוכר, תדגיש את מגמתם של הדיינים המסרבים מלהשתמש בה ואף תקטין את יכולתנו לקבל ברצינות את דבריו של בעל הטוען כי סבר בכל לבו שאכן כשרות הגט שנתן תלויה בקיומו המלא של הסכם הגירושין.

מילה אחרונה: כפי שכבר הודגש לעיל, במקרים רבים הפרת ההסכם, בפרט כשהיא נעשית סמוך מאוד לקבלת הגט, מעוררת תחושות לא נוחות, וייתכן שישנם מקרים שבהם היא אף ראויה לגינוי ולתגובה. מובנים מאוד גם שאיפתו של בית הדין להותיר בידיו את סמכות השיפוט בעניינים המסתעפים מן הגירושין, ורצונו שלא להתבזות באישור הסכם גירושין שיופר מאוחר יותר, לעתים אפילו במועד סמוך לרגע האישור. הטענה המרכזית של מאמר זה הייתה כי עיכוב הגט איננו הפתרון לכלל מקרים אלו, וודאי שאין הוא תוצאה פשוטה ומתבקשת כפי שהיא מוצגת בפסק הדין על אודות המקרה דנן ודומיו.

237 כדברי הרב דיכובסקי, בטקסט הסמוך לה"ש 219.

נספח

הדיון ההלכתי בפסק הדין בתיק 9322²³⁸

1. בית הדין הפנה תשומת לב ב"כ האשה שיש בעיה עם כשרות הגט, לאור העובדה שזמן קצר לאחר סידור הגט כבר הפרה האשה את תנאי הגירושין. על כך, העירה ב"כ האשה, למה בית הדין מעלה את הענין שהתובע לא העלה את זה. ובית הדין הסביר לה, שכשרות הגט הוא ענין הלכתי שבאחריות בית הדין ואינו קשור לטענות הצדדים [...]
2. ב"כ האשה עו"ד גולשה נצר מנסה להתחכם ולטעון, שהתביעה החדשה הוגשה בשם הילדה [...]
3. אבל תמהנו, כיצד זה ידעה הילדה לכוון את המועד המדויק, ולהמתין עם תביעתה עד לאחר סידור הגט, ורק שמונה ימים אחרי שהאשה קיבלה את הגט הגישה את תביעתה?
4. יתר על כן, הרי הילדה לא חתמה על יפוי כח לעו"ד נצר, ולא התחייבה לשלם לה שכר טירחה. היא גם לא יכולה לעשות זאת, בהיותה קטינה מחוסרת כשרות משפטית.
5. מי שהגישה את התביעה היא האם, כלומר, שהאם היא היוזמת של התביעה והיא התובעת למעשה [...]
6. ומכאן להיבט ההלכתי. כאשר אשה מפרה את הסכם הגירושין שעל בסיסו ניתן הגט, יש שאלות הלכתיות כבדות משקל על כשרותו של הגט. ענין זה מבואר בהרחבה במאמרו המצויין של הרה"ג אוריאל לביא שליט"א אב"ד צפת "האם יש חשש בכשרות הגט כשהבעל הוטעה בהסכם הגירושין" (נדפס בקובץ שורת הדין, חלק ב', עמ' קמו-קץ). שם גם מבואר, שלדעת הפוסקים שהפרת ההסכם פוסלת את הגט, לא מועיל ביטול המודעות עובר לסידור הגט, והצהרת הבעל שהגט נעשה ללא תנאי.
7. כך דעת המהר"ם מלובלין סימן קכ"ב, ושו"ת משכנות יעקב (חלק אה"ע סימן ל"ד), שגם אם ביטל הבעל את התנאים לפני סידור הגט כמקובל, לעולם הוא עומד בדעתו הראשונה, וסומך שיקיימו את מה שהבטיחו לו, ואם אינם מקיימים אח"כ, יכול לומר אילו ידעתי שלא יקיימו לא הייתי מגרשה והגט בטל למפרע.
8. יתר על כן, המהר"ם מוסיף: "ואפילו הוא שתק אנן לא שתקינן, דבאיסור חמור כזה אין להקל ולסמוך על דיבור קל". לכן על בית הדין עצמו לעורר את הענין ואין צורך בטענות האב.
9. ובשו"ת חלקת יואב (אה"ע סימן כ"ה), כתב גם כן, שאם בשעת סידור הגט כבר היה בדעת האשה שלא לקיים את מה שהבטיחה לו, הרי זה גט מוטעה. כי אם היה יודע

238 תיק 9322, לעיל ה"ש 19. הדברים מובאים כאן בלשונם המקורית. מספור הפסקאות הוא שלי; ע' ר'.

- הבעל את הדבר במתן הגט לא היה מגרשה, "ואם כן, הוא מוטעה בעיקר המעשה, ואין אמירת הבעל שמגרשה בלא תניא מועיל כלל והגט בטל".
10. לכן חמור הדבר שבעתיים, כשהפרת ההסכם נעשית ימים מספר לאחר הגירושין.
11. ובספר 'העמק שאלה' (חלק אה"ע סימן קט"ז), פסק, שאם הבעל יחוייב בממון לאחר הגט (בניגוד להסכם), פשיטה ליה שהוי גט מוטעה.
12. וראה בית מאיר, אה"ע סימן קמ"ה סעיף ט', שחושש לדעת המהר"ם מלובלין, ומחפש דרך כיצד לסדר הגט באופן שלא יהיה שום חשש לגט מוטעה גם לדעת המהר"ם. וראה גם בספר 'דברי יוסף' לרבי יוסף כהן זצ"ל אה"ע, ח"ב, סימן י"ח.
13. ואם כן מי יערב לבו להקל באיסור אשת איש כנגד דעת המהר"ם מלובלין, המשכנות יעקב, הבית מאיר, החלקת יואב והעמק שאלה? [...]
14. לאור האמור אנו פוסקים: א. מעכבים את נישואיה של המשיבה פלונית עד להוראה אחרת של בית הדין. ויש לרשום אותה ברשימת מעוכבי נישואין. הבעל פטור מכל חיוב לאשה.
- ב. מחייבים את האשה פלונית לפרנס ולכלכל את הילדה ש' ולשלם כל סכום שנחויץ לצרכי הילדה, מעבר לסך של 500 ש"ח שמשלם האב.
- ג. מחייבים את האשה פלונית להשיב לאב פלוני כל סכום שגבתה ו/או שתגבה ממנו למזונות הילדה מעבר למה שהתחייב בהסכם הגירושין שאושר על ידי בית הדין וניתן לו תוקף של פסק דין. הסכומים יושבו כשהם צמודים למדד המחירים לצרכן מיום שניגבו ועד ליום השבתם.
15. ד. לאחר שהאשה תתחייב לכבד את הסכם הגירושין ככתבו וכלשונו, ותשיב לאב את הכספים שגבתה ממנו, ישקול בית הדין האם יש צורך לסדר גט נוסף בין הצדדים [...]
16. ו. לשלוח העתק ההחלטה לצדדים ולהנהלת בתי הדין לרישום האשה ברשימת מעוכבי הנישואין.